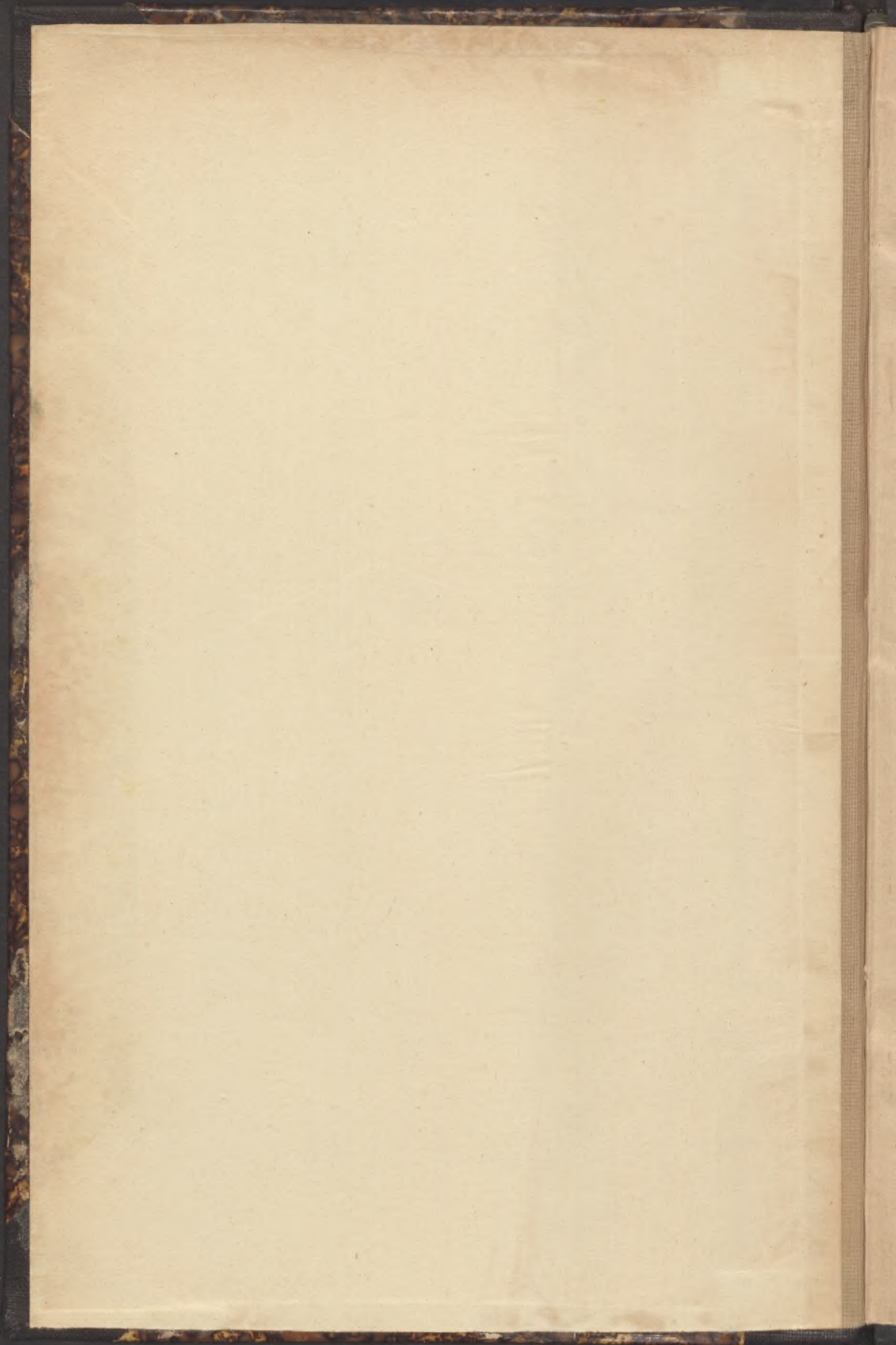
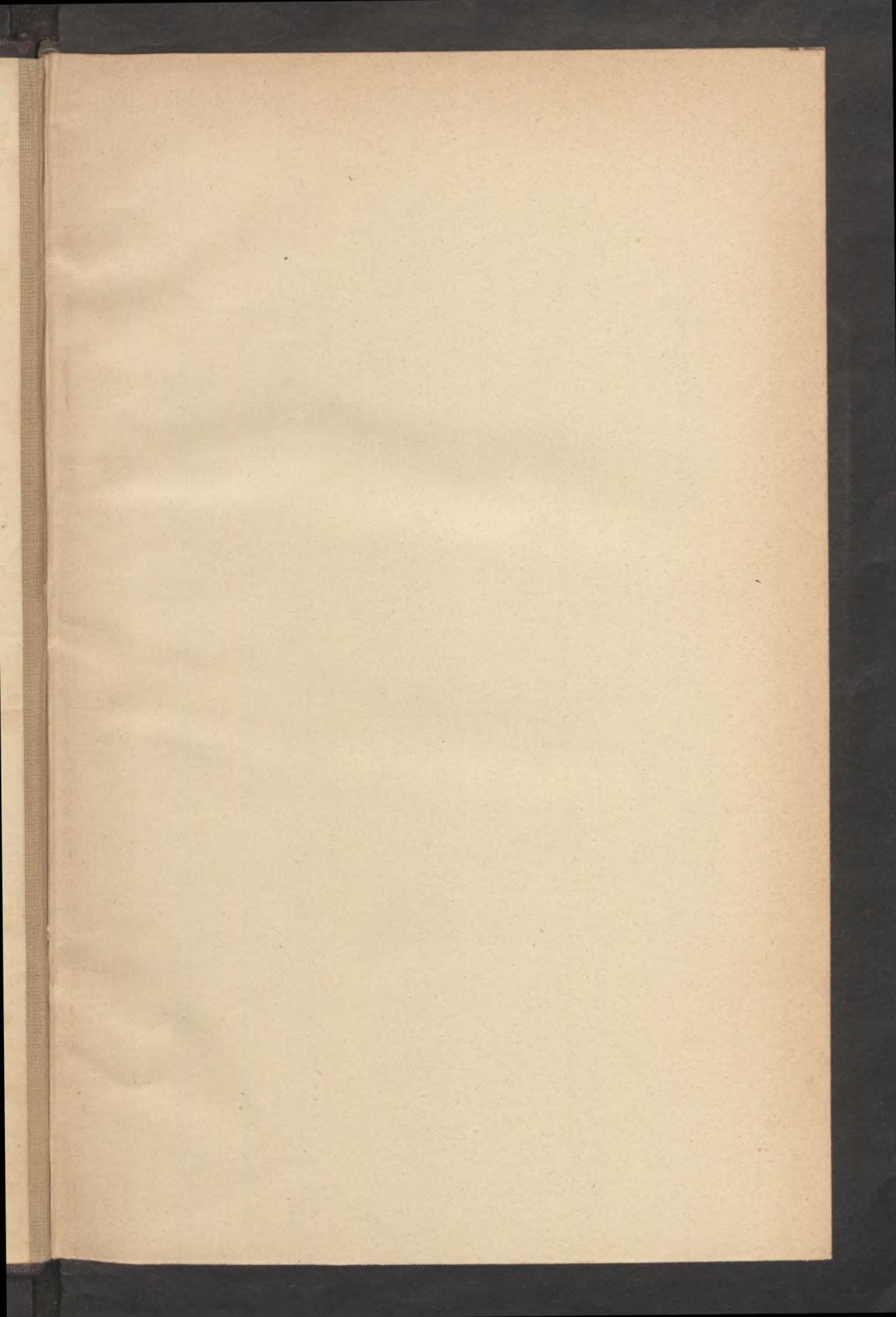

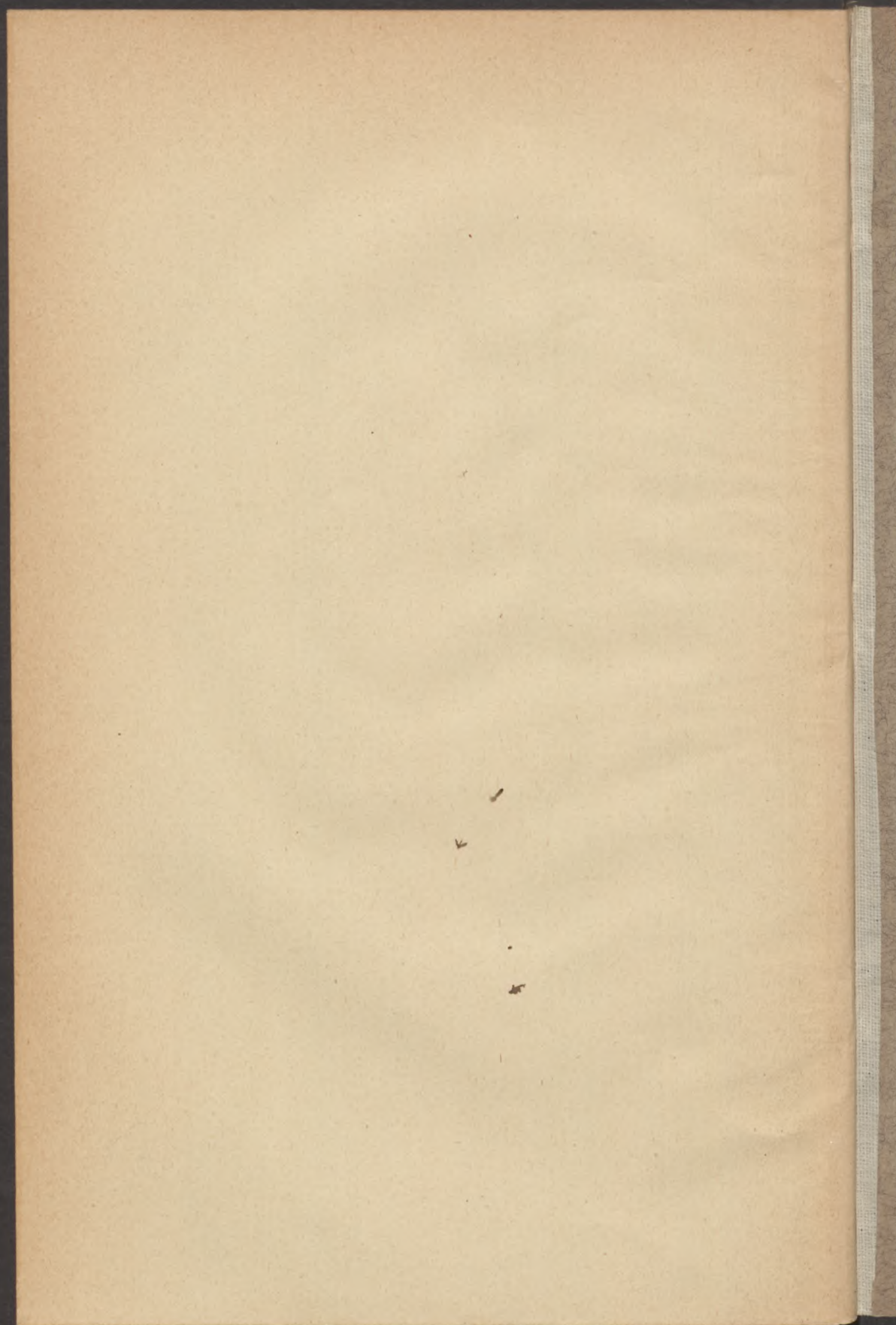
274543

A KÖZSÉGI KULTURPOLITIKA FELADATAI

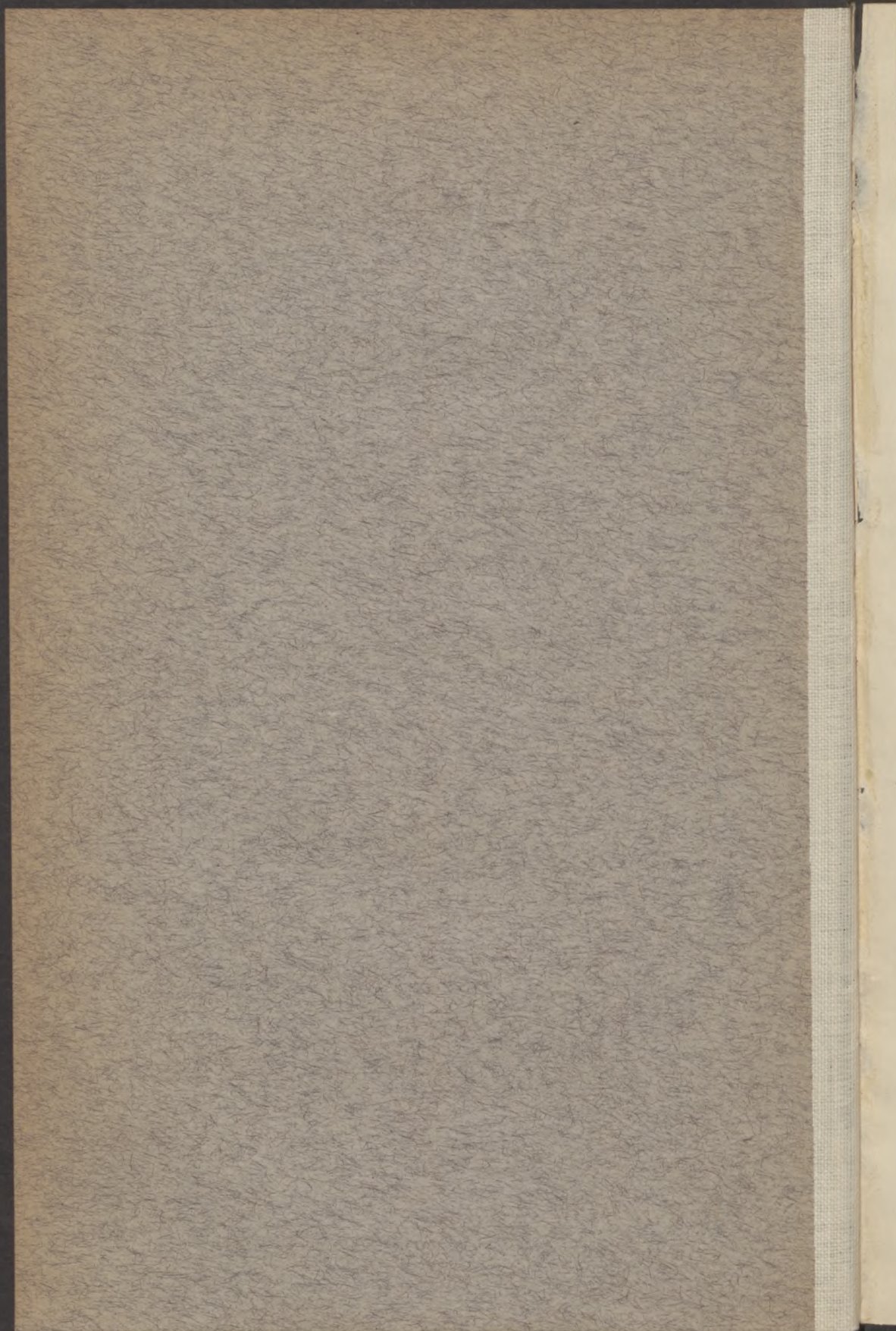
— ÍRTA —
DR BOLGÁR ELEK

BUDAPEST, 1913.
EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
(HOFFMANN BÉLA)

Ára 2 K 40 f

A KÖZSÉGI KULTURPOLITIKA FELADATAI

———— ÍRTA ————
DR BOLGÁR ELEK

BUDAPEST, 1913.
EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
(HOFFMANN BÉLA)

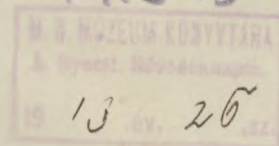
~~Col. 9.~~
~~536210~~

KÜLÖNLENYOMAT A „VÁROSI SZEMLE“-BŐL

274.543

A KÖZSÉGI KULTURPOLITIKA FELADATAI.

I.

Az utóbbi években a nyilvános élet minden terén egy új áramlat kezd éreztetni hatását, államban, községben, társadalomban egyformán követelve jogait. Még kissé bizonytalan követelményeinek tárgyai tekintetében, ingadozik programjában, de ha az egyes törekvések kialakulatlanok is, magának az új iránynak körvonalai mind határozottabban domborodnak ki.

Kulturpolitika néven jelenik meg e törekvések összessége és a megszokott gazdasági és jogpolitika mellett energikusan hangoztatja a szellemi élet kimélyítésére irányuló nagyobb fokú társadalmi és közhatalmi tevékenység szükségességét.

Ha eredményesen akarjuk vizsgálni ennek a modern kulturpolitikának reális tartalmát, mindeneelőtt el kell azt határolnunk két szomszédos területtől: egyrészt a közoktatási-, másrészt a szociálpolitikától. Az elsőtől úgy tárgykörében, mint szervezetében különbözik a kulturpolitika, amennyiben a szorosan vett iskolai oktatáson kívül hozzátartozik az iskolán kívüli nevelés egész nagy komplexuma, annak összes intézményeivel: múzeumokkal, könyvtárakkal, színházakkal stb. egyetemben és amennyiben mindezen intézmények adminisztrációja sokkal több szabadságot enged, sőt követel meg, mint a határozott előírások szerint működő iskolapolitika.

Az iskolapolitikától, mely az egész közoktatástügy gerincét teszi, abban is különbözik a kulturpolitika, hogy tevékenységük köre más-más személyekre és más-más osztályokra terjed ki. Az iskolapolitika összes vonatkozásaiban a fiatal generáció szükségleteihez idomul, a kulturpolitika, főleg a felnőttek szellemi továbbfejlesztésére irányuló törekvések összessége lévén, számba veszi ezek élettapasztalatait is programja megvalósításánál. Emellett az iskolapolitika — a népiskolától és talán a polgáritól eltekintve — nagyban egészben a középosztály igényeihez van szabva, míg a kulturpolitikának az a rendeltetése, hogy a nagy tömegek és különösen a munkásság kulturérdeklődését felkeltse, vagy kulturszomját csillapítsa. E rész-

ben az érdekeltek köre tekintetében a kulturpolitika semmiben sem különbözik a szociálpolitikától, de míg ennek törekvései a nagy tömegek anyagi céljait szolgálják, amazéi túlnyomóan a szellemi élet követelményeivel számolnak; azonban a kettő közötti rokonság szempontjából, a kulturpolitikát bátran úgy tekinthetjük, mint *a szellemi élet szociálpolitikáját*. Az anyagi és szellemi érdekeknek sok esetben való elválaszthatatlansága hozza magával azt a körülményt, hogy szociálpolitika és kulturpolitika között számos olyan határkérdés van, melyet sem elméletileg, sem igazgatási tekintetben nem lehet mereven egyiknek vagy másiknak a hatáskörébe utalni, amely kérdések hovatartozóságát azután tisztán célszerűségi szempontok döntenek el. Így pl. a parkok, fürdők, krematóriumok lényegileg közegészségügyi jellegű és szociálpolitikai kihatású kérdései át meg át vannak szöve kulturpolitikai elemekkel, melyek adott esetekben tisztán kulturpolitikai problémává tehetik e kérdések egyikét-másikát.

A kulturpolitika ezidőszertí kifarattatanságából azt lehetne következtetni, hogy tárgyai voltaképen csupa ilyen határkérdésből állanak, melyek tehát más-más adminisztratív ágak keretén belül kényelmesen megoldhatók volnának anélkül, hogy e feladatok számára külön szervre volna szükség, mely önállóan működik. Elméletileg ez az ellenvetés pedig annyit jelent, hogy miután kulturpolitika nincs, csak egyes kulturpolitikai problémák, ez utóbbiak a maguk helyén és idejében megoldhatók anélkül, hogy a kulturpolitikának, mint egységes különálló problémakörnek konstruálására szükség volna. Ezt a felfogást semmivel sem dönthetjük meg jobban, mint hogyha részletesen felsoroljuk mindazokat a teendőket, melyek szerintünk egy egységes, önálló kulturpolitikai tevékenység tárgyait teszik.

A szellemi kultura két nagy ágának alapulvétele mellett tehát külön-külön fogjuk tárgyalni 1. a tudományos kultura, 2. a művészi kultura politikájának feladatait és eddig elért eredményeit, hogy azután 3. azokat a feladatokat és intézményeket vegyük szemügyre, melyek tudományra és művészetre egyaránt vonatkoznak és végül 4. a teljesség kedvéért a szellemi kulturával határos és fentebb érintett, az általános szociális kulturával összefüggő határkérdésekre is kiterjeszkedjünk.

Ha így tisztán áll előttünk a kulturpolitikai tevékenység köre, könnyűszerrel megállapíthatjuk majd annak célszerű szervezetét; megállapíthatjuk, hogy a teendőkből mi esik a társadalomra, mi az államra, mi a községe, miben álljon ezek kezdeményező, támogató és ellenőrző munkája, hol kívánatos e három tényező kölcsönhatása és hol azoknak és különösen a községnek izolált beavatkozása.

A tudományos, vagy helyesebben ismeretterjesztő kulturának különösen három intézményével kell behatóbban foglalkoznunk: a) a szabadoktatással; b) a könyvvel és c) a sajtóval.

A szabadoktatás szervezésére vonatkozó törekvések a dolog természeténél fogva társadalmi kezdeményezés nyilvánulásai. A közhatóságoknak kezdetben csak támogató és ellenőrző szerepük lehet. A szabadoktatás előfeltételeinek megteremtéséhez is csak azzal a minimummal járulhat állam és község, melyet a népiskola nyújt. Annál fontosabb azonban az a támogató munka, melyben a községek a már működő szabadoktatási intézményeket részesíthetik. És itt elsősorban a nagyvárosok úgynevezett „népszerű főiskoláit“ (Volkshochschulen) kell tekintetbe vennünk, melyek úgy szervezetükben, mint működésük tekintetében legjobban megközelítik az ideált. Ezt egyrészt a nagyvárosok kulturmiliője teszi lehetővé, mely a művelődés szükségletét jobban kifejleszti, mint kisebb helyeken, hol az efajta törekvések gyakran kedélyes összejövetelekbe fulladnak, másrészt több a szabadoktatás ellátására alkalmas erő is. Hozzájárul mindehhez az is, hogy a nagyvárosban a művelődés körül érdekelt nagy tömegek együttesen jobban meg tudnak birkózni egy ily vállalkozás anyagi nehézségeivel is.

A községi kulturpolitika a szabadoktatás intézményeivel szemben a legkülönbözőbb módokon juthat kifejezésre: szubvencióban, helyiségek átengedésében, hatósági kulturintézményekkel, pl. könyvtárakkal való kooperálásban stb.

A német városok pl. egy nemrég közzétett körkérdés eredményei szerint a következőképen járultak a lakosság művelődési szükségleteinek kielégítéséhez:¹⁾

Aachenben, hol a műszaki főiskola népművelő bizottsága rendez népszerű főiskolai tanfolyamokat, a község ingyen bocsát világított és fűtött helyiségeket a tanfolyam rendelkezésére. A tanfolyamok tárgyait az érdekeltek szavazata alá bocsátják és ennek eredményéhez képest döntenek.

Berlinben az egyetemi tanároknak van egy szervezete, melynek célja a tudományos kutatás eredményeit népszerű formában szélesebb körben elterjeszteni. Itt a hallgatók semmiféle befolyást sem gyakorolhatnak az egyesület vezetésére. Berlin város 1000 márkával, Charlottenburg 200-zal szubvencionálja a kiváló eredménnyel működő egyesületet.

Essen-ben maga a város rendezi a tanfolyamokat, melyekre átlag 24.000 márkát fordít. Jogtudományi, közgazdasági, kereskedelmi témák mellett nyelvészeti, irodalom- és művészettörténeti, filozófiai tárgyú és általános érdekű előadások tartásával szolgálják e tanfolyamok a népművelés ügyét.

Kiel-ben szintén egy bizottság szervezi a népművelő tanfolyamokat. Ebben a bizottságban az egyetem, a város, a nagy hajógyárak és a birodalmi tengerészeti hivatal vannak képviselve. A tanfolyamokat a városon kívül a tengerészeti hivatal, a császári és a Germánia-hajógyár szubvencionálja.

¹⁾ V. ö. Kommunales Jahrbuch. Herausgegeben von Lindemann und Südekum. IV. Jg. 392. f. 1.

Leipzig-ban a város 500 márkával és *München*-ben iskolahelyiségek ingyenes átengedésével segítyezi a szabadoktatási törekvéseket.

Érdekes formában jut kifejezésre a városnak a szabadoktatás fölött gyakorolt felügyeleti joga *Düsseldorf*-ban, hol a tanács több oldalról jövő sürgetésnek engedve, megbízta úgy az ott székelő országos, mint a városi könyvtárt, hogy havonként naptárakat adjanak ki, melyek a különböző magánegyesületek által rendezett előadások tárgyait táblázatosan összeállítva közlik. Ez a módszer, azzal a kiegészítéssel, hogy a napilapok is rendszeresen tájékoztatják a közönséget a város különböző helyein a hét folyamán tartandó előadások tárgyáról, az amerikai városokban is igen előnyösnek bizonyult a közönség érdeklődésének felkeltése tekintetében.

A németországi népművelő-társaságok teljes tudatában annak a jelentős szerepnek, mely a városoknak törekvéseik támogatása körül osztályrészüll jut, mozgalmat indítottak a szabadoktatási intézményeknek a városi hatóságok közreműködésével történő koncentrációja iránt. A mozgalom élén a berlini „Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung“ áll, mely a német birodalom nagyobb és közép nagyságú városainak tanácsaihoz kérvényeket intézett, melyekben kifejti, hogy a népművelő társaságok közötti laza kapcsolat az erők szétforgácsolására és sok hiábavaló munkára vezet. Ennek elkerülése végett a városi hatóságoknak kellene az ugyanazon a helyen működő szervezetek között kooperációt létesíteni, melyre nézve a kérvények részletes javaslatokat tesznek; többek között különösen azt az indítványt, hogy a városi tanács a különböző népművelési intézmények vezetőségéből alakítson bizottságot, mely a munka egységesítéséhez és központosításához szükséges intézkedéseket foganatosítsa.

A népszerű tanfolyamok organizálása úgy külföldön, mint nálunk is a városoknak előreláthatólag az eddiginél nagyobbokú közreműködését fogja a jövőben megkövetelni. Ahol nem a község maga saját iniciatívájából fogja a szabad oktatást rendszeres kulturális tevékenysége alapjaként szervezni, ott az ily irányú szabad testületek fogják a városok hozzájárulását kikérni. Ennek legtermészetesebb formája továbbra is a minden beavatkozási jogigénytől ment anyagi szubvenció fog maradni, de emellett mindinkább előtérbe fog lépni az a követelmény, hogy ezek a népművelési törekvések kommunális főnhatóság alatt centrális szervezetet nyerjenek. Németországban e kérdés annyira előrehaladott, hogy már e szervezet adminisztratív formáját is vitatják. Két vélemény alakult ki: az egyik a bizottsági igazgatást javasolja, a másik községi népművelési titkárságok felállítását tartja helyesebbnek.¹⁾

¹⁾ V. ö. Kommunales Jahrbuch id. évf. 395. I. és Monatshefte der Comeninsgesellschaft 1910. évf.

A szervezeti kérdést kétségkívül erősen befolyásolja a népművelés általános állapota az illető városban, községi szervezetének formája, a városnak kulturhelyzete, vagyoni állapota, nagysága, környéke, lakosainak társadalmi viszonyai és még számos imponderabilia. Mindezt összevéve Budapestén pl. az utóbbi megoldás akár úgy, ahogy ma tényleg fennáll, t. i. önálló ügyosztály formájában, akár külön szakhivatalként mindenképen célravezetőbb, úgy a mai keretek között, valamint az előrelátható fejlődés mellett, mint ha szűkebb bizottságra bíztnék a kulturpolitika sokoldalú tevékenységet igénylő munkája.

Hogy a népművelési törekvések minden tekintetben kiérdemlik a városok támogató beavatkozását, azt bizonyítják azok az eredmények, melyeket ezek az intézmények felmutathatnak. A német városok előbb idézett feljegyzése szerint az *aacheni* szabad iskolának egy-egy előadását átlag 123 személy hallgatja (20%-a ennek ipari munkás), a *berlini* tanfolyamokra átlag 304 hallgató esik (54%-a munkás), a *jénai* tanfolyam hallgatóinak átlagos száma 300 (65%-a munkás), a *kieli* tanfolyamoké 200, a *leipzigie* 317 (96%-a munkás), a *müncheni* 154, a *nürnbergie* 250—300, a *stuttgartie* 508, a *strassburgie* 180, a *würzburgie* pedig 40 és 300 között ingadozik.

A legeredményesebb ilyen irányú tevékenységet azonban a bécsi „Volksbildungsverein“ fejt ki, mely az 1907/8. évben 141 tudományos előadást rendezett 23.047 hallgató részére, 54 szavaló estélyt 9304 látogatóval és 91 hangversenyt 5598 személy részvételével, összesen tehát 214 előadást 38.049 hallgatóval. Az osztrák népszerű főiskolai tanfolyamokat angol mintára állami támogatással szervezték. Az 1908/9. évben 114 tanfolyamot rendeztek 684 előadó órában csak Bécsben magában, míg ugyanabban az évben az egész német birodalomban csak 105 ilyen tanfolyamot rendeztek. Bécsen kívül 48 osztrák városban vezettek összesen 233 tanfolyamot 2383 személyre menő hallgatósággal.

Az állami szubvenció, mellyel 1895-ben a bécsi tanfolyamokat támogatták 12.000 koronát tett ki. Az intézmény terjedésével és a felmutatott eredményekkel párhuzamosan ez az összeg is növekedett és 1904-ben már 37.600 koronát tett ki, de természetesen ez sem elegendő a mind nagyobb mérveket öltő népszerű főiskolaügy költségeinek fedezésére és belátható időn belül Ausztriában is a városok fogják fölkarolni a szabad tanítás ügyét.

Természetes, hogy a községi kulturpolitika minden ágának erősen ható pénzügyi tényezőkkel is kell számolnia. E tényezők azonban a községi kulturpolitika célszerű szervezete mellett semmiesetre sem jelenthetnek komplikációkat a községi pénzügyekre nézve. Csak a lehetőségekkel nem számoló, a határokat be nem tartó, a szükségleteket túlbecsülő községi kulturpolitikát fenyegeti ez a veszély. Másrészt azonban *ennek* a szükségletnek a kielégítése adott esetekben minden más szempontnál sürgősebb

lehet és minden másnál jobban ment és indokol némi áldozatot. Mert a népművelés feladatai három nagy érdeket szolgálnak: a politikai fejlődését, a tudományt és a népet.¹⁾

„A politikai fejlődését: mert a jövő minden üdve azon alapszik, hogy mind szélesebb néprétegek [nyerjenek részt a politikai életből és befolyást a közügyek vezetésére és mert ez a befolyás csak akkor lehet áldásos, ha a tömeg bizonyos fokig iskolázott, művelt, kultivált és az élet finomabb összefüggéseinek és magasabb feladatainak megértéséhez eljutott. Aki a demokrácia győzelmében hisz és azt kívánja, annak dolgoznia kell a népművelés érdekében, mert anélkül minden demokrácia csak plebsuralom.

A tudományt: mert a kulturát akadályozó hatalmak behatásával szemben nincs más és nincs jobb védelem, mint az, ha a tudomány pótolhatatlan értékének tudata a legszélesebb rétegekben van elterjedve és mint az, ha a nép megtanulta, hogy szellemi javait és azok alkotóit ép oly sokra, sőt többre kell tartania, mint minden más gazdasági tevékenységet és amely minden olyan kísérletet, mely a szellemi szabadság megnyirbálására vagy korlátozására irányul, ugyanazzal az energiával utasít vissza, mint politikai szabadsága ellen intézett támadást.

A nép érdekeit: mert a műveltség értékei által, melyek mindenki számára nyitva állanak, a legszegényebbek életébe is jutnak örömök és élvezetek, melyek lehetővé tétele sem őket, sem a társadalmat nem terheli jelentékeny módon és melyek szellemi természetüknél fogva nemcsak a lét nehézségein könnyítenek, hanem a szórakozás és mámor durvább eszközeit is leküzdik (különösen az alkoholt és a szennyirodalmat) és ezáltal úgy közvetlenül, mint közvetve, nemesítőleg hatnak.“

Ámde a népművelésnek nemcsak ilyen ideális eredményei vannak. Sőt inkább ezek jelentőség dolgában messze mögötte maradnak azoknak a reális összefüggéseknek, melyek népművelés és népjólét között kimutathatók.

Három gazdaságilag és kulturálisan lényegesen különböző ország példáján mutatták ki, hogy a széles néprétegek műveltsége és a gazdasági produktivitás között letagadhatatlan viszony áll fenn: Oroszország, Spanyolország és Poroszország példáján.²⁾

A moszkva-vladimiri gyapotiparban, Oroszország legjelentősebb ipartelepén a munkások bérének magassága és műveltségük foka között vont párhuzamok igen érdekes eredményeket adtak. Egyik üzemnek több mint 1500 munkásánál végzett megfigyelések a következő képet nyújtják:

¹⁾ Ezeket válaszolta Fr. Jodl a berlini „Volksbildung“ azon körkérdésére, hogy miért szükséges a népművelési mozgalomban való részvétel?

²⁾ Lásd: Volksbildung und Volkswohlstand von Dr. Ernst Schultze. Stettin. Verlag von Dannenberg & Cie 1899. pag. 6—8.

A munkások kora	A munkások száma	Napibérük kopekekben:		A bérkülönbség százalékokban az írni-olvasni tudók javára
		Az írni- olvasni tudóké	Az analfa- bétáké	
15—20	427	33·4	31·1	+ 8
20—25	282	51·0	45·6	+ 12
25—30	297	62·1	48·2	+ 25
30—35	203	89·7	59·8	+ 50
35—40	166	88·5	64·8	+ 37
40—45	91	88·9	69·8	+ 28
45—50	56	107·5	71·4	+ 51

(A rendellenességeket feltüntető magasabb korosztályokra vonatkozó adatokat elhanyagolhatjuk, mert azokban az írni-olvasni tudók aránylag ritkák, s ettől eltekintve is az 50 éven felüli munkások száma csekély.)

Ebből a néhány számból a népművelés gazdasági értéke kétségtelenül kiviláglik.

A másik ország, mely ugyanezt a tételt a negatív adatok egész tömegével bizonyítja, *Spanyolország*. Ha a bikaviadalokat ilyen negatív kulturtünetnek tekintjük és összehasonlítjuk egymással azokat a vidékeket, melyek sok és azokat, melyek aránylag kevés vagy épenséggel semmi bika- viadalt sem rendeznek, azt találjuk, hogy azok a részek, melyekben e durva szórakozások a legnagyobb kedveltségnek örvendenek, a legkevesebb nép- iskolával, ellenben a legtöbb bünténnyel szerepelnek: Andaluzia, Malaga, Granada, Almeria, Alikante és Murcia vezetnek úgy a bikaviadalok, mint az orgyilkosságok és a rablógyilkosságok terén és ugyanezek a provinciák engedélyezik a legkevesebb népiskolát, míg az a két provincia, mely egy- általán nem tűri a bikaviadalokat: Leon és Lugo, a legnagyobb nép- sűrűséget mutatják, a legjobb tanintézetekkel bírnak és a legkevesebb bünténnyel szerepelnek a statisztikában.

Poroszországban a szabadalmak nagymérvű engedélyezésében kifeje- zésre jutó technikai kulturfejlődés és az analfabetizmus egyidejű fokozatos csökkenése mutatják a népművelés gazdasági jelentőségét, mert ez össze- hasonlításból kétségtelenül kiderül, hogy a technikai fejlődés Poroszország- nak épen azon részeiben érte el a legnagyobb eredményeket, amelyekben a népiskolák szervezete is nagyobb fejlettséget mutat.

Másrészt bizonyos az is, hogy az anyagi jólétnek egy bizonyos minimuma mint előfeltétel szükséges egy reális kulturpolitikai programm keresztülviteléhez. Amint a jobb anyagi viszonyok között élő egyéneknek nagyobbak a kulturigényeik, amint a nagyobb munkabérben részesülő és rövidebb munkaidőn át dolgozó munkásnak fontosabbak lesznek a tudomány és művészet értékei, mint annak, akinek még csak az anyagi lét feltételeit kell biztosítania, úgy áll ez egész városok, vidékek, országok lakosaira is.

Csak relativ társadalmi jólét mellett lehet szó rendszeres és tudatos kulturpolitikai tevékenységről.

Ennek kétségtelen bizonyítékát adják az angol bányavidékek, pl. Northumberland, melynek bányászait aránylag rövid munkaidejük mellett Anglia legkitünőbb és legeredményesebben dolgozó munkásainak tartják. De egyúttal ők azok, kik a városi nyilvános könyvtárak legszorgalmasabb látogatói, csaknem valamennyien tagjai valamelyik szövetkezetnek, hallgatói az University Extension előadásainak. Ezek a bányászok csaknem minden bányában szakiskolát tartanak fenn és a nyilvános élet minden kérdése iránt behatóan érdeklődnek.

A kulturpolitikának erről a gazdaság- és szociálpolitikai vonatkozásairól különben még bővebben lesz szó e tanulmányunk keretében.

b) Forduljunk most azon kulturintézmény felé, mely körül a városra a szabadoktatási politikájával kapcsolatban a legnagyobb feladat hármlik a *könyvtárszervezet* felé. Ha a szorosan vett népszerű főiskolai oktatás terén a városok tevékenysége többnyire csak járulékos, úgy a könyvtárak terén a városoknak döntő szerep jut. Ez a szerep pedig nem jelentéktelen az általános kulturpolitika ágas-bogas szövevényén belül sem. A népművelésnek minden tényezője között mindenképen a legmélyebbre ható, a legközvetlenebb és legnagyobb kihatású a *könyvtár* marad. Mert „ha az élőszó elhangzott, a hallgató lelkében csak az emlékezet marad meg, mindenkiében más, szellemének ereje és iránya szerint. És ha tovább is adják, hamarosan elhomályosul tisztasága és elmosódik lényege. De megmásíthatatlan és örökéletű az írott szó: külsőleg merev és halott és mégis életerősebb, mint minden, ami csak körülöttünk lüktet.”

Ezt a műveltségi faktort a népesség minden rétege számára kielégítő, minden tendenciától mentes és egyenletes, vagyis minden hullámzást kikerülő módon biztosítani eminens, kommunális feladat. Ennek a feladatnak a város akkor felel meg tökéletesen, ha oly könyvtárt létesít, melyben mindenki, a tudóstól kezdve (ez természetesen nem szaktudománya speciális céljaira, mert ezek számára a külön tudományos szakkönyvtárak fentartása mindig indokolt lesz) a legiskolázatlanabb főig megtalálja azt, amire szükségé van. Ennek a követelménynek a megvalósításához nem elegendő a nagy kötettség, hanem elkerülhetetlenül szükséges egy oly könyvtárpolitika, mely a szükségletet megteremti ott, ahol az nincs meg és pontosan kielégíti, ahol az megvan. Szükséges továbbá oly könyvtáradminisztráció, mely a könyvtár nevelő hivatását össze tudja egyeztetni a könyvtár szorosan vett technikai funkcióival és amott a legteljesebb szükségletkielégítést, emitt a legtökéletesebb ökonomiát tudja megvalósítani. Ha már nagy gyári üzemeknél tudjuk a „Scientific management“-et a tökéletesség igen magas fokára emelni, úgy kétszeresen lehetséges és szükséges ez egy intellektuális

üzemnél, mint aminő a könyvtár. Hogy egy így adminisztrált könyvtár kulturális tekintetben mekkora érték, azt könnyen megállapíthatjuk azokból a statisztikai adatokból, melyek arról szólnak, hogy a legtökéletesebb könyvtárszervezet hazájában, az Egyesült-Államokban átlag három lakosra két közkönyvtári kötet esik, Németországban pedig már 18:15 lakosra egy kötet (az 1905. népszámlálás adatai szerint). Németországban tehát sokkal kevesebb eredménnyel dolgoznak a könyvtárak, könyvanyagukat távolról sem aknázzák ki oly mértékben, mint az Egyesült-Államokban. Míg azonban az Egyesült-Államok városainak leg többjében minden második felnőtt ember olvasója a nyilvános könyvtáraknak, addig Németországban csak a lakosságnak nyolcadrésze látogatja azokat rendszeresen, a negyven esztendőn felüli lakosság körében pedig egészen kivételes a könyvtárba járás.

Hogy ez a különbség kulturális tekintetben mit jelent, azt megmagyarázzák egy körkérdésre adott válaszok, melyeket De la Vigne az osnabrücki népkönyvtár olvasóitól 1904-ben nyert. Arra a kérdésre, hogy mivel foglalkozott a könyvtár megnyitása előtt a nap azon szakában, melyet most olvasásra fordít, 100 közül 62 azt válaszolta, hogy előbb is ujságot és másnemű munkákat olvasott. Ezek közül sokan beismerték, hogy csaknem kizárólag silány olvasmányokhoz jutottak; mintegy 30-an 100 közül pedig bevallották, hogy „korcsmába jártak“, „kártyáztak“ és hasonlókat.

Egy közkönyvtárban, mely ilyen kulturális negativumokat van hivatva elhárítani és helyükbe valóságos kulturértékeket plántálni, korántsem a dologi elem — a könyv az egyedüli fontos alkatrész. Ép oly fontos, sőt kezdetben talán még fontosabb az a szerep, melyet a népnevelő és könyvtárüzemet adminisztráló személy: a könyvtáros betölt. Ő sokkal fontosabb személyiség, mint a szabadiskolák oktató személyzete, melynek pedig szintén rendkívül sok igénnyel szemben kell megállnia a helyét. De ennek tárgyismeretéhez, előadói készségéhez, szociális érzékéhez a könyvtárosnál még szervező és adminisztráló képességnek, átfogó műveltségnek és bizonyos intuíciónak kell járulnia, mely arra képesíti őt, hogy a könyvtárt igénybevevő közönségen belül individuális szükségleteket is felismerjen és kielégítsen. A könyvtárosnak a napi kérdésekkel ép úgy tisztában kell lennie, mint a tudomány újabb eredményeivel, a könyvtári módszerekkel ép úgy, mint a közigazgatás technikájával. Tudósnak, kulturpolitikusként és hivatalnoknak, szakembernek és polihisztornak kell lennie egy személyben.

A községi könyvtárpolitikának ezért egyik legfontosabb teendője a könyvtáros kiképzése. Kezdetlegesebb könyvtárviszonyok között ez inkább gyakorlati természetű, amennyiben a könyvtáros-jelölt magában a könyvtárban szerzi meg azokat a technikai ismereteket, melyekre jövő pályáján szüksége lesz. De ha a város könyvtárszervezete nagyobb kiterjedést nyer és egy-egy könyvtárban is nagyobb igényekkel lépnek föl a könyvtárossal

szemben, alig lesz elkerülhető egy könyvtáros-szakiskola, melynek legracionálisabb és legeredményesebb típusaival az Egyesült-Államokban találkozunk (pl. Albanyban, a New-York állami könyvtár mellett, Madisonban, az University of Wisconsin könyvtárával kapcsolatban stb.).

A könyvtáros-szakiskola szervezetének és a nyilvános könyvtárakban való munkára képesítő szakvizsgának alapelveit csak hosszú évek szükségleteinek és tapasztalatainak mérlegelése alapján lehet pontosan megállapítani. A mi viszonyainkhoz az amerikaiaknál jóval közelebb álló német állapotokat e téren a következőkben ismertethetjük:

A legutóbbi időig Németországban a könyvtárosok kiképzésére — a könyvtárakban nyert ismeretektől eltekintve — Hottinger és Wolfstieger professzorok könyvtáros iskolái szolgáltak. Ezek az iskolák főleg a tudományos könyvtárakban teljesítendő középfokú szolgálatra képesítettek, de emellett azokat az ismereteket is nyújtották, melyeknek a népkönyvtári hivatalnok is hasznát vehette.

Ezt az állapotot lényegesen megváltoztatta az 1909. évi porosz kultuszminiszteri rendelet, mely úgy a tudományos könyvtárakban teljesítendő középfokú szolgálat, mint a népkönyvtárak és hasonló intézmények hivatalaira képesítő vizsgálat tekintetében intézkedik. Ezzel a rendelettel, dacára annak, hogy a könyvtároskiképzés anarchiájába rendet akart hozni, a khaotikus ötletszerűség helyébe szilárd alapokat akart teremteni, dacára annak, hogy úgy az általános előképzettség, mint a szorosan vett szak kiképzés elveit és ez által a könyvtárostól megkívánt szellemi föltételeknek legalább is a minimumát megállapítja, dacára annak, hogy a gyakorlati kiképzésre feljogosított könyvtárak számát megszorítja és ezzel a könyvtári pályára való tódulást megakadályozza, sem a tudományos könyvtárak, sem a népkönyvtárak vezetőségei nincsenek megelégedve. Ez elégtelenség oka *Jaeschke*, elberfeldi városi könyvtárigazgató szerint¹⁾ abban rejlik, hogy a rendelet két oly lényegesen különböző célt akar összekötni, mint aminő a tudományos könyvtárakban való középfokú és a népkönyvtárakban teljesítendő általános szolgálat. E két könyvtártípus feladatai, könyvanyaga és olvasóközönsége ugyanis annyira különböznek egymástól, hogy szükségképen megkövetelik a személyzet más-másfajta előképzettségét is. Emellett a tudományos könyvtárak könyvtártisztjei csaknem mindig felügyelet alatt dolgoznak és munkájuk a legapróbb részletekig ellenőrizhető. A népkönyvtárban mindez lehetetlen.

Maga a rendelet is érzi, hogy egy vizsgarend megállapítása önmagában elégtelen és jóval fontosabbak a vizsgára kvalifikáló tanmenet részletei.

¹⁾ L. „Zur Ausbildungsfrage“ c. cikkét a „Volksbildungsarchiv“ II. köt. 3—4. füz. 391. lapján.

Ezekre nézve azonban a rendelet csak annyit mond, hogy „az előkészítés útjairól és módjairól — eltekintve a könyvtári szolgálatban végzendő egyévi gyakorlati munkától — ezidőszert nem óhajt intézkedni. Így a könyvtári szaktanfolyamokról, előadásokról és a német, angol, francia nyelv és irodalmi, valamint történelmi kurzusokról.“

Helyesen mondja Jaeschke, hogy ezekben a szavakban már ki is van mondva a könyvtári szakiskola szükségessége, melynek létesítése előbb-utóbb elkerülhetetlen. Ennek az iskolának a modern szakoktatás elveit kell a könyvtárosképzés terén is megvalósítani, vagyis elméletnek és gyakorlatnak legmesszebbmenő egyesítését és minden tárgynak speciálista által való tanítását. Ily iskolának nyilvános jellegűnek kell lennie s anyagilag és erkölcsileg hatósági támogatásban kell részesülnie.

Főhivatása ennek az iskolának az, hogy a könyvtárosjelöltben kifejlessze azokat a tulajdonságokat, melyek jövőbeni pályáján akár mint könyvtárvezetőt, akár mint hivatalnokot hivatása teljesítésére képesítik. Ezeket a követelményeket *Heidenhain* brémai könyvtárvezető a következőkben foglalja össze¹⁾:

1. A könyvvel való szolgálatra való képességgel a könyvtári és a belső adminisztrációval kapcsolatos alacsonyabbrendű munkára való készséget kell összekötniök a jelölteknek.

2. Elég önállóknak kell lenniök ahhoz, hogy úgy a könyvvel való szolgálathoz, mint a belső könyvtári szolgálat legtöbb rendszerinti tevékenységét saját felelősségük mellett végezhessék, sőt kisebb könyvtáraknál az egész adminisztrációt vezethessék.

3. Meg kell bennök lenni azoknak a személyi tulajdonságoknak, melyek lehetővé teszik, hogy az alárendelt személyzettel szemben a főnöki tisztet betöltsék.

4. Különösen fontos, hogy képesek legyenek az alárendelt személyzetet a szolgálatba bevezetni, munkáját gazdaságosan rendezni és lehetőleg magasrendű munkateljesítményekre nevelni.

5. Pedagógiai képességük elegendő legyen ahhoz, hogy a könyvtárosjelölteket pontosan megszabott idő alatt annyira ki tudják képezni a könyvtári szolgálatra, amennyit egy fizetett kezdő állás elfoglalása megkövetel.

Általános az a vélemény, hogy egy ilyen elveken felépült könyvtárosképzés egy városi könyvtári szakiskola keretei között sokkal teljesebben valósítható meg, mint egy hasonló állami intézmény keretében. Úgy a szociális, mint az adminisztratív követelményeknek — hogy úgymondjuk — szemléltető oktatását sokkal tökéletesebb mértékben teszi lehetővé egy

¹⁾ „Über die Befähigung zum Dienst an populären Bibliotheken.“ Volksbildungsarchiv id. sz. 397. ff. 1.

városi könyvtárosiskola, mely a többi városi hatósággal is több kooperációt enged meg, mint egy állami, mely mindig elszigeteltebb marad adminisztrációtól is, közönségtől is, mint a községi.

Csak ha a fenti elveken felépült, rendszeres és racionális kommunális könyvtárosképzés fog tért hódítani, remélhető annak a könyvtarostipusnak a kifejlődése, melyről *Milkau* álmodozik és amely ma még, sajnos, oly ritka. Az a típus, „mely egészséges becsvággal és erős felelősségérzettel a rábízott munkakört végezve és ellenőrizve, azt az intézet legjobb osztályává törekszik tenni, aki az egész könyvtárt nem a bérenc, hanem az úr szemével nézi, aki parancsszó nélkül segít és javít, ahol erre alkalom nyílik, aki nem merül el veszedelmes áhitattal a pepecselgetésbe, hanem szabad tekintetével a nagyot el tudja választani a kicsitől, aki nem csüng sablonokon, hanem gondolkodva és megfigyelve megóvja a kritikus álláspontját a fennálló intézményekkel szemben is és aki végül, amint ez tudományos kincsek őrzőjénél és intézőjénél magától értetődik, elég szabad időt és frissességet őriz meg a szolgálat után, hogy a maga részéről is táplálja a tudomány tüzeit a maga szerény házi oltárán . . .

Ilyen könyvtárosok azután minden utasításnál jobban fogják majd garantálni azt, hogy a könyvtárosi hivatás önállósulása óta itt-ott felbukkanó hajlandóság a technikai rész túlbecsülésére, ésszerű korlátok között maradjon, hogy az aprólékosságok fölött, melyek a könyvtári munkában nagy helyet foglalnak el, a fontos kérdések nem mennek feledésbe és hogy a közönséghez való viszonyban mind nagyobb mértékben uralkodóvá lesz az előzékenység, a jóakarat, a szolgálatkészség szelleme és az a gondolat, hogy a könyvtárak elsősorban arra valók, hogy használják őket, a könyvtárosok pedig arra, hogy azok használatát minden képzelhető módon fokozzák.“¹⁾

Hogy egy mélyreható könyvtárpolitika milyen kulturális hatásokat gyakorol a közönségre, azt legjobban Amerika illusztrálja. Vegyük pl. Massachusetts államot, a könyvtári mozgalomnak New England-ban, a könyvtáraknak ebben a legtermékenyebb talajában is legjelentékenyebb példáját. Azt látjuk, hogy ennek az államnak a fővárosában, Bostonban már 1658. előtt volt közkönyvtár városi ellenőrzés mellett és ma az egész államban, mindössze hét olyan város van, melynek nincs közkönyvtára és ezek közül is háromban jelentős egyesületi könyvtárak vannak. Jellemző azonban hogy e hét város lakosainak összessége alig teszi ki felét az állami összlakosság egy százalékának.

A könyvtár úgy jelentkezik az amerikai városokban, mint a lakosság érzéseinek és ideáljainak spontán nyilvánulása. Könyvtár és közönség

¹⁾ V. ö. „Die Bibliotheken“ von Fritz Milkau. A „Die Kultur der Gegenwart“ I. köt. 585 f. lapjain.

között állandó és élénk kölcsönhatás van s amely mértékben a lakosság gondoskodik a könyvtárról, oly fokban törekszik ez utóbbi újabb és újabb rétegek és főleg az új nemzedékek megnyerésére. „Massachusettsben — mondja Joseph Lee sok büszkeséggel¹⁾ — nincsenek Carnegie könyvtárak.“ Nem volt ugyan hiány nagylelkű adományokban idegen emberek részéről sem, de legfőképen maguktól a városok lakosaitól erednek a segélyek, vagy olyanoktól, kik az illető városban nevelkedtek és hiven ápták annak emlékét más helyen folytatott sikeres üzleti tevékenységük közben is. Közismert az a gyakran idézett história, mely a falusi fiúról szól, aki Nyugatra vándorol, szerencsés vállalatokat vezet és elküldi szülővárosának a közmondásos százezer dollárt egy könyvtár alapjainak a megvetésére. Lee példaképpen megemlékszik egy andoveri (Mass.) gazdag lenfeldolgozó gyárosról, John Smith-ről, kit a dresdeni könyvtár inspirált hasonló intézet létesítésére az ő szülővárosában, ami az ő segítségével később meg is történt.

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy csak a lakosság vagyonos részében van meg a szociális kultúra e szellem. Köztudomású, hogy a Harvard egyetem könyvtárát, mely ma a Library of Congress és a bostoni nyilvános könyvtár után a harmadik legnagyobb könyvtára az Egyesült-Államoknak, a nagy Emerson apja, egy évi 350 dollárnyi jövedelemmel bíró lelkész iniciálta. Hallunk könyvtárakról, melyek létesítéséhez az impulzust „tizenkét iskolás lány“ adja meg, kik tisztán erre a célra kereset után néznek s annak jövedelmét a könyvtáralapra fordítják.

A legkülönbözőbb helyeken, módokon és alkalmakból kifolyólag létesülnek így könyvtárak, számos városi könyvtár alapjait vetették meg magánházakban, falusi szatócsüzletekben, baptista kápolnáknban, esti iskolákban, vasútállomásokon, sőt még tűzoltó állomásokon is.

Concord-ban, az északamerikai filozófiai mozgalmak legerősebbjének e központjában már 1672-ben volt közkönyvtár. Négy városi vagy helyesebben parochiális könyvtár a 18. század folyamán alakult Massachusettsben; ezek egyikét Benjamin Franklin kezdeményezte 1785-ben 125 dollárral, válaszképen arra a gyűjtésre, melyet egy templomharang érdekében indítottak, s azzal az indokolással, hogy „az értelem fontosabb a hangnál“. Az egyház-község ebben az időben Massachusettsben azonos volt a várossal és ezt a Franklin-könyvtárt, melynek eredeti 116 kötetéből 90 ma is megvan, adókkal segélyezték és tartották fenn.

Az amerikaiak hamarosan felismerték azt, hogy a könyvtár a szabadoktatás egyik legfontosabb szerve. Ezt bizonyítja a 19. század 20-as éveiben Massachusettsben szervezett ú. n. „lyceum-mozgalom“, mely az 1829. évi

¹⁾ „Constructive and preventive philanthropy“ New-York, Macmillan 1910. pag. 10—17.

lyceum-törvény által támogatva 1850-ben érte el tetőpontját. Ezek a lyceumok, melyeket munkásintézeteknek is nevezték, egyesítik a könyvtárakat és az előadástanfolyamokat. Az előadók között ott találjuk Holmest és Emersont s mint legsikeresebben működő előadót, John B. Gough-ot.

Ezt az iskolajelleget a szó legnemesebb értelmében a modern amerikai könyvtár is megtartotta, mely teljesen tudatában van annak, hogy egyik legértékesebb és nélkülözhetetlen alkotórésze az egész amerikai nevelési rendszernek. Ezzé teszik különösen a gyermekkönyvtárak, melyek megfelelő könyvekkel, képekkel, fotografiákkal és történeti emlékekkel vannak felszerelve és hol a gyermekek tapasztalt személy, többnyire egy óvónő őrizete alatt teljesen szabadon rendelkezhetnek a könyvtárral, szívük szerint szedegetve ki és rakva tetszés szerinti helyre a könyveket és ahol valóban úgy bánnak velük, mintha egy engedékeny nagyapa könyvtárában volnának. Ez a „childrens room“ ma csaknem minden nagyobb könyvtár jellegzetes alkotórésze. Az első ilyen könyvtár szintén Massachusettsből ered, Brookline-ból, hol 1890-ben szerelték fel a könyvtárt ezzel a gyermekszobával.¹⁾

Ez a történeti fejlődés valósággal determinálja az amerikai könyvtárakat, hogy a kulturpolitikának és sok tekintetben a szociálpolitikának is gócpontjaivá váljanak. A pittsburghi könyvtár pl. 1899 nyarán öt nyári játéktelepre küldött szét 700 könyvet. Ezt a 700 kötetet a hathetes szünidő tartama alatt 1600 ízben kölcsönözték ki. A szünidő után valamennyi gyerek a könyvtárak rendszeres látogatójává vált. A könyvtárak tanfolyamokat, kiállításokat, hangversenyeket rendeznek és könyveken kívül fényképeket és zeneműveket is kölcsönöznek, történelmi emlékeket őriznek meg és mind több és több iskolapolitikai feladatot valósítanak meg. Méltán mondja Lee, hogy az amerikai könyvtárakban rejlik a jövő nagy népegyetemének a csírája.

Az itt vázolt kép azonban korántsem illik kizárólag Massachusetts államra. E sorok írójának alkalma volt megfigyelni egy kis, alig néhány éves, ezidőszerint mintegy 2000 lakost számláló newjersey-i telepnek, Dunellen-nek a viszonyait. Alig konszolidálódtak kissé a kis falu állapotai, alig hogy a legszükségesebb intézmények: vasút, posta, orvos, gyógyszerár, iskola, bank és biztosítótársaság megvoltak, a lakosság körében mozgalom indult meg közkönyvtár létesítése iránt, jöllehet Dunellen mindössze 45 percnyire van New-Yorktól és alig tíz percnyire Plainfield-től, ahol kiválóan felszerelt „public library“ van és bizonyos, hogy a demokrata párt győzelmét New-Jersey államban semmisem biztosíthatta volna oly mértékben, mint biztosította kulturpolitikai programja, mellyel messze fölülmúlta a régi gazdasági politika jelszavait ismételgető republikánus pártot.

¹⁾ V. ö. Lee id. m.

Az a régi mondás, hogy az iskolaépületek a demokrácia palotái, teljes mértékben illik a könyvtárakra is. Mint az amerikai példa mutatja, a szociális haladásnak ez a legtökéletesebb intézménye manapság és méltán mérik egy város kulturáját könyvtárának szervezetén és működésén. Mert ez a működés, mint láttuk, nemcsak pozitív és konstruktív jellegű, hanem óvó, védő profilaktikus jellegű is. A jó könyvekre nevelés, kiváló irodalmi termékek elterjesztése a legmagasabbrendű és legeredményesebb harc a szennyirodalom pusztításaival szemben. A német városi népkönyvtárak vezetői számos esetben tapasztalták, mily könnyűszerrel finomítható a nép irodalmi ízlése, mily egyszerű eszközökkel fordítható figyelme a rossz zúgregényektől, melyeket az alacsonyabb ösztönökre spekuláló könyvkiadók hoznak forgalomba és a kolportázs szennyes termékeitől a tanító és nemesítő, pszichológiailag igaz és formában meg stilusban nemes irodalmi termékek felé.

A jövő könyvtárában ez a szociálpedagógiai program mind tökéletesebben fog megvalósulni, igazolva azt a kulturpolitikai elvet, melyet Emerson az amerikaiak legnagyobb kulturfilozófusa és kulturpolitikusa hangoztatott, hogy a civilizáció hű tükrét a városok nem lakosságuknak számával vagy területük nagyságával szemléltetik, hanem azzal, hogy milyen embereket produkálnak.

* * *

c) A modern kulturpolitika törekvéseinek nem megvetendő szövetséges társa a *sajtó*, mely mint Büchler találóan mondja¹⁾ „azt az alkotó szellemi munkát, melyet a politika, tudomány, művészet és technika terén végeznek, a kulturmunkának ezt a nemes ércét apró váltópénzzé veri és forgalomképessé teszi. Szétszórja azokat a szellemi motorokat, melyek a politikai és kulturcentrumokból kiindulnak a tömegek közé és összegyűjti az ezekből kiinduló visszahatásokat, hogy azokat a szellemi mozgalom középpontjai felé visszavezesse.“

A mai nagyfejlettségű nyomdatechnika, gyors hírszolgálat és populáris újságterjedés mellett lehetetlen az erősen olvasott napilapok és periodikus folyóiratok nélkül vagy azok ellenére kulturpolitikát űzni. Az ő támogatásuk a városok kulturpolitikájának igen hathatós segítője lehet. Egyelőre persze a városi kulturtevékenység körül nem is lehet több, mint ilyen másodlagos szerepe a sajtónak. De egyes tünetek amellet szólnak, hogy épen kulturpolitikájuk révén a városi adminisztráció és a sajtószervezet, minden kulturpolitikának e leggyorsabb és legnépszerűbb szerve között a kölcsönhatás mind nagyobb lesz. Mert ha ma még Európában a legjobb esetben is csak

¹⁾ A „Die Kultur der Gegenwart id. kötetében „Das Zeitungswesen“ c. tanulmányában.

kuriózumképen hatnak egyes amerikai városoknak olyan kísérletei, hogy saját üzemben adnak ki lapokat, mint újabban Los Angelesben történt, úgy bizonyos az, hogy amit a város szabad előadással és könyvtárral felépít, azt egy kulturelles folyóirat és napisajtó ismét leronthatja. Ha ettől a veszedelemtől még sem kell tartani, úgy ennek főoka az, hogy a tömeghatásokra számító sajtónak s egy hivatása magaslatán álló hirlapirodalomnak épúgy érdekében van a kultúra fejlődése, mint a nép széles rétegeinek. És ez az érdekközösség a sajtó és a népnek leghivatottabb kulturális képviselője: a város között fogja e kettő között azokat a kapcsolatot létesíteni Európában is, melyek egy igazán eredményes és populáris kulturpolitika zálogai.

Akkor majd egy rendszeres községi kulturpolitika iskoláját járt tömeg ép úgy megtudja különböztetni a magas nivójú, előkelő tónusban informáló és minden ízében ismeretet terjesztő lapot a szenzációra éhes s a vad indulatokra számító hírharsonáktól, mint az értékes irodalmi munkát a szennyirodalomtól.

Hogy épen az amerikai városok jöttek a kommunális üzemben készülő napilap gondolatára, annak az az oka, hogy az amerikai napilapok, melyeket a szó szoros értelmében a lakosságnak minden olvasni tudó tagja rendszeresen figyelemmel kísér, nem állnak azon a szellemi nivón, melyet egy ilyen kulturfaktortól megkívánhatnánk. Tudományos és művészi események megbeszélését is rendszeresen hiába keressük, jóízű szépirodalmi közlemények is ritkaságok, annál kiadósabbak a válóperek botrányos részleteiről, vagy egy-egy hitvesgyilkosság borzalmairól beszámoló riportok. Igaz, hogy mindezeknek megvannak a maguk korrektívumai a sokat olvasott folyóiratokban, a „Magazine”-okban, melyek minden könyvtárban megtalálhatók, de egyébként is minden újságárúsnál, minden pályaudvaron, minden szálloda előcsarnokában megvásárolhatók és melyek kiváló cikkekben számolnak be minden közérdekű tényről és összehasonlíthatatlanul előbbre vannak az európai folyóiratoknál.

Mégis ha választanunk kell, mi inkább a magas nivójú napilapot választjuk. Mert ez a tömegek mindennapos szellemi tápláléka, ennek tárgya, hangja, stílusa az, amelytől az átlagembereknek nemcsak konkrét ismeretei, ízlése és sok tekintetben modora, hanem világnézete is függ. Ezzel persze nem azt akarjuk mondani, hogy nem nagyfontosságú dolog mindezeknek a pontszerű ismereteknek egy magasabb dimenzióban való egyesítése, a tényeknek az aktualitástól való elvonatkozása és kulturértéküknek mérlegelése, amit csak egy magasabb nivójú folyóirat képes megvalósítani. A napisajtónak azonban ennél csak quantitative nem qualitative kevesebbet lehet nyújtani. A szempontok magasságát, a tárgyalási mód előkelőségét a zsurnalizmus könnyed formái épúgy megengedik, mint az essay finomságai és a tanulmány mélységei.

Legyen a sajtó informatív és legyen szórakoztató anélkül, hogy pletykázó és közönséges volna, mert ez utóbbi esetben csak lerontja más kulturális intézmények konstruktív hatását. Hogy ezt elkerülje, tartsa a sajtó szem előtt minden idők egyik legnagyobb kulturpolitikusaként, Nagy Frigyesnek ezt a mondását: „Nagyon keményszívűnek kell lennie annak, aki az emberi társadalmat meg akarja rabolni attól a vigasztól és segítségtől, melyet neki művészet és költészet az élet sokféle keserőségeivel szemben nyújtani tud.“

II.

A *művészi kultúra* irányuló politikája tekintetében a község több, de extenzívebb ökonómiájú feladattal áll szemben, mint ismeretterjesztő politikájánál, hol aránylag kevés, de rendkívül intenzív munkát, sok kísérletezést és sok áldozatot megkövetelő feladat háramlik rá. Ép ezért tevékenységének köre távolról sem bontakozik ki oly tisztán a szabad iskola, a könyvtár és a sajtóval kapcsolatos városi adminisztráció funkcióinál, mint művészi téren folytatott munkájánál, hol a városi kulturpolitika sokkal egységesebben, harmónikusabban, plasztikusabban domborodik ki. Igaz, hogy e téren a szükségletek kialakultabbak, az intézmények nagyrészt történetileg adottak és sokkal inkább van itt szó reformálásról és meglévő igények fejlesztéséről és kielégítéséről, semmint konstitutív munkáról és szükségletek megteremtéséről, mint a városi kulturpolitika azon terein, melyeket az előbbi fejezetben jártunk be.

De bármily plasztikusan és egységesen nyilvánuljanak is a művészi kultúra politikájának feladatai, mégis célszerű lesz, ha a különböző tereken érvényesülő problémákat külön tartjuk és először elszigetelten boncoljuk a) a színművészet, b) a zene és c) a képzőművészet által külön-külön és azután mindnyájuk által együttesen a városra hárított kulturpolitikai feladatokat.

* * *

a) A *színházaknak* a városi élettel való szoros kapcsolatát legjobban illusztrálják az angol ipari centrumok. Shadwell adatai szerint Angliában minden kis 20—30.000 lakossal bíró ipari városnak megvan a maga színháza és ami a legjellemzőbb az angol nép színpártolására, még a munkanélküliség, a sztrájk és éhség napjaiban is megfigyelhető, mint tolongnak nemcsak fiatal és egyedülálló munkások, hanem házaspárok karon ülő gyermekekkel is a színházak és dalcsarnokok bejáratai előtt. Magában Londonban, még a Picadilly-negyed előkelőbb színházaiban is és a

magas helyárák dacára, a nézőközönségben nagy számban vannak a munkásosztály és általában a szegényebb osztályok tagjai.¹⁾

Már egy 1899-ből való hivatalos statisztika megállapította, hogy Angliának és Írországnak a felvétel évében több mint 3000 színháza és dalcsarnoka volt, melyek együttvéve 850.000 embert foglalkoztattak és estéről-estére több mint 1,250.000 látogatót fogadtak be. Magában Londonban 581 színház és dalcsarnok volt akkortájt 151.216 emberre menő személyzettel és napi átlagos 500.000 emberre menő hallgatósággal. Már ezek a számok is az angol színházi viszonyoknak egyik nagy bajára mutatnak rá: a színészek és színházi alkalmazottak nagy számából eredő szociális nyomorra, mely különösen súlyossá válik azáltal, hogy csaknem az összes színészek az év nagy részén keresztül munka nélkül állnak. Általában 35 munkahét tekinthető maximumnak, a hátralevő több mint négy hónap alatt pedig a legnagyobb nyomorral küzdenek a színészek. A fizetéseik ugyanis oly alacsonyok, hogy a munkanélküliség napjaira vajmi kevés tehető félre. Kezddő színészek, kik többnyire vidéken kezdik pályájukat, legfeljebb heti 50 koronát keresnek, gyakran azonban férj és feleség együtt heti 80 koronát kapnak, amiből a játékidő tartama alatt épen hogy megélhetnek.

De talán ennél is nagyobb baja az angol színészetnek, hogy kulturális tekintetben nem tölti be hivatását, amennyiben a látványosság és szenzációhajhászat túlságos ápolásával teljesen megfelelkezik a színházak népművelő rendeltetéséről, az izlés fejlesztéséről, komoly problémák nyújtásáról.

Úgy ennek, mint az előbb említett hátránynak oka abban rejlik, hogy az angol színházak magánvállalatok, melyek sem alkalmazottaik gazdasági érdekeiket, sem a színháznak, mint műintézetnek, kulturális hivatását nem tarthatják annyira szem előtt, mint a városi, vagy városok által szubvencionált színházak. Ezeknek áldásos működését legjobban a német városi színházaknál észlelhetjük: *Frankfurt* volt az első német város, mely e kultúrpolitikai szempontok figyelembe vételével dr. Flesch városi tanácsnok javaslatára a szegényebb néposztályok részére színielőadásokat rendezett. A frankfurti „Schauspielhaus“ és operaház városi tulajdonban vannak, e műintézetek üzemben tartása azonban egy közhasznú részvénytársaság útján történik, mely a várostól igen jelentékeny szubvenciót kap és ennek fejében természetesen a városi érdekeket különösen szem előtt tartja. Ez a vállalat 1894-ben próbálkozott először a nép széles rétegei számára rendezett előadásokkal és az öt első, magyarázó bevezetésekkel gazdagított előadás oly mértékben sikerült, hogy 1900-ban a város és a társaság szerződésének megújítása alkalmával a szerződésbe új pontot vettek fel,

¹⁾ V. ö. Ernst *Schultze*: Volksbildung und Volkswohlfahrt in England. 124 f. l.

mely a társaságot hat népelőadás tartására kötelezi. Ezt a számot az 1905-ben ismét megújított szerződés 8-ra emelte fel. A helyárak (jegydótól mentesen) 30—40 pfenniget (36—48 fill.) tesznek ki. A páholyülés ára operaelőadásoknál 1 márka (1 kor. 20 fill.¹⁾)

Egy 1905-ből való statisztikai felvétel szerint²⁾ a frankfurtihoz hasonló népelőadást 36 német város honosított meg színházaiban. Ezek közül a szó tulajdoképeni értelmében vett városi színház, vagyis olyan, mely városi tulajdonban esetleg városi kezelésben is van a frankfurtin kívül 15 van, és pedig Magdeburgban, Strassburgban, Elberfeldben, Aachenben, Erfurtban, Mühlhausenben, Augsburgban, Bonnban, Freiburgban, Beuthenben, Heidelbergben, Halberstadtban, Kolmarban, Hanau-Offenbachban és Oppelnben. Az udvari színházak közül a müncheni, drezdai, stuttgarti, mannheimi, casseli, karlsruhei, gothai, weimari, koburgi, arnstadti és neustrelitzi rendeztek népszerű színelőadásokat.

Ezeknek az előadásoknak az eredményét illetőleg kimutatja az említett statisztika, hogy 1000 lakosra egy évben eső 10—75 pfennig árú helyek száma:

Karlsruheban 82·14, Mannheimban 81·20, Magdeburgban 62·28, Elberfeldben 55·76, Strassburgban 48·31, a kezdeményező Frankfurtban pedig csak 19·10.

Még sokkal szebbek a kisebb városok eredményei (különösen az ipusztériális nyugati és a magas kulturájú délvidéken). Itt ugyanis 1000 lélekre az egy évben eső 10—75 pfenniges helyek száma a következő volt: I. az udvari színházak közül Weimarban 298·20, Góthában 193·6 és Koburgban 191·85; II. a városi színházak közül: Oppeln 295·5, Kolmar 204·5, Mühlhausen 117·60, Hanau 104·70, Beuthen 93·3, Offenbach 83·08, Freiburg 81·23 helyel szerepel.

A német városi színházpolitika fejlődéséről az újabb időben az a statisztika ad számot, melyet a bajorországi statisztikai hivatal adott ki 1911. júniusában. Eszerint egy bajor város sem vezet színházvállalatokat saját kezelésben. A „Stadttheater“ elnevezés csak annyit jelent, hogy a színházépületek a város tulajdonában vannak. Mindössze 30 bajor város fordít közpénzeket színházi célokra. Münchenben, a fővárosban a község 1906. óta évi 61.000 márka pótlékot ad a Prinzregententheaterben tartott Wagner-előadások céljaira. Nürnbergben a színházat teljesen az igazgató gondjaira bizza a város, ki 500.000 márkáig menő nyers bevétel után 30.000 márkát, azonfelül a bevétel 10 százalékát köteles a városnak beszolgáltatni. Augsburgban a város az építési költségekkel, világítással, fűtéssel

¹⁾ L. Ottó Becker: Zur Frage der Volksvorstellungen. 4. f. 1.

²⁾ Lásd Becker id. m. 17. l.

és több ilyen apró szolgáltatással támogatja a színház igazgatóját, míg Würzburgban a bérlő saját költségén, de városi szubvencióval vezeti a színházat.

A bajor városok rendes anyagi áldozatai színelőadások céljaira ebben a harminc városban 1908-ban összesen 435.282, 1909-ben 417.617 márkát tettek ki. 1903-ban e szubvenciók összege még csak 269.139 márka volt. Ehhez járulnak a rendkívüli kiadások, melyek 1900. és 1909. közt összesen mintegy 7 millió márkát tettek ki, melyből magára Nürnbergre 4,277.613 márka esik.¹⁾

A német városi színházadminisztráció tekintetében sok tanulságos és példászerűt nyújt az 1911. évi április 11-iki freiburgi községi szabályrendelet a városi színház ügykezeléséről, melyet érdemes lesz ehelyütt röviden ismertetni.

A szabályrendelet szerint a színház vezetője az igazgató, az összes színházi ügyek fölötti főfelügyeletet pedig a városi tanács és illetve a színügyi bizottság gyakorolja. Az igazgatót, kinek elegendő tudományos és művészi előképzettséggel és gyakorlati tapasztalatokkal kell birnia, a színügyi bizottság javaslatára a tanács nevezi ki, épúgy az igazgató-helyettest is, ha a vezető akadályoztatása hat hétnél tovább tart. Rövidebb ideig tartó helyettesítéssel a színügyi bizottság bíz meg. Ez a bizottság 7 tagból áll, kik közül a bizottság elnöke és ennek helyettese a városi tanács tagjai. A bizottsági tagság nobile officium és az általános tisztújítás során kerül betöltés alá. A bizottság ülésein votum consultativummal az igazgató is résztvesz, kinek következő intézkedései igénylik a bizottság jóváhagyását: 1. szerződések kötése a művészi és technikai személyzettel; 2. a szolgálati szerződés formulárjának megállapítása vagy megváltoztatása; 3. a fizetési listák megállapítása és az azokban foglalt fizetési tételek áthágása; 4. az évi és havi játékterv megállapítása; 5. szindarabok előadási jogának megszerzése, valamint már előadott darabok programmon tartása; 6. egyes darabok új szcénikai kiállítása, ha az összkidadások 300 márkát meghaladnak; 7. vendégjátékok tekintetében történő megállapodások; 8. a belépti díjakra vonatkozó összes intézkedések; 9. 5 napot meghaladó szabadság-idő engedélyezése a színházi személyzetnek; 10. egy előadásnál többre érvényes szabadjegyek engedélyezése, valamint tagoknak és hozzátartozóiknak adott ingyenhelyek; 11. szállítások és színházi célokra történő szolgáltatások engedélyezése; 12. az igazgatónak 3 napot meghaladó szolgálati vagy tanulmányútjai.

A tanács hatáskörébe tartozik: 1. az igazgató alkalmazása és elbocsátása, valamint az igazgatóval való szerződéskötés és a fölötté gyakorolt

¹⁾ Kommunale Praxis. 1911. évf. 30. sz.

fegyelmi jogkör; 2. az igazgató szolgálati rendjének megszabása és megváltoztatása. A többi személyzetre vonatkozó szolgálati szabályzatot a bizottság hagyja jóvá; 3. a színház technikai személyzetének, zenészeinek, hivatnokainak és munkásainak fegyelmi úton történő büntetése, elbocsátása és nyugdíjazása; 4. a színház épülete fölötti rendelkezés joga; 5. fölöslegessé vált színházi ingóságok eladása, ha azok vételára 1000 márkát meghalad; 6. állandó ingyenhelyek engedélyezése; 7. minden öt éven felüli tartamra történő szerződtetés; 8. a színházi szünetek és a színház rendkívüli esetekben történő bezárásának engedélyezése; 9. perek indítása és vitele; 10. a színházak bérleti és napi helyárainak megállapítása. a bérleten kívüli előadások és vendégjátékok helyárainak megállapítása a bizottság hatáskörébe tartozik; 11. a tanácsstagoknak fentartott helyekre vonatkozó intézkedések; 12. a bizottság intézkedései ellen emelt panaszok eldöntése; 13. a színházi vendéglő bérbeadása; 14. e szabályrendelet végrehajtásáról való gondoskodás és szabályozása mindazoknak a jog- és szolgálati viszonyoknak, melyekről e szabályrendeletben nem történik gondoskodás.¹⁾

Ez a szervezet mindenképpen alkalmassá teszi a városi színházat kulturális hivatásának gyakorlására, lehetővé teszi, hogy a vezetésben művészi és szociálpolitikai szempontok egyaránt érvényesüljenek és kiküszöbölődjenek azok a hátrányok, melyeket az angol és amerikai színházaknál észlelhetünk. A kulturálpolitikai szempont különösen a darabok megválasztásánál érvényesül, mely — mint láttuk — nem függ az igazgató önkényétől, hanem a tanács ellenőrzése alatt áll, ami biztosítékot nyújt egyoldalú iránypártolás és tendenciózus darabok előadásával szemben épúgy, mint az angol-amerikai szenzáció-drámák túlkapásával szemben. Szociálpolitikai tekintetben a helyárain kívánatos mérséklésével és a művészi proletárizálódásnak tisztességes fizetések által való megakadályozása által végezhet igen hasznos munkát a községi ellenőrzés alatt álló színháspolitikára.

Igen jelentősek azok az anyagi támogatások is, melyeket a *svájci* városok nyújtanak színházaiknak. Ezeknek számszerű összeállítását a *Kommunale Praxis* 1910. évi 37. számában a következőképpen adja:

1. *Zürich* 50.000 frank évi szubvenciót és ezenkívül 1500 frankot juttat a színháznak minden népszerű előadásért.
2. *Winterthur* évi 4000 frankos szubvencióban részesíti a színházat.
3. *Bern* 1909-ben 35.000; 1910-ben 40.000 frankot fordított színházi célokra.

¹⁾ V. ö. *Kommunale Praxis* 1911. évf. 19. sz.

4. *Luzernben* a város által fizetett összeg 14.000 frank, ehhez járul 2000 frank a „Kurkomité“ részéről. Ezenkívül a város viseli a rendőri közeg, a tűzoltói kirendeltség, a világítás, fűtés, a rendes őszi takarítás, a tűzbiztosítás stb. költségeit. Mindez együttvéve kb. 23—24.000 frank megterhelést jelent a városra nézve.

5. *Basel* hathónapos színházi évad mellett 80.000, hét havi évad mellett 90.000 frankot fizet szubvencióképen a színháznak.

6. *Schaffhausen* évi 5000 frankkal segélyezi színházát.

7. *St. Gallen* 29.000 frankkal és a tűzoltói költséggel s ezenkívül leszállított áron szolgáltatja a vizet és az elektromos áramot.

8. *Lugano* nem élvez rendszeres évi szubvenciót. A város azonban annak idején 5000 frank értékű részvényt vállalt át.

9. *Lausanne*-ban a színház építése idejében a város ingyen engedte át a telket és ezenkívül 200.000 frank értékű részvényt vállalt át. Ennek ellenében a színház 50 év után ingyen a város tulajdonába kerül. Az évi szubvenció összege 15.000 frank a színházi, 6000 frank az operai szezon tartamára és a gázszolgáltatás 2500 frank összegig ingyenes.

10. *La Chaux de Fonds*: évi 3500 frank.

11. *Genf*. Az évi pénzsegély összege 60.200 frank, ehhez járul egy sereg természetben való szolgáltatás, mint ingyenes világítás (17.000 frank értékben), fűtés (7300 frank értékben) stb. Összesen 199.427 frankot tettek ki 1910-ben a városnak a színházra fordított kiadásai.

Kevéssé ismert, bár az általános kultura szempontjából roppant érdekes az a színházi mozgalom, melynek az orosz városok színhelyei.¹⁾ Oroszországnak több mint 200 népszínháza van és ez a színházlétesítési mozgalom Varsótól Wladivosztokig és Szt. Pétervártól Odesszáig terjedt, sőt kuriózumkép megemlítik, hogy Dalny-ban, ebben a fiatal orosz városban, már akkor kezdtek munkásszínházat építeni, amikor még alig volt valamelyes lakossága. Az első ilyen munkásszínház Tomszkban épült, „A nevelés barátai“ nevű társaság kezdeményezésére. Szent-Pétervárnak három népszínháza van. Az elsőt 1894-ben építették 380.000 rubel költséggel. A színház 1600 személyt fogad be. E vállalkozás sikerei egy másik, 800 embert befogadó népszínház alapítására, majd 1900-ban a nagy néppalota létesítésére vezettek, melyben színházat olvasótermet, ingyen könyvtárat és étkező helyiségeket találunk. Hasonló alkotásokkal találkozunk Jekaterinoszlav, Tamboff, Nischni-Nowgorod, Baku, Szimferopol, Krasznogorszk (Szibéria), Wladivosztok, Kiev, Charkoff, Rjejszan, Poltava, Tiflisz, Kosztroma, Jalta és más orosz városokban is. Ezek egy részét maguk a községek építették és tartják fenn, mint pl. az odesszait, hol a

¹⁾ V. ö. Becker, id. m. 28 l.

város azon a 100.000 rubelen kívül, melyet a színházépítés céljaira adományozott, évi 8000 rubeles szubvenciót ad. A belépti díjak mindezekben a színházakban rendkívül alacsonyak, úgy, hogy a lakosság legszegényebb rétegei is hozzájuk férnek.

Ha nem is ily nagyarányú, úgy mégis figyelemreméltó és aránylag jelentős szubvencióban részesítik a magyar városok is a színházakat. A rendezett tanácsú városok, melyekben nagyobbraest rövid a játékidő, inkább csak fűtés vagy világítással látják el a színházat, bár a készpénz-segély sem hiányzik, mint pl. Nyitránál, mely 2000, Besztercebányánál, mely 2385, továbbá Pápa, mely 1500, Eperjes, mely 1200 koronát áldoz színházi célokra és más kisebb városoknál, melyek 100—600 koronás segélyben részesítik a színházakat. De nagyobb méreteken mégis inkább a törvényhatósági városok, a magyar szellemi élet központjainak színházai részesülnek kommunális segélyben. Így első sorban Pozsony, mely 80.000 koronát, fűtést és világítást ad a színháznak, továbbá Szeged, mely 29.435, Temesvár, mely 19.600, Debrecen, mely 12.500 és Kecskemét, mely 11.000 koronával szubvencionálja a színházat, azok a vidéki városok, melyek 10.000 koronánál többet áldoznak évenként színházaikra. Budapest főváros a területén működő nyolc műintézet közül kettőt részesít segélyben, nevezetesen a Fővárosi Nyári Szinkört 16.000 és a Városligeti Színházat 12.000 koronával.¹⁾

A községi színházpolitikával — annak célszerű beillesztése mellett az általános községi közművelődési politikába — nagy szociális és kultureredményeket lehet elérni. „A műveltség terjedése, mely eredménye az általános iskolakötelezettségnek, a nyomtatás olcsóbbodásának, a mindjobban élnékülő politikai életnek és ezzel kapcsolatban hatalmasan fejlődő sajtószervezetnek, nagyszámú embercsoportokban keltette fel a művelődés képességét, sőt mi több, a művelődés lehetőségét. Az emberek millióiban felkeltette annak tudatát, hogy részt vehetnek és részt kell venniök nemesebb élvezetekben, melyek eddig csak kevesek tulajdonában voltak. Erős politikai agitáció által erősödött ez az öntudat, fokozódott a szellemi táplálék utáni éhség és növekedett a magasabbrendű utáni vágyakozás.“²⁾

Ezt a szellemi szükségletet pedig semmi sem képes oly fokban kielégíteni, mint az a színház, mely nemcsak idegen életformákkal ismerteti meg a hallgatóságot és ismeretlen helyzetek és látványok tanújává teszi azt, hanem problémákat is nyújt neki. És ez a színház lesz az, ahol meg

¹⁾ Részletes statisztikát közöl a magyar városi szinpartolás tekintetében a dr. Thirring Gusztáv szerkesztette Magyar Városok Statisztikai Évkönyvének I. évfolyama 540 l.

²⁾ Emil Reich: Die bürgerliche Kunst und die besitzlosen Klassen, 253. l.

fog valósulni Schiller szava, minden színházi politikának ideális törekvése, mely arra irányul, hogy oly intézményt teremtsen, „ahol az élvezet tanulással, a pihenés megerősítéssel, a szórakozás műveltséggel párosul, hol egyik erőt sem használják fel a másik rovására, egyik élvezetben sem gyönyörködnek az egész veszélyeztetésével.”

* * *

b) A művészi politikának két lehetőségei: a *népművelési* célzatú és a népet *szórakoztatni* vágyó művészet közül a *zenénél* a legutóbbi időkig túlnyomóan az utóbbi szempont érvényesült. Abban a pillanatban, azonban mihelyt a zenét egy rendszeres kulturpolitika keretébe vonjuk, a népművelési szempontok lépnek előtérbe és az a probléma tolul fel, miképpen lehetne ezt a legközvetlenebb és legmélyebbre ható művészetet, melynek nyilvánulásaival akarva-akaratlan a nép legszélesebb rétegei is folyton-folyvást találkoznak, úgy organizálni, hogy az a rossz gramofonok és cigánybandák helyett olcsó pénzen és általában ökonomikus eszközökkel olyan zenét nyújtson a népnek, mely felületes, zsongító hangulatok helyett érzelmi mélységeket, „fűlbemászó melódiák” helyett megkapó és megrázó zenei élményeket nyújt. A program tehát: a publikumnak a zenére való nevelése abból a célból, hogy aztán a zene útján tovább legyen fejleszthető, magasabb, szociális célok felé terelhető. Ennek elkerülhetetlen előfeltétele azonban a nevelők nevelése, vagyis ebben az esetben előadó zenészek kiképzése, mert ők azok, akikre ez élmények ébresztésének feladata vár, ők azok, akik az érzelmi és gondolati elmélyedésre oly alkalmas műveket a tömegekkel közvetítik s az ő frivolitásuk vagy tudatlanságuk épúgy bemocskolhatja a legmagasabbrendű zenei koncepciót, mint ahogy hozzáértésük és áhítatuk a kívánt nevelő hatást előidézheti.

A községi zenepolitika eszerint két feladattal áll szemben: a zenei nevelés irányítása, a jövőző zenésznemzedéknek a drága és rossz spekulatív magánintézetek karmaiból való kiszabadítása és egy ilyen, az ő védőszárnyai alól kikerülő zenészgárda segítségével a közönség céltudatos zenei nevelése. Az első feladattal lehetővé teszi a város, hogy másod- és harmadrangú erők helyett, mint a kis magánintézetben, elsőrangú pedagógusok és művészek gondoskodnak a zenészek hivatásos kiképzéséről; lehetővé teszi továbbá, hogy vagyontalan tehetségek ingyenes oktatásban részesüljenek, amit a magánintézetek spekulatív szelleme vajmi ritkán enged meg és mindezt lehetővé teszi anélkül, hogy a zenei főiskola jellegével bíró és egész más célokat szolgáló esetleges más, állami intézetek hatáskörét csorbítaná.

Ennek a feladatnak, a város útján történő zenei kiképzés feladatának megvalósítása helyenkint más-más elvek szerint fog történni. Ennek részleteire tehát ehelyütt nem terjeszkedhetünk ki, forduljunk tehát a második feladat, a nép zenei nevelésének feladata felé, mely intelligens és muzikális zenészeket feltételezve általánosabb elvek felállítását is megengedi.

Ilyen általánosan kialakult követelmény a városi zenekar létesítésének követelménye. Itt is, az elért eredményeket tekintve, főleg a német városok jönnek tekintetbe, mint amelyekben a zenei élet a legintenzívebb és a zenei kultúra legmélyebbre hatolt: *Leipzig*-nak, ennek a par excellence zenevárosnak a XVIII. század óta van már egy 80 tagból álló, u. n. városi hangversenyzenekara. Valójában ez a zenekar a városi hatósággal eredetileg csak igen laza összefüggésben volt, mert itt a társadalom összes rétegeiben oly fokú volt a zenei szükséglet, hogy a „Gewandhaus“, a színház és néhány templomi hatóság egyesült arra a célra, hogy egy zenekarfentartó pénztárt (Orchesterbesoldungskasse) létesítsenek és a zenekarnak az egyes intézetek által való igénybevételét az általuk fizetett járulékoknak megfelelőleg is megszabták, úgy, hogy egy-egy intézet túlterhelését sikerült elkerülni. A zenészek nyugdíjalapját, melyet az érdekeltek járulékaiból és a résztvevő intézetek segélyeiből tartanak fenn, a város kezeli.

Itt tehát magából a társadalomból indult ki a zenekar létesítése iránti akció, mely meg is valósult, még mielőtt a város maga organizálhatott volna ilyen zenekart. 1881-ben azonban a városi tanács 4931 márka szubvenciót engedélyezett a zenekar részére, melyet 1899-ben, a zenekari tagok korpótlékának rendezése után, 17.000 márkára emelt fel. 1903-ban ismét fizetésrendezés volt, melynek 45.000 márkás költségtöbbletét ismét a város vállalta, úgy, hogy a városi szubvenció összege évi 62.000 márkára emelkedett. Az 1909. évi újabb fizetésrendezés ezt az összeget is felszökken-tette, úgy, hogy a szubvenció 86.300 márkára szállott.¹⁾

A városi zenekarokkal járó pénzügyi megterhelés legnagyobb tétele: a személyzeti kiadások tekintetében egyébként tájékoztatást nyújtanak azok az adatok, melyeket a nürnbergi statisztikai hivatal körkérdeéseire 14 várostól nyert és 1910-ben közzétett válaszokból megállapíthatunk. Ezeket a szolgálati viszonyokkal együtt a következő táblázat szemlélteti²⁾.

1) „Kommunale Praxis“ 1912. évf. 27. sz.

2) Lásd „Kommunales Jahrbuch“ 1911/12. 408. l.

A város neve és lakosainak száma az 1910. évi népszámlálás eredményei szerint:	A zenekar alapításának, ill. városi kezébe való át-vevésének éve:	A zenekar tagjainak száma:	Fizetési határok		a) Az alkalmazás módja, felmondás:	b) Kötelezettségek:	c) Hosszabb betegségek esetére szóló határozatok:	d) Szabadságok a) karnagytól b) a hatóságtól	e) Zenekari szünetek:
			kezdő fizetések Márkákban	maximális fizetések Márkákban ... év után					
Aachen 156.008	1852	47	1700—2500 3	2540—3500 15, 21	Szerződésileg határozott időre történő alkalmazás szerződ. kikötött próbaidővel. Hallgatag meghosszabb. évről-évre, félévi felmondás. Alkalm. bizonytalan időre, két havi felmondás. Gyakor-nokok alkalmazása szerző-désileg megállapított időre (rendszerint 8 óra).	Színházis „Kurochester”-szolgálat. 7 városi hangver-seny.	—	a) 1 napra; b) hosszabb időre.	Április 15—30
Chemnitz 516.167	1907	53*)	1500—3000 3	2100—3800 12, 15, 18	Háromévi próbaidő félévi felmondással, azután alkalm. félévi felm., mely azonban város részéről csak bizonyos meghatározott esetekben történhet. Gyakornokokat bizonytalan időre 3 havi felmondással alkalmaznak. Kitéstük nem eshetik a színházi szecón idejébe.	Színházi szolgálat. Nyáron városi hangversenyek. (Külön előadásokért és próbák-ért rendkívüli munkadíjak.)	Évenként 30 napon át fizetéslevonás nélkül. Hosz-szabó ideig tartó betegség-nél helyettes saját költsé-gére.	a) 3 napig, ha helyettesítés szük-sége nem forog fenn; egyébként b) hosszabb időre	—
Cöln 286.455	1888	73	1400—3000 3	2000—4000 21	Felmondás a próbaidő alatt 14 nap, különben szerződés szerinti, egyébként mint Aachenben.	Színházi szolgálat. Hang-verseny a „Tonhalle”-ban stb.	Mint Chemnitzben, vagy felfizetés ellenében. Teljes vagy bizonytalan ideig tartó szolgálatképtelenség eseté-ben a szerződés felbontása 3 havi felmondás vagy nyug-díjazás mellett.	Mint Aachen-ben. Három he-tet meghaladó szabadság ese-tén a fizetés fele a nyugdíj-pénztár javára levonható.	4 hét július végétől auguszt. 24-ig
Düsseldorf 356.733	1864	59	—	—	Felmondás a próbaidő alatt 14 nap, különben szerződés szerinti, egyébként mint Aachenben.	Színházi szolgálat. Hang-verseny a „Tonhalle”-ban stb.	Hat hétig teljes fizetéssel, esetleg tovább is 3 hónapig. Hosszabb időn át felfizetés. Helyettesítési költségek kü-lön határozat szerint.	1. Aachent.	—
Elberfeld 170.066	1901	46	1600—2500 3	3300—3550 21	Bizonytalan időre való al-kalmazás félévi felmondás-sal, mely a város részéről csak bizonyos esetekben következhetik be. Kitépés mint Cölnben.	Színházi szolgálat. Kb. 80 hangverseny a városi zenetérben, 30 szimfóni-kus, 5 filharmónikus, 6 bér-lehangverseny és néhány egyesületi zenecestély.	Mint Chemnitzben. Eset-leg 50%o-os levonás.	1. Aachent.	3 hét
Essen 292.281	1839	54	—	—	Egy évi próbaidő, egyébként, mint Elberfeldben.	Színházi szolgálat. 6 szimfónikus egyébként 6 néptelődás 6 hangverseny a nyugdíjpenztár javára, mintegy 10 hangverseny a zenegylet részéről, 5 a Nord-parkban. Telén hetenként 2, nyáron 5 hangverseny.	Mint Elberfeldben.	a) Egyes pró-bákra vagy elő-adásokra; b) Egyéb ese-bejeze-tével	3 hét a színházi évad befejez-tével
Freiburg 83.038	Több évűzved óta	42	1700—2300 2	2300—3300 16	A zenekar tagjai városi hi-vatalnokok 10 szolgálati évig 3 havi felm., ezután a szolgál-tatból való elvonatás csak nyugdíjazás után történhetik nyek.	Színházi szolgálat. A szin-házi szünet ideje alatt heti 7 hangverseny a városi park-ban. Egyesületi hangverse-nyek.	Legalább félévi szolgálati akadály után nyugdíjazás.	Mint Essen-ben.	—

*) Közülük 12 gyakornok.

A város neve és lakosainak száma az 1910. évi népszámlálás eredményei szerint:	A zenekar alapításának ill. városi zenekari tagjának száma:	Fizetési határok		a)	b)	c)	d)	e)
		kezdő fizetések Márkákban	maximális fizetések Márkákban					
Heidelberg	1889	42	1560—2460	2060—3060	Szerződésileg megállapított próbaidő hat heti felmondással. Egyébként mint Freiburgban.	Mint Freiburgban.	Mint Essenben.	14 nap késő összel
Leipzig 598.743	A 18. sz. óta	85	1600—2000	2600—3000	Mint Elberfeld.	Színház. 22 hangverseny a „Gewandhaus”-ban. Egyházi zene a Thomas és Nikolai templomokban. Esetleges városi ünnepeken.	a) Határozott időközök között szabadság a színház-igazgatóktól és karmagyoktól; b) Rendszerint 4 hét időre v. művész körüli.	—
Magdeburg 279.644	1897	58	1400—2400	2100—3400	Bizonytalan időre való alkalmazás negyedévi felmondással, mely a zenekari tagok részéről csak május 15-re vagy szeptember 15-re szólhat.	Színház. Téli színházi szolgálat. Téli legfeljebb 44, nyáron heti 5—6 hangverseny.	Mint Chemnitz.	—
Mainz 110.670	1876	48	1500—2800	2200—3850	Szerződésileg megállapított időre való alkalmazás. Három havi felmondás. Hallgatótag megfosszabbításáról-évről.	Színház. Tíz szimfonikus hangverseny. Nyári heti 3 délutáni és 3 esti hangverseny. Egyélti hangversenyek.	a) 2 napig; b) hosszabb szabadság.	—
Strassburg 178.290	1875	57	1200—1800	1800—2600	2 évi próbaidő féltévi felmondás, aztán végleges alkalmazás.	Színház. Téli bérletes zenecesték. Nyári hangversenyek.	L. Aachen.	Aug. 1-től szept. 15-ig
Wiesbaden 190.013	1875	56	1700—2000	2700—3000	Bizonytalan időre negyedévi felmondással.	Nincs színházi szolgálat. Naponként 2 hangverseny.	a) a karnagy csak javasol; b) Minden szabadság.	14 nap augusztusban

A Homburgra vonatkozó adatokat hiányosságuk miatt nem vették fel ebben a táblázatban.

A városi zenekarok tagjainak nyugdíjviszonyai és özvegyeik ellátása tekintetében az általános német zeneszövetség (1909. május 1-én) a következő táblázatot tette közzé.¹⁾

A város neve	A nyugdíj 30 évi szolgálat után kitesz		Özvegyi ellátás az elhunyt 30 évi szolgálat után Márkákban	A nyugdíjba beszámítható szolgálati év kezdete	Járulékok a város részéről*)	
	‰-ban	Márkákban fizetési fokozatok szerint			a nyugdíj alaphoz	az özvegyi alaphoz
Aachen	75	2055, 1980, 1905	400	a 2. évtől	31 ¹ / ₂ ‰	—
Baden-Baden . . .	67	1608, 1474	720, 660	az 1. „	—	—
Chemnitz	52 ¹ / ₂	1200, 1102	540, 472	„	12 M	—
Cöln	66 ² / ₃	2233, 2100, 1900	240 (Reform. alatt)	„	11 ¹ / ₂ ‰	—
Duisburg	66 ² / ₃	1040, 1000	416, 400	„	—	—
Düsseldorf	66 ² / ₃	1700, 1633, 1500, 1400	680, 653, 600, 560	„	—	—
Elberfeld	58 ¹ / ₃	1458, 1341	437, 402	„	—	—
Essen	66 ² / ₃	1880, 1700, 1640	—	„	20‰	—
Freiburg	60	1440, 1380, 1320	720, 690, 660	„	—	—
Heidelberg	60	1320, 1200	660, 600	„	—	—
Hamburg	58 ¹ / ₃	1155, 1020, 950, 933	462, 408, 380, 373	„	—	—
Leipzig	75	2625, 2400, 2250	805	„	20‰	12 M
Magdeburg	60	1500, 1320	500, 440	a 2. fél-évtől	30‰	?
Mainz	80	2360, 2240	708, 672	az 1. évtől	—	—
München-Gladbach	58 ¹ / ₃	1102, 1050, 1015	4440, 420, 406	„	—	—
Strassburg	65	1781, 1716, 1651	890, 858, 825	„	—	—
Wiesbaden	66 ² / ₃	2000, 1866, 1800	799, 746, 719	„	—	—

*) A nyugdíjalap szervezetéről és a tagok járulékaikról részletesen tájékoztat az 1911—1912. évi „Kommunals Jahrbuch“ 410. 1. foglalt táblázat.

A pénzügyi tekintetben biztosított városi zenekar célszerű megszervezésénél és felhasználásánál felmerülő főkérdések ezek: 1. Hol játszók a városi zenekar? 2. Milyen technikai és művészi követelményeket tartson szem előtt a hangversenyek rendezősége? 3. Mennyit és mely időközökben kell játszania? 4. Mit és kinek játszók a zenekar?

1. A helyiség tekintetében az összes igényeket kielégítő ideális megoldást csak egy e célra épített speciális városi hangversenyterem nyújt. Ennek hiányában, de sokszor emellett is szóba jöhetnek hangversenyek tartása céljára és különösen ott, hol a kegyúri jog a várost illeti, a templomok is. A svájci városok e tekintetben például szolgálhatnak, amennyiben itt a templomban tartott hangversenyek a legteljesebb mértékben beváltak. Nemcsak akusztikai előnyeik teszik a templomokat erre a célra rendkívül

¹⁾ V. ö. „Kommunale Praxis“ 1910. 4. sz.

alkalmassá, nemcsak az a körülmény szól mellettük, hogy orgonával vannak felszerelve, ami már eleve is biztosítja a zenei program nagyobb gazdagságát, mint más helyiség, hanem az is, hogy az egyházi zene ápolásának és népszerűsítésének a templom az egyetlen stilszerű helyisége, hol architektónika, miliő és hangulat a legteljesebb mértékben biztosítják a szubtilis és magasrendű zenei alkotások érvényre juttatását. Emellett a templomok történelmi rendeltetésüknél fogva leginkább tudják biztosítani azt is, hogy falaik között a világi zenének is csak olyan produktumait játsszák, amelyek a hallgatók nevelése szempontjából kívánatosak, vagyis érdekeik a kulturpolitika érdekeivel összeesnek.

A szorosan vett zenei nevelésen kívül a templomok igen alkalmasak arra is, hogy leszoktassák a közönséget sok meggyökeredzett, de kétségkívül a muzsikáltság és zenei megértés rovására történő modor és viselkedésbeli helytelenségről, mint pl. a zenemű egyes részei közötti tapsolásról, mellyel összefüggő zenei gondolatokat szét darabolnak, a „ráadások“ türelmetlen követeléséről, a pontatlan megjelenésről, izgás-mozgásról, püsszegetésről és egyéb külsőségekről, melyek amily jelentéktelenek önmagukban, annyira összeférhetetlenek a zene komoly hivatásával. Ilyenek a suhogó toalettekben való pompázás, virágadományok stb. Egyszóval a zenei produkció főelvének: a szerény keret, de mély tartalom követelményének a templomok mindig inkább tudnak eleget tenni, mint bármely más helyiség. A templom legalkalmasabb annak szimbolizálására, hogy az igazán művészi zenéhez, akár egyházi az, akár világi, áhítat kell.

A hangversenyerem és általában a helyiség elsőrangú fontosságú tényező a zenekari előadások sikere szempontjából. A megfelelő jó terem persze még nem képes egymaga a sikert biztosítani, de annak hiánya akkor is képes mindent lerontani, ha minden egyéb feltétel megvan is. Ezért a céltudatos városi zenepolitika ennek az alapfeltételnek nagy figyelmet is szentel. Bizonyíték rá a német és svájci városok „Tonhalléi“ meg az angol és amerikai városok „Festival Hall“-jai. (A szabadban rendezett hangversenyekről itt nem beszélünk, mert azok inkább szórakoztató, mint nevelő jellegűek és nem organikus részei a városi zenepolitikának, legfeljebb szurrogátumai vagy alkalmoszerű helyettesítői.)

2. A hangversenyek rendezősege által szem előtt tartandó művészi és technikai követelmények oly számosak és imponderabilisek, hogy azok teljesítését sokkal inkább biztosíthatja a rendezők és közreműködők, valamint ezek látható fejének, a karmesternek hozzáértése és tapintata, mint paragrafusokba foglalt szabályok szigorú betartása. Ezeknek a követelményeknek a betartásán múlik ugyanis a zenei produkciók teljes pedagógiai hatása. Ezt azonban mint mindenütt, úgy itt is végső fokon csak a pedagógusok egyéniségei garantálhatják. Ezen egyéniségeknek helyes megválasztása

után legfeljebb célszerűségi kérdések diskutálása marad fenn. Ilyen célszerűségi kérdés művészi szempontból az, hogy milyen hangversenyeket rendezzenek, technikai szempontból pedig az, hogy meg kell-e valamivel toldani a nyers zenét és ha igen, magyarázó szöveggel-e a programmon, avagy a hangversenyt bevezető konferansz-szal?

Az első kérdés azért fontos, mert számos zenepolitikusban sok hajlandóság van arra, hogy a hangversenyek programja tekintetében kompromisszumra lépjenek a nem épen magasrendű zenei igényekkel is. Így pl. Eugen Thari a „Dürerbund“ „Volkskonzerte“ című negyedik röpiratában, „a hangversenyek különböző fajtái“ című fejezetben azon felfogás felé hajlik, hogy „az esetben, ha a hallgatóságot oly művekkel kell megismertetni, mely nagy zenekari apparátust igényel, amely zenekari apparátus azonban nem áll rendelkezésre, előnyösebb egy két zongorára vagy zongorára és harmóniumra való jó átdolgozást választani, (mint a kis zenekart) . . . Ellenben a szokásos kis szimfónikus zenekarral kitűnően lehet szimfóniákat, szerenádokat és egyéb Mozart, Haydn stb. kompozíciókat előadni.“

Ezzel szemben szerintünk az a helyes zenepolitika, mely csak nagy zenekarokkal előadható kompozíciókat, ott ahol ennek orkesztrális előfeltételei hiányzanak, egyáltalán nem ad elő. Olyan esetet ugyanis, melyben az ilyen nagy apparátust igénylő műveket meg *kell* ismertetni, alig lehet elképzelni. De ha ilyen súlyos kényszerhelyzet előáll, úgy azzal szemben Thari javaslata nem jelent megoldást. Mert művészi tekintetben, pl. egy Wagner-ouverture zenei kvalitásainak visszaadására a két zongora (még jó átírat feltételezése mellett is) nem sokkal alkalmasabb, mint a joggal perhorreskált húsztagú zenekar.

A művészi félmunka szociálpedagógiai és kulturpolitikai szempontból károsabb, mintha általában semmi sem történik. Mert az egyszer meghonosított kompromisszumos politikától nagyon nehéz eltérni, viszont ha valahol jogosult a radikalizmus, úgy bizonyára a nevelő célzatú művészi kulturpolitika az a terrénum. Ezért a kommunális zenepolitika gerincét a nagy városi zenekarnak kell képeznie, melynek produkciói elsőrangú zenei produkciók legyenek, mert csak így lehet közönséget nevelni, mely aztán a rossz zenét a jótól meg tudja különböztetni, az előbbtől elfordul és utóbbit pártolja. Ezt a célt nem lehet elérni a Thari javasolta kamarazene-szurogatumokkal sem. A kamarazenenek a lakószoba a természetes miliője, nem a hangversenysterem. A kamarazene mindig csak *faute de mieux* azok számára, akik zenei szórakozásban akarnak részesülni, de nem alkothatnak, vagy nem teremthetnek elő zenekart, ezt a tökéletes zenei interpretátort és így megalkusznak. A kamarazene mai napig is magán hordja azt a jelleget, melynek történelmi kialakulását köszönheti. A XVIII. századbeli kis város muzikális elemeinek ad hoc összejövételét zenei szórakozás céljából és

ezért ma a koncentrált városi élet mellett, mely hangversenyeket és hangversenytermeket tesz lehetővé, mint tömegzene teljesen alkalmatlan. Erre csak szimfónikus művek valók.

Nézzük most a technikai faktort. Itt, mint érintettük, az előadásra kerülő zenedarabok rövid kommentálása a főkérdés. Ez legcélszerűbben úgy történik, hogy a nyomtatott műsor, mely belépti jegyül is szolgálhat egyszerűség kedvéért, részletesen feltünteti a darabok szerzőinek és előadóinak (esetleges szólistának és karmesternek) a nevét, a mű keletkezésének évét, valamint a szerző születésének és halálának esztendejét is, dalok előadása esetén azok szövegét. Nagy, írott magyarázatokkal ellátott programkönyvek kiadása lehetőleg kerülendő. „A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a hallgatóság afölötti buzgalmában, hogy az előadott darab megfelelő passzusairól mondottakat azok játszásával egyidejűleg olvassa, nem jut a mű tiszta élvezetéhez” — mondja nagyon helyesen Thari¹.)

Igen hasznos és a zenekarok nevelő célzatának teljesen megfelelő intézkedés lesz, ha a hangverseny előtt rövid 8—10 perces előadásban ismerteti valaki az előadásra kerülő műveket és azok szerzőinek zenetörténeti jelentőségét. Ezzel kapcsolatban felmerül egy másik fontos technikai kérdés: a hangverseny tartamának kérdése. E tekintetben a kívánatos maximum 2 óra, de ennél is megfelelőbb, ha egy hangverseny két 10—15 perces szünet által elválasztott nagyobb szimfónikus műből áll, ami a rövid konferansz-szal együtt mintegy másfél órát jelent. Ez nem túl nagy szellemi megterhelés, azonban másfélórás tiszta zene több napra való érzelmi emelkedettséget és gondolati elmélyedést tehet lehetővé.

3. Ez azonban már érinti azt a kérdést is, hogy mennyit és mily időközökben játsszék a városi zenekar? Ökonómikus szempontok azt követelik, hogy minél jobban használják ki a termet és a zenekar munkaképességét. Emellett szólnak a fennálló zenei szükségletek is. Művészi szempontok ezzel szemben azt követelik, hogy a zenekar ne is álljon a közönség elé addig, míg egy tökéletesen betanult repertoire-ja nincs, ami annyit jelent, hogy organizálása után még hónapokon át nem működhetik, hanem csak tanul és próbákat tart. Az ökonómikus és művészi érdekek ellentéte, úgy lesz áthidalható, hogy a zenekar már betanult néhány válogatott darabokból álló programját hétről-hétre más-más közönség előtt megismétli és közben természetesen új darabokat tanul. Így is jelentékeny előtanulmányra lesz szükség, mert úgy pénzügyi, mint nevelési szempontok megkövetelik, hogy mihelyt a zenekar rendszeres munkáját elkezdi, heti 3—4 nyilvános hangversenyt rendezzen az évnek legalább is 10 hónapján

¹) Id. m. 7. l.

keresztül (szeptembertől júniusig bezárólag) a hátralevő két hónapba esik a szabadságidő és az új évre való serény előkészület.

4. Mit és kinek játsszék a zenekar heti 3—4 estén? A zenei igények egy közép nagyságú városban is igen differenciáltak már, a városi zenekarnak pedig mindezeket ki kell elégítenie. A raffinált zenei élményekre vágyó connoisseur igényeit épúgy, mint az új és legújabb alkotások megismerésére törekvő publikumét. Itt vannak azután a melódiák szeretetében és a klasszikus zene tiszteletében fejlődött középosztály jogos igényei, melyeket mind összhangba kell hozni a népművelési érdekekkel: az ifjúság és a felnőtt néptömegek zenei művelésének parancsoló követelményeivel. Igaz, hogy ez érdekek kombinálhatók és például egyik este tartják az exkluzívabb közönség számára az újabb, esetleg még kéziratban levő, avagy egyik-másik modern zenei iránynak nagyobb zenei előtanulmányokat igénylő termékét. Ezen individuális jellegű és egyéni, vagy legalább is egy kisebb kör izlésének engedő hangversenyek keretén belül lehet szó a néphangverseny céljaira — a fentiek szerint — kevésbé alkalmas kamarazene műveléséről, amennyiben ez iránt intenzívebb szükséglet mutatkoznék. Egy másik este a klasszikus zene örökértékű műsordarabjaira kerülhet a sor a középosztály történetileg kialakult zenei izlésének megfelelőleg. Egy harmadik este tisztán a nép zenei nevelésének lehet szentelve. Ennek a hangversenynek teljes programja esetleg valamely szabad hét-köznapi délutánján megismételhető a fiatalság számára. És még mindig fennmarad a vasárnap délelőtti az egyházi zene ápolására. Ezeket a kereket persze nem képzeljük mereveknek, hanem úgy, hogy fentvázolt rendeltetése mellett mindegyik hangverseny nyitva áll mindenki számára. Ennek aztán pregnáns és meggyőző módon a helyárakban kell kifejezésre jutnia.

A helyárak magasságát a pénzügyi és a szociális szempontok szabják meg. A maximális helyár megállapítása annak a követelménynek figyelembevételével fog történni, hogy a város ne fizessen rá zenepolitikájára, a minimális pedig arra való tekintettel, hogy a legszerényebb viszonyok között élő polgár is részesüljön a neki megfelelő zenében. Ezen követelményeken belül indokolt lesz az exkluzív és individuális jellegű zeneestélyek hallgatóságával a legmagasabb helyárakat fizettetni, persze nem olyan magasakat, hogy a fejlettebb zenei érzékkel bíró munkás vagy kishivatalnok számára e hangversenyek látogatása lehetetlenné váljék. Ennek a kérdésnek részleteit azonban célszerűségi szempontok és a praxisban kialakult követelmények irányítják, nem általános elvek. Az eddigi praxis pedig azt bizonyítja, hogy a községi zenepolitika pénzügyi és szociális követelményeinek összeegyeztetése csak bizonyos határokig lehetséges, melyeken túl a város áldozatkészségének kell előtérbe lépnie.

A quid és quale tekintetében követendő elveket egyébként Hausegger müncheni és frankfurti karnagy a következőkben foglalja össze:¹⁾

„1. Tanácsolja, hogy a hangverseny műsordarabjai ugyanegy szerzőtől legyenek. (Ezt ugyan csak jelentékeny és sokoldalú zeneköltőkkel tehetni, vagy legfőlebb egészen új, ismeretlen nagyságokkal, akiknek stílusába, zenés nyelvbe mindenekelőtt bele kell tanulnunk.)

2. Az összes műsoron levő művek legalább ugyanegy művészi korszaknak, iránynak termékei legyenek (pl. klasszicisták vagy merő romantikusok).

3. Az esetleg különböző korokból választott művek legalább rokonirányú mesterektől valók legyenek. (Schubert-Bruckner).

4. Célozhatja a műsor épen az ellentétes irányok vagy egyének szembeállítását is; de az elviselhetetlen, az egymás hatását megsemmisítő művekből eredő kontraszt kerülni való.

5. Tegye a műsor szemlélhetővé egy-egy határozott műforma (szimfónia, nyitány, szimfóniai költemény) fejlődésének útját.

6. A műsor akkor is egységes, ha egy idegen nemzet zenei termékeiből van összeállítva.

7. Leghálásabb valamely költői eszme szolgálatába állítani a műsort.

8. Ha magánművész („szólista“) lép fel zenekari hangversenyen, vele egyetértően a dirigensnek olyan darabot kell választania, mely a műsor többi részeivel összhangzásban van.“

A felületes, félműveltségre vezető potpurrizene feltétlenül kerülendő, mert minden művészi produkció törvényével, a művészi hatás egységének követelményével merőben ellenkezik.

Külön említést érdemelnek az ifjúsági hangversenyek, melyek sok tekintetben speciális igényeket támasztanak a hangversenyek rendezőivel szemben. „Az ifjúsági hangversenyek programjainak felállításánál — mondja Thari — tekintetbe kell venni a gyermekek különböző életkorát. A hétéves gyermekeknek más a gondolatviláguk, mint a tizenkétéveseké. Nincs semmi ok arra, hogy a kisebbeket a hangversenyek látogatásából kizárják, hacsak a műsort megfelelően össze tudjuk állítani.“

Látnivaló, hogy a zenei élet a lakosság legszélesebb rétegeit érdeklő kérdés, melynek kulturpolitikai szempontból való organizálása a községi feladatok legérdekesebbjeinek egyike. Nem az a cél, hogy mentől több ember ismerjen mentől több Wagner-motivumot, hogy aztán ezeket valamely hangversenyen agnoszkálva, előadás közben hangosan megnevezze szomszédjainak vagy épen együtt füttyölje őket a zenekarral, mint ez, sajnos, manapság oly gyakran történik, hanem az, hogy zenei élményei általános

¹⁾ Idézve a *Magyar Művészi Almanach* 1906. évf. 63. l. Kereszty István „Hangverseny-műsorok“ c. közleményében.

gondolat- és érzélemvilágát mélyítsék. Nem félműveltség és jelszóhajhászat kell, nem pártszervezés valamelyik zenei irányzat javára és egy másik ellen, hanem komoly művészi kritikára nevelő és kulturigényeket élesztő zenepolitika. Akkor a zenéhez való „értés“ és hozzászólás joga nem lesz egyesek privilégiuma, hanem mindenkié, akinek alkalmat adott a széleskörű kommunális kulturpolitika arra, hogy összehasonlítsa, megfigyeljen, tapasztalatokat gyűjtsön és ezeket másokkal közölje. Mint minden más téren, úgy itt is ez az újonnan kiképzett tábor önmagától lesz új irányok, egészséges reformok és korrektívumok törekvéseinek leglelkesebb csoportja. És így válik a község egy egészséges, szociális kultúra megteremtőjévé és a haladás előmozdítójává, anélkül, hogy az egyéniségek jogos érdekeit és követelményeit veszélyeztetné. Mert minden szociális hatásai mellett is a zene természeti tulajdonságainál fogva mindig, mindenkiben egyéniségének legrejtettebb pontjait fogja legintenzívebben érinteni és konserválni fogja az egyének legbecsesebb tulajdonságait az összesség javára.

* * *

c) Mindez persze nem jelenti azt, hogy a zenében rejlő speciális értékek dacára is a község ennek javára és a többi művészeti faj rovására folytasson egyoldalú kulturpolitikát. Amennyire kívánatos az, hogy a zenét önállóan, saját külön intézmények útján ápoljuk és fejlesszük, nem pedig valamely színház mellett csak másodrendű szerepet juttatunk neki, amint ez sok kisebb német városban történik, ép annyira helytelen volna minden fennálló művészi érdeklődést és energiát a zene számára lekötöni. Különösen indokolatlan volna ez a *képzőművészettel* szemben, mely oly kiapadhatatlan forrása az ízlésnek és tudásnak, szóval kulturának, hogy annak elhanyagolása egyet jelentene a tömegek életének mesterséges szegényítésével és óriási szociálpedagógiai lehetőségek parlagon hagyásával.

Ha az eddigiekben a községi kulturpolitikának olyan tárgyaival állottunk szemben, melyek intézményes szervezete nagyfokú koncentrációt, az erőknél és lehetőségeknél messzemenő egyesítést teszi szükségessé, úgy a képzőművészeti politika, bár az érdekeltnek ugyanarra, sőt talán még nagyobb körére terjed ki, mégis más elv érvényesítését teszi szükségessé. A képzőművészet lehetőségeinek óriási terjedelme az a tény, hogy a képzőművészeti kultúrára való nevelés törekvései épúgy kifejezésre juthatnak egy városi középület architektúrájában és a rajta alkalmazott freskókban, mint a városkép esztétikájára irányuló városépítési és parkirozási politikában, avagy műemlékek konzerválását célzó intézkedésekben és számos más mód és alkalom a képzőművészet népszerűsítésére, ennek nagyfokú decentralizálását hozza magával, úgy, hogy itt voltaképpen inkább csak arról lehet szó, miképp érvényesülnek és miképp kell, hogy érvényesüljenek esztétikai szempontok

mindazokban a képzőművészeti alkotásokban, melyek a város égisze alatt létesülnek, hogyan kell a városnak ezeket a lehetőségeket fokozni, az erre irányuló törekvéseket úgy a művészek támogatásával, mint a köztudatnak ez irányba való terelésével terjeszteni, semmint a városi képzőművészeti tevékenység saját külön institúcióiról. Ez utóbbi pontra majd a múzeumok tárgyalása kapcsán fogunk rátérni. Ehelyütt inkább azokat az általánosan kialakult elveket fogjuk ismertetni, melyek által a nép *képzőművészeti nevelése* megvalósítható.

Ezen elvek főbbjeit *Lichtwark* hamburgi professzor a következőkben foglalja össze:¹⁾

1. A művészet értékelésének képességét legbiztosabban eredeti műveken lehet felkelteni és kiképezni. Reprodukciók és kópiák, amennyire csak lehet, kerülendőek.

2. Seholsem történelmi szemlélődésből — művészettörténetből — kell kiindulni, ez csak ott helyénvaló, ahol a műremekekbe való önálló elmélyedés határozott meggyőződést értelt már meg.

3. Szemlélet és ismeret, amennyire csak lehetséges, önálló munka eredménye legyen. A képzőművészeti nevelés csak erre az önálló elmélyedésre való szoktatásban álljon és kerüljön minden oktató színezetét.

4. A tanulmányozandó műtárgyak számát a lehetőségig korlátozni kell. Nem sok tárgyról való felületes tudomásszerzés a fontos, hanem az egyes műben való elmélyedés.

5. A gyakorlat szempontjából nem szabad régebbi és újabb művészet között különbséget tenni.

6. Azon követelményből, hogy eredeti munkák nézéséből kell kiindulni, az következik, hogy mindenütt, elsősorban a nyilvános gyűjtemények legkiválóbb termékeit, a legjelentősebb szobrokat és épületeket kell felsorolni.

7. A következő cél az, hogy a köztulajdonban levő nagy műtárgyak iránt mentől nagyobb tömegek érdeklődését és szeretetét vívjuk ki.

8. Amennyire csak lehetséges, rá kell mutatni a legközelebbi szomszédságban található műtárgyakra.

9. Az eleven művészetbe való bevezetésnél mindenütt a legjelentékenyebb és a hazai talajban fakadó műtárgyakból kell kiindulni.

10. A művészettel való megismertetés csak akkor fog az izlésre fejlesztőleg hatni, ha vele párhuzamosan halad a természettel való megismeretés is. Ép ezért a művészi neveléssel karöltve kell járnia a virágok, az állatvilág, a hazai tájkép művészi megértésére való nevelésnek.

Lichtwark a művészi nevelés ezen elveinél főleg a nagyvárosi népeséget, nevezetesen a munkásosztályt tartja szem előtt, „mely mint a tapaszt-

¹⁾ L. Schriften der Centralstelle für Arbeiter-Wohlfahrtseinrichtungen Nr. 18. 86. I.

talat bizonyítja örömmel fogad minden olyan kísérletet, mely a művészethez vezető utat számára megnyitja s mely elfogulatlanabbul és közvetlenebbül fogadja be a művészi hatásokat, mint a műveltebb osztályok, mert e hatásokat nála nem nyomja el semmiféle művészi dogmából eredő elfogultság és végül, mert a természeti és művészeti szép iránti érzéknek a munkásosztályban való ébresztése és ápolása úgy a humanizmus és a kultúra, mint a közgazdaság szempontjából is kívánatos.“

A községi tevékenység nagy mértékben alkalmas ez elvek *előfeltételeinek* megteremtésére. Ez előfeltételek összességére itt kiterjeszkednünk lehetetlenség: ezt már a problémák, törekvések, javaslatok sokfélesége, vitás és kialakulatlan volta sem engedi meg. Ehelyett a képzőművészeti lehetőségek óriási tereumából kiszakított néhány konkrét példán próbáljuk megvilágítani azokat a feladatokat, melyek a községi kulturpolitikára ezen a téren várakoznak.

A gyakorlati művészi nevelés kiindulópontjaként a városnak középületei, de mindenekfölött *iskolái építésénél* van alkalma megvalósítani azt az alapvető követelményt, hogy az épületek esztétikai alkotások legyenek, melyek organikusan nőnek ki abból az időből és helyből, amelynek termékei s hogy architektúra és dekoráció olvadjanak fel az épület rendeltetésének és belső célszerűségének kifejezésében. Az iskolaépület esztétikájának törvénye legpregnansabban úgy fejezhető ki, hogy emeljünk olyan iskolaépületeket, melyek alkalmasak arra, hogy azokon a növendékek, az életbe kikerülve, az ő saját otthonuk művészi követelményeit, annak dekoratív kialakítását mérhessék.¹⁾

Nem elég azonban ezeket a művészi szempontokat csak magán az épület külsején érvényesíteni. Époly fontos az iskolatermeknek művészi berendezése. Hiszen ha a felnőtt embereknek szükséglet, hogy dolgozószobájukat dekorálják és a kopár falakat élénkítsék, úgy kétszeresen szükséges ez oly termekben, melyekben szín és harmónia iránt oly fogékony gyermekek töltenek félnapokat.

Az ideál itt is eredeti műveket kíván, de ennek a művészi követelménynek megvalósítása oly mérvű nehézségekbe ütközik, hogy itt meg kell alkudni és jó kivitelű kópiákkal és reprodukciókkal kell beérnünk. Csak egynémely angol és svéd városban találunk eredeti művészi termékeket az iskolák tan- és dísztermeiben. Stockholmban egy önálló egyesület szenteli tevékenységét az iskolák művészi dekorációjának. Újabban a német városok is kezdik megérteni, hogy az iskolaépületek részére legalább is oly fontos műtárgyakat beszerezni, mint túlsúfolt múzeumok számára. Nagyban egészben azonban az iskolák diszítése itt is a reprodukció jegyében tör-

¹⁾ V. ö. Richter: Die Entwicklung des kunsterzieherischen Gedankens, 178. l.

ténik. A két legfontosabb követelménynek: az olcsóságnak és a művészi kivitelnek csak a legutolsó 25 év technikai fejlődése szerezhette érvényt Németországban. Angliában azonban már 1883 óta törekszik több speciális egyesület művészi reprodukciók kiállítására és elterjesztésére. Ezen társaságok fő eredményei a nagy vonalakkal és friss színekkel dolgozó művészi litográfiák. Az iskoláknak képekkel való diszítésére jelentékeny összegeket áldoznak Angliának, Amerikának, Franciaországnak és Belgiumnak hatóságai. Amerikában a Prang-féle bostoni cég fejt ki figyelemreméltó tevékenységet művészi képek kiállítása tekintetében, lehetővé téve, hogy a legkisebb amerikai község iskolája is meleg, barátságos otthont nyújtson a gyermekeknek. Franciaországban egy 1880-ból való kultuszminiszteri rendelet intézkedik egy bizottság létesítéséről, mely a művészi nevelés kérdéseit állandóan felszinen tartja. Ez a bizottság négy albizottságra oszlik, melyek külön-külön foglalkoznak a művészi faldísz, oktatásiügyi múzeumok képek tanulói jutalmakként való adományozásának és szkioptikus ábrázolások rendezése tekintetében.

Németországban csak az utóbbi évek mozgalmai során hódított tért az iskolaépületek művészi kiállításának követelménye. Seemann faliképei, a karlsruhei művészsövetség pompás reprodukciói és részben a Kunstwart színnyomatai törekednek e követelmények megvalósítására. Modern német mesterek: Thomas, Liebermann, Schwind, Uhde művei mellett régebbi német festők: Schongauer, Dürer, Holbein s a hollandusok közül Rembrandt alkotásaival találkozunk a német iskolaépületben. A képek kiválasztásánál élénk szín, határozott vonalvezetés, mély hangulat kifejezés, de mindenekelőtt a mester művészi egyéniségének érzékeltetése a főkívánalmak.¹⁾

Hogy milyen eredményeket érhet el a város az ilyen céltudatos művészi neveléssel, azt legkönnyebb akkor realizálni, ha elképzeljük, hogy az épületeknek aránylag mily nagy számáról van szó.

A magyar városok közül pl. a község tulajdonát képező iskolaépületek statisztikája szerint:²⁾

	az iskolaépületek száma	a tantermek száma
Budapest	136	2187
Kecskemét	38	74
Szabadkán	22	112
Aradon	18	84
Temesvárott	16	122
Szatmár-Németi	15	68
Szeged	13	108
Székesfehérvár	13	62
Nagyvárad	10	109
Selmecz- és Belsőanya	10	22

¹⁾ Richter, id. m. 178. l.

²⁾ A magyar városok statisztikai évkönyve 509. l.

vagyis csak tíz törvényhatósági városban magában tesz ki a községi iskola-épületek száma 291-et, a tantermeké pedig 2948-at. Ha ehhez hozzávesszük a rendezett tanácsú városok iskoláinak jelentékeny számát, (így pl. Makónak 24 községi iskolája van; Nagykanizsán a községi iskolaépületek száma 10, a tantermeké 142, Szolnokon 12 épület 65 teremmel, Szentesen 19 épület 40 teremmel stb.), könnyű szerrel képet alkothatunk magunknak arról, hogy a művészi nevelésnek mily óriási lehetőségeivel állnak szemben a városok iskolaépületeinek külső és belső berendezésénél, minő mérhetetlen kulturhasznót jelent e lehetőségek célszerű kiaknázása és mekkora esztétikai és erkölcsi *lucrum cessans* azok parlagon hagyása. Mert semmisem alkalmasabb arra, hogy az ifjúságban saját alkotó erejének kifejtését elősegítse, mint a művészi alkotásokkal való állandó és intim együttlét. És épen ennek az önálló művészi próbálkozásnak elősegítése és támogatása az, ami tulajdonképeni feladata az iskola képzőművészi nevelésének, ami mai viszonyaink mellett még egyértelmű a rajzoktatással. Ennek elvei azonban annyira speciális pedagógiai problémák, hogy azokat ehelyütt mellőznünk kell.

De nemcsak az iskolaépületek, sőt nem is csupán a középületek általában, hanem az egész városképnek esztétikája is hozzátartozik a községi művészpólitika feladatai közé. Mindinkább tért hódít az a felfogás, hogy a városépítés nem pusztán technikai kérdés, hanem mindenekfölött művészeti kérdés. Az egészségügyi és forgalmi követelmények — mondja Richter¹⁾ nagyon szépen összeegyeztethetők a művészi elvvel és így ma is époly szép és festői házakat építhetnénk, mint aminőket régen építettek. „A városok is szervek, melyek önmagukban hordják fejlődésük természetes feltételeit és hogyha ezek alapján építjük városainkat, akkor ezek a művészi nevelés gondolatának megvalósítása tekintetében a legjelentősebb tényezőknek fognak bizonyulni.“ A városfejlődésnek ez organikus felfogásával kapcsolatban képződött ki a műemlékek megóvásának mind erélyesebben hangoztatott követelménye is. Ez a követelmény, melynek Franciaországban már Viktor Hugó és Montalembert, Angliában különösen Ruskin volt törhetetlen támasztója, Svájcban és Németországban is visszhangra talált. Svájcban Waadt-kanton hozta az első törvényt (1898-ban), mely a történeti értékű műemlékek oltalmáról intézkedik. Ezt követte Bern és Neuchatel. Más kantonokban kormányrendeletek útján történtek hasonló intézkedések. Németországban a heidelbergi kastély „restaurációja“ körül felmerült viták hozták felszínre ezt a kérdést, melyet aztán a német városok hamarosan felkaroltak. Kifejezésre jut ez különösen építési szabályrendeleteikben, melyek legjellegzetesebb pontjait a „Kommunales Jahrbuch“ 1911—1912. évfolyama (226. l.) a következőkben foglalja össze: *Augsburg* város sza-

¹⁾ Id. m. 254. l.

bályrendeletében figyelemreméltó specialitás, hogy történetileg, vagy egyébként művészi értékkel bíró épületek *belsején* sem lehet változtatni addig, míg a városi tanácsnak erről jelentést nem tesznek. *Borbeck* község egy bizonyos területén csak akkor szabad építeni, ha az épületek megfelelő architektonikus kivitelben készülnek, melyek a községben meghonosult építkezési karakterrel harmónikusak. Az épületnek tartósan látható részei nagyság, forma, anyag és szín tekintetében egyszerű, tetszetős alakban oldandók meg. A szabályrendeletek legtöbbje megkívánja, hogy az építésrendészeti hatóság mellett szakértő bizottságok működjenek, vagy egyes szakértők vonassanak be. Így *Celle*-ban, továbbá *Erfurt*, *Geldern*, *Gräfrath*, *Halle*, *Homburg*, *Kreuznach* stb. városokban. *Hannover* város szabályrendelete még tovább megy és a városon keresztülmenő vasúti vonalakat és folyóvizet is utak gyanánt kezeli, olyformán, hogy a folyótól és vasútvonaltól jobbra és balra 200—200 méter szélességű területen csak oly épületek emelhetők, melyek a művészi hatást nem zavarják.

Schöneberg nem annyira a már kialakult városkép megóvására, mint inkább a még csak kialakulandó városképnek határozott irányba való terelésére törekszik. Itt ugyanis a szabályrendelet főleg a még kiépítetlen utak és terek harmónikus fejlesztését igyekszik biztosítani.

A műemlékek megóvására és a városkép fentartására irányuló kommunális törekvéseket klasszikusan juttatja kifejezésre a strassburgi 1910. november 23-áról kelt városi szabályrendelet. Ennek intézkedései a következők:

1. §. A polgármester jogot nyer arra, hogy a városkép megóvása érdekében az épületek fekvéséről és külső kiállításáról építésrendészeti rendeleteket bocsásson ki, különösen pedig arról, hogy 1. az építési engedély megtagadandó oly építkezésekre nézve, melyek nem bírnak tetszetős külsővel vagy zavarólag hatnának a városképre; 2. hogy az épületeknek alkalmazkodniok kell a városképhez vagy sajátyszerű művészi, vagy művészettörténeti jellegű műemlékekhez; 3. hogy a város bizonyos részein csak villaszerű építkezés lehetséges a közök szigorú betartásával; 4. hogy esztétikai okokból bizonyos utakon és tereken az épületek a törvényileg előírt útvonal mögé emelhetők; 5. hogy a közöket kertekkel építsék be; 6. hogy bizonyos területeken esztétikai szempontból is eltíltathatók alkalmatlan gyártelepek; 7. hogy nyilvánosan látható épületeknél bizonyos területeken maximális és minimális méreteket, valamint meghatározott emeletszámot kell betartani; 8. hogy helyenként zárt vonalban, oldalköz nélkül kell építeni, falat fal mellé emelve; 9. hogy a nyilvánosan látható épületek rendben és tisztán tartassanak; 10. hogy az épületeket esztétikai szempontból is vizsgálják felül és ellenőrizzék.

2. §. A városkép megoltalmazására irányuló rendelkezések alól kivételnek csak meghatározott okokból lehet helye.

3. §. Mielőtt esztétikai okokból az építkezési engedélyt megtagadná a polgármester, avagy a városkép oltalmára irányuló rendelkezések alól kivételt engedélyezne, meghallgatja a felerészben tanácstagokból álló és felerészben a tanács által kinevezett képzőművészeti bizottságot.

Ezzel egyidejűleg és az építési szabályrendelet kiegészítéseként rendőri intézkedés is történt oly irányban, hogy egy építkezési kérvényhez az esztétikai követelmények elbírálásához szükséges tervek és rajzok melléklendők, szükség esetén a szomszédos épületekről való kilátásnak és tűzfalaknak fotografikus felvétele vagy rajza is bekövetelhető, sőt fontos esetekben még a tervezett szomszédos épületeknek, avagy az építési terv perspektívájának színes vázlata.

Remélhető, hogy az ilyen preventív jellegű policiális intézkedések karöltve a műemlékek tiszteletére és általános esztétikai értékelésre nevelő kulturpolitikával, hozzá fognak járulni ahhoz, hogy később a lakosság spontán tiltakozása fog megakadályozni ízléstelen házépítéseket és barbár restaurációkat, melyek az utolsó évtizedben épen Németországban oly mérveket öltöttek, hogy ezek az erélyes hatósági intézkedések úgy tekinthetők, mint amazoknak a visszahatásai.

A község képzőművészeti tevékenységének egyik-másik tárgyára még a tudományos és művészeti közös intézmények (különösen a múzeumok) fejtegetésénél és a szociál- és kulturpolitikai határkérdések megbeszélésénél (kertvárosokkal, parkirozással, temető rendezéssel és krematórium építéssel kapcsolatban) még rátérünk. Itt még csak a községi képzőművészeti politika egy fontos szervére, a képzőművészeti bizottságra és annak működésére terjeszkedünk ki.

A műemlékek megóvása érdekében Lübeckben 1908-ban tartott kongresszuson Weber jenai professzor a következőkben foglalta össze a városi képzőművészeti bizottság hatáskörét:¹⁾

1. Arra kell törekednie a bizottságnak, hogy a művészi vagy történeti szempontból értékes régebbi épületeket, különösen pedig azokat, melyek magántulajdonban vannak, oly sokáig és oly jó karban tartsák fenn, mint amennyire ez általában lehetséges, változtatásokat és restaurálásokat pedig csak a legsürgősebb esetekben foganatosítsanak és ekkor is a történeti értékek lehető legnagyobbfokú megóvása mellett;

2. hogy utak kiszélesítésénél, rendezésénél és áttörésénél túlzásokat kerüljenek és értékes épüle csoportokat kiméljenek;

3. hogy régi házaknak új épületekkel való pótlásánál a környezetre figyelemmel legyenek és a régi utcakép szépségét megóvják. Ebből a célból

¹⁾ Lásd „Denkmalpflege“ von A. von Oechelhauser, Leipzig, Verlag Seemann 1910 365. lap.

4. jegyzéket fognak a város részére készíteni mindazokról a művészettörténeti szempontból jelentős épületekről, épületcsoportokról és városképekről, melyek védelemre szorulnak. Így járt el pl. a drezdai bizottság 1904-ben. Az általa megjelölt épületeket a városépítési hivatal aktáiban vörös cédulával jelölik meg, melyen ez a felirat áll: „művészettörténetileg értékes épület“, úgy hogy szükség esetén a különböző hatóságok figyelmét azonnal felkeltik a szóbanforgó épület speciális értékeire.

A bizottság további feladata lesz:

5. hogy újságcikkek, előadások, röpiratok stb. útján a hazai műemlékek iránti érdeklődést felkelti és ápolja;

6. hogy az összes értékes régi épületek pontos homlok- és alaprajzának elkészítéséről gondoskodik;

7. hogy a művészi szempontból értékes síremlékekről, azok fentartásáról és ápolásáról gondoskodik;

8. hogy régi épületek törmelékeinél a megőrzésre érdemes alkatrészeknek a múzeumban való elhelyezése, vagy azoknak új épületeken való szakszerű alkalmazása iránt intézkedik.

A képzőművészeti bizottságnak azonban nemcsak ilyen „multba néző“ tevékenységi köre van, hanem a dolog természeténél fogva minden képzőművészeti kérdésben állandó tanácsadója marad a városi hatóságoknak, melynek szava városi képvisárlásoknál époly döntő súllyal fog bírni, mint szoborbírálatoknál, vagy művészi tervekre kiírt pályázatok eldöntésénél. Ép ezért a tudományos képzettségű művészettörténészek mellett helye van a bizottságban az exekutív művésznek és a műkritikusnak is. Ilyen természetű összeállítással találkozunk újabb időben már a német városokban is, melyekben pedig legtovább tartotta magát az a rendszer, hogy a képzőművészeti bizottság funkcióját valamelyik helyi történeti, vagy archeológiai társaság gyakorolta. Így Frankfurtban már 1900-ban létesítettek egy speciális városi művészeti bizottságot, mely áll: a városi régiségtár őréből, a műemlékekre felügyelő városi bizottság egy tagjából, a mérnök- és építészegylet két tagjából és egy városi tanácsnokból, ki a bizottság elnöke. Hasonló összeállítást mutatnak Dinkelsbühl, Schwabach, Passau, Kaiserslautern és Landshut városi képzőművészeti bizottságai. A legújabb időből pedig említésre méltó az 1908-ban alakult charlottenburgi „Deputation für Kunstzwecke“, mely öt tanácsnokból, öt városi képviselőből és öt művészből vagy művészeti szakértőből áll és melynek programja: „a művészet és műipar ápolása az életben, az utcán és a hivatalos helyiségekben“¹⁾

¹⁾ Olaszországban a firenzei „Associazione per la Difesa die Firenze antica“ nevű 1895-ben alakult egyesület kezdeményezte a képzőművészeti bizottság intézményét; a többi külföldi város közül *Amsterdamban* 1900., *Szt. Pétervárott* 1907., *Krakóban* 1908. óta vannak művészeti bizottságok.

Bármily messzemenő programmal bírjon is a képzőművészeti bizottság, mégsem várhatjuk el tőle, hogy a községi képzőművészeti politika minden feladatát megoldja és konzerváló feladata mellett erőteljesen működjék konstruktív irányban is. Minderre a legtökéletesebben szervezett és a legnagyobb buzgalommal működő bizottság is csak bizonyos fokig lesz képes. És épen ott, ahol a bizottsági adminisztráció felmondja a szolgálatot, kell magának a város közönségének, mint egységes faktornak, művészi kincsei fentartása és egy művészi kultúra terjesztése érdekében saját tevékenységével közreműködni. Ennek a nagyerejű művészi faktornak megszólaltatásához és akcióba léptetéséhez azonban az szükséges, hogy minél nagyobb terjedelemben és méretek között valósuljon meg minden művészi kultúra főkövetelménye, alfája és omegája: *a nép művészi nevelése*.

* * *

A község művészi kulturpolitikáját az államéval összehasonlítva, látjuk, hogy legfőképpen tevékenységük köre tekintetében van jelentős különbség. A község különösen képzőművészeti téren, mindig inkább a lokális értékek védője és ápolója lesz, helyi specialitások kiképzője és tradíciók megóvója, míg az állam művészi intézményei inkább a tágabb terrénumnak, országos igényeknek és nemzeti szempontoknak kifejezője és konzerválója. Még inkább állami feladat természetesen az univerzális értékű, nemzetközi elismerés tárgyát képező műtárgyak megszerzése és fentartása. A helyi érdekek védelme persze nem jelenthet egyoldalú lokalizmust, csak azt a természetes törekvést, hogy a községi kulturpolitika *elsősorban* a hozzá legközelebb eső és hatásait legközvetlenebbül kifejtő művészi erőforrás érdekeit tartsa szem előtt. A helyileg kiképződött iparművészeti és általában képzőművészeti értékek túlságos előterbe tolását szerencsésen mérsékelheti egy univerzálisabb irányzatú színházi- és zenepolitika, mely az előbbivel harmonikus és egységes egészet alkotva, teljes mértékben valósíthatja meg a nép művészi nevelésének céljait.

Ettől az általános elvtől eltekintve azonban, alig lehetséges merev határokat vonni az állami és községi kulturpolitika hatásköre között. A város mint mozgékonyabb, a szükségletekhez jobban simuló szervezet sokszor ott is kénytelen a viszonyokba belenyúlni, ahol egyébként az állami beavatkozás volna helyénvaló. Ép ezért kulturpolitikáját — különösen művészi téren — nem annyira írott szabályok irányítják, mint inkább az élet követelményei. A kulturpolitikának mint rendszeres és tudatos községi tevékenységnek hivatása azonban e sokféle követelményt és nyilvánulást egységesen alakítani. Ha minden város nem is lesz képes minden művészi ág összes követelményeinek egyformán eleget tenni, úgy mégis őrködni fog

afölött, hogy egyes részletérdekek el ne hatalmasodjanak a kultúra általános érdekeivel szemben. A helyes értékelés a községi kulturpolitika adminisztrációjában a legfontosabb követelmények egyike. S a leghelyesebb értékelés az lesz, mely a maga helyén és idejében fogja a legsürgősebb intézkedéseket és a legökonómikusabb módon megtenni. Sok helyütt az egész kulturpolitika csak negatív jellegű magatartásban fog állni. Ez ott fog bekövetkezni, ahol a község főfeladata abban áll, hogy az orgánikus fejlődést szabadjára hagyja, ahol legfeljebb védő intézkedéseket tesz abban az esetben, amikor ez az orgánikus fejlődés veszélyeztetve látszik. Sok helyütt már elharapódzott bajokkal, félműveltséggel, álkulturával, sznobizmussal s az ezeket előidéző és elősegítő okokkal kell a községnek megküzdenie, balvéleményeket megdöntenie, meggyökeredzett művészi előítéletekkel szembeszállnia. Mindezek a negatívumok ép annyi munkát adnak és ép oly fontossággal bírnak, mint a pozitív, alkotó kulturpolitika. Ha az előbbieknél jelentős szerep jut a képzőművészeti törekvéseknél, úgy az utóbbinak elvei fognak túlnyomóan a színházi- és zenepolitika terén érvényesülni.

A *színházpolitika* terén a modern városnak folytatnia kell azokat a törekvéseket az összlakosság érdekében, melyeket az újkor eleji városokban a fejedelmi udvarokon kezdeményeztek. Ha az udvari színházak arra törekedtek, hogy tevékenységükkel a műértő udvarnak és környezetének tetszését megnyerjék, úgy a városi színháznak az lesz az ambíciója, hogy a maga részéről is hozzájáruljon egy műértő publikum neveléséhez, melynek a jó színház mind intenzívebben érzett kulturszükséglete lesz, amelynek érdekében áldozatokat is tud majd hozni. Ezek az áldozatok pedig ép úgy fognak különbözni a civillistákból juttatott alamizsnáktól, mint ahogy az előkelő szórakozásvágyat kielégíteni törekvő színházak különböznek a művészet és nevelés kettős érdekeinek összeegyeztetését célzó, demokratikus színházpolitikától áthatott műintézetétől.

A *zenei* élet a városi kulturpolitikában csak lassan nyert önálló jelleget. Kezdetben teljesen a színház kiegészítő része volt és természetesen ép oly kevésbé volt szociális kulturpolitika tárgya, mint amaz. Azok az intézmények pedig, melyekkel a nép zenei téren kárpótolta magát, a „tanácsház előtt való muzsikálás“, a „zenével való felköszöntés“ stb., melyeknek maradványaival kisebb városokban és falvakban ma is találkozunk, a fejlődő városi élettel kihálnak. A zenei népeletnek e demokratikus decentralizációját felváltja a kommunális gondoskodás minden eszközével életre hítt, a modern szociális élet követelményeitől áthatott szerve a zenei kultúrának: a nagy szimfonikus zenekar.

A *képzőművészeti* törekvések mindezek mellett úgy jelentkeznek, mint a szépek és harmonikusnak bevitele a *mindennapi életbe*. A színház és

zene nyújtotta élmények még mindig többé-kevésbbé ünnepnap i eseményekként jelentkeznek a nép életében, nemcsak felemelő hatásuknál, hanem ritkaságuknál fogva is. De a képzőművészeti politika gondolatában benn rejlik az egész miliő esztétikája: a háznak, a bútornak, a munkahelynek, a ruházatnak, szóval az egész életnek ökonómikus úton széppé tétele. Ennek a gondolatnak elterjesztése és megvalósítása pedig a képzelhető legnemesebb kulturpolitikai cél, azon felismerés értelmében, hogy „la beauté est une promesse du bonheur.“

III.

Már az előző fejezetekben mondottakból is kiderül, hogy a tudományos és művészi kultúra intézményei között oly sok a kölcsönhatás, hogy határaik igen sokszor elmosódnak és hogy egyik-másik szorosan vett művészi intézmény telítve van tudományos elemekkel és megfordítva. Természetes tehát, ha a szükségletek nyomása alatt kiképződtek oly intézmények is, melyek rendeltetésüknél fogva egyformán szolgálják a tudomány és művészet céljait. Ide sorozzuk: *a)* a múzeumokat, *b)* a kiállításokat és *c)* a hivatásukat helyesen betöltő mozgófényképszínházakat. Ezek kommunális vonatkozásairól lesz mindenekelőtt szó a jelen fejezetben.

a) A múzeumok és gyűjtemények adminisztrációjának legvitásabb pontja ezidősz erint a centralizáció, illetve decentralizáció kérdése. Úgy a természetrajzi és etnográfiai, mint a szépművészeti múzeumok vezetőségei részéről, de a közönség részéről is oly természetű panaszok hangzanak fel, melyek megszüntetése csak a múzeumok mélyreható reformja árán lehetséges. A fő kifogás, melyet szakértők és kritikusok a mai múzeum-organizáció ellen emelnek az, hogy a tárgyakat túlságosan sablónosan és magazinszerűleg állítják fel és így ezek nem gyakorolják a közönségre a kíváncsi hatást. Természetes következménye ez annak, hogy a múzeumok és a nagyközönség között jóformán semmi kölcsönhatás sincs, hogy a gyűjteményekről csak keveset és csak kevesen tudnak, hogy a múzeumokba járást és az ott tartózkodást nemhogy kellemessé tennék, de még sok mindenféle tilalommal és kényszerrel (pl. gardrób-kényszerrel) megnehezítik, hogy teljesen hiányzanak népszerű nyelven megírt múzeumi kalauzok és hogy mindezek következtében nem képződhetik ki oly szükséglet a publikumban múzeumok és gyűjtemények látogatása iránt, mely aztán a múzeumadminisztrációt is a helyes útra terelné.

Pedig, hogy a múzeumok a szemléltető oktatásnak és általában a népművelésnek legbecse sebb intézményei, azt a south-kensigtoni Natural

History Museum, meg a Bethnal Green Museum Londonban, a School of Saint George, vagy a Ruskin-Museum Sheffieldben, a „Manchester Art Museum“ meg a glasgowi népmúzeum eléggé bizonyítják. Míg azonban az angol és az amerikai múzeumok népművelő hivatásuknak teljes mértékben megfelelnek, addig az európai kontinensen vajmi keveset tettek ennek a kultúrforrásnak kellő kiaknázása érdekében. Így a francia városok közül egyedül Páris folytat 1903. óta mélyebbreható múzeumpolitikát, különösen a szépművészeti gyűjtemények terén, melyeket 1903-ban reorganizáltak szigorú centralizációs elv alapján. Ehhez képest az összes szépművészeti és múzeumi ügyek a múzeumi főfelügyelő (Inspecteur en chef, chef du service des Beaux-Arts et des Musées) közvetlen ellenőrzése alatt állnak, kit egy felügyelő (Inspecteur des Beaux-Arts) és egy felügyelőhelyettes (sous-inspecteur) segítenek munkájában. Ezek hatásköre a szépművészeti múzeumon (Palais des Beaux-Arts) kívül a történelmi gyűjteményekre (Le Musée Carnavalet és La Maison Victor Hugo), az iparművészeti múzeumra, (Le Musée Galliera) és a keleti művészet termékeinek egy becses gyűjteményére (Le Musée Cernuschi) terjed ki. Ezek centrális igazgatásánál Páris város az állami intézeteket vette példaképpül. A szajnai prefektus a városi tanácsnak tett előterjesztésében hangsúlyozta, hogy a nemzeti múzeumok évek hosszú sora óta kielégítően működnek és így bátran vehetők alapul a városi múzeumok adminisztrálásánál.¹⁾ Ennek az álláspontnak a tévessége azonnal szembeötlik, mihelyt megfontoljuk, hogy a múzeumszervezet fentérintett hátrányai a legszorosabban összefüggnek az országos, nemzeti múzeumok hagyományos múzeumpolitikájával és ennek centralizációs törekvéseivel. Épen ezeknek és a velük összefüggő hátrányoknak megszüntetése kell, hogy a községi múzeumpolitika főcélja legyen. Vagyis a városnak kell azt a reformmunkát elvégeznie, mely a múzeumokat a szakemberek tulajdonából a nagyközönség tulajdonába helyezi át. Szociális és kulturpolitikai reformprogram megvalósítása a város hivatása a múzeumpolitika terén és így ebbeli feladatai épenséggel nem azonosíthatók az államéival. Az avult regisztráló elv megszüntetése, mely elv „az egyes műtárgyat hazátlanná teszi“, nem várható az államtól, mely egész politikáját erre az elvre építette. Az újabb idők felismerése azonban szakított ezzel a tömegprincípiummal. „A múzeumok nem maradhatnak meg tovább annak a Molochnak, mely a nemzet minden műtermékét elnyeli. Templomaink, középületeink és magánházaink azok a helyek, ahol művészetünk termékei, mindegyik a maga természetes környezetében teljesítheti nevelő hivatását. Amennyiben azonban a múzeumok műtárgyak befogadására

¹⁾ L. Maurice Quentin-Bauchart: Les Musées Municipaux. H. Laurens, Paris, 1912. 15. l.

szóba jönnek, művészi követelmények szerint kell eljárni.“ Johannes *Richternek* eme szavai¹⁾ találó kifejezést adnak a modern múzeumpolitika decentralizációs alapelveinek.

Ennek az elvnek megvalósítását célozza Bierbaum azon javaslata is, hogy a nagyvárosok minden múzeumának tartalmát a város különböző részeiben elhelyezett több kisebb múzeum között osszák szét és hogy ezekben csak az organikusan összefüggő tárgyakat helyezték egytűvé. Ezt a gondolatot propagálja Willy Pastor is a Dürerbund kiadásában megjelent „Der nordische Hain“ című röpiratában, melyben kis épületeknek széles parkterületeken való elhelyezését javasolja. Ezekben az épületekben gyűjtenék és állítanák ki a stilszerűség elvének legjobban megfelelő műtárgyakat és kulturtörténeti termékeket. Igazgatási tekintetben a főkövetelmény az, hogy ezek az épületek lehetőleg egész napon át nyitva álljanak, vagy ha ez lehetetlen, legalább a hét néhány estéjén és vasárnap délután legyenek a nagyközönség részére hozzáférhetők.

A községre e téren is a lokális értékek megóvásának, specialítások összegyűjtése és megőrzésének feladata vár elsősorban. Ennek a feladatnak azonban különösen kisebb városokban és helységekből csak igen kis mértékben felelnek meg, mi által sok kulturérték megy veszendőbe. Ez a tény indított Németországban sokakat a falusi múzeumok intézményének (Heimatismuseum) propagálására. Ennek a mozgalomnak alap gondolata az, hogy minden faluban, mely iskolával bír, múzeumot is kell létesíteni. A csak 450 lakosú *Niedernhausen* faluban igen figyelemreméltó eredményeket ért el a propaganda, mely csakhamar eljutott *Schwanheimba*, *Hungenbe* és *Neuweisenauba*, csupa kis helységbe, melyekben egy ilyen kis igénytelen múzeum létesítése és annak helyi érdekű természeti, kulturtörténeti és iparművészeti termékekkel való megtöltése a lakosság kulturális fejlesztése tekintetében valósággal csodákat művelt.²⁾

A helyi jelleg szigorú megóvásának követelménye alapján létesített ilyen múzeum tartalmára vonatkozólag *Eidmann* darmstadti tanító, maga is a „Heimatismuseum“ mozgalom egyik előharcosa, a következőket javasolja:

A) A kulturtörténeti részben gyűjtendőek:

I. A lokális történelem köréből:

- a) A multra vonatkozó okmányok és egyéb kútfők.
- b) A falu története írásban és képen.

¹⁾ V. ö. Die Entwicklung des Kunsterzieherischen Gedankens c. munkájával, 216. l.

²⁾ Lásd a Volkskultur II. füzetét: Heimatismuseum, Schule und Volksbildung von Heinrich *Eidmann* 1909. Quelle & Meyer Leipzig.

II. Néprajzi tekintetben :

- a) A falu fekvésére vonatkozó leírások, a sajátyszerűségek kiemelésével.
- b) Viseletek. Ritka munkaeszközök. Régebbi életmód tanui. Bútorok, érmek stb.
- c) Társadalmi szokásokra; erkölcsi- és illemszabályokra vonatkozó közlemények.
- d) Népmesék, kisértetmondák, népdalok, tájszólások.

III. Népies művészet :

- a) Népies építésmódok. b) Háziipari termékek. c) Iparművészeti tárgyak.

B) A természettudományi részben :

I. Földtani szempontból :

- a) Ásványgyűjtemények, természetes sziklák között szárazföldi növényzettől körülvéve.
- b) Rajzok, reliefek, térképek stb. a falu elhelyezésének ábrázolására és magyarázatára.
- c) Szemléltetése a falusi föld és kőzetek feldolgozási módjainak. (A falu technológiai élete.)

II. Növénytani gyűjtemény :

- a) A helyi viszonyoknak megfelelő növényzet: gabona, gyümölcs, főzelék, szőlő, takarmány, gyógyfűvek és egyéb csoportok.
- b) Dudvák és gyomok.
- c) Növénybiológiai szempontok szerint csoportosított növényzet.
- d) A fejlődés útja szerint csoportosított növényfajták.

III. Állattani gyűjtemény :

- a) Méhek.
- b) Aquarium. } Ezek csak átmeneti megfigyelés céljaira szolgálnak.
- c) Terrarium. } s nincsenek „életfogytiglani fogság“-ra itélve.
- d) Az állatvédelem segédeszközei és alkalmazásuk módjai.
- e) Kártevő állatok elleni védekezési eszközök. Ezek alkalmazása és hatásai.

Az ilyenformán berendezett és egy kis könyvtárral felszerelt falusi múzeumok a decentralizálási elv legtökéletesebb megvalósítói. A múzeumok hagyományos fogalma valósággal új tartalmat nyer általuk, melyben a szorosan szakszerűt felváltja a szociális kultúra gondolata és törekvése.

Csak az ilyen reformokon keresztülment múzeumok felelhetnek meg népművelő hivatásuknak. Csak ha technikailag és adminisztratív átalakítottuk a mai múzeumokat, remélhetjük, hogy azok kiegészítő részeivé válnak az iskolának és azoknak a kulturpolitikai intézményeknek, melyeket részleteikben az előző fejezetekben taglaltunk. Csak az ily reformmunkán keresztülment gyűjtemények válnak ugyanis alkalmasakká arra a célra, hogy azokban az érdeklődők nagyobb csoportjai kellő vezetés mellett felvonulhassanak és ott a tudomány és műveltség fejlődésének tényeiről szemléltető módon tudomást szerezzenek.

Hogy a múzeumok ezen hivatásának betöltése mily fontos, az kiderül *Plate* berlini professzornak azon észrevételeiből, melyeket ez a „Central-stelle für Arbeiter-Wohlfahrtseinrichtungen“ 1900. évi értekezletén előadott. Ezek szerint a múzeumokba való kirándulások és ott a gyűjteményeknek és tárlatoknak szakférfiak vezetése mellett való megtekintése mindennél alkalmasabb arra, hogy: 1. a pozitív ismereteket gyarapítsa; 2. a természet iránti érdeklődést felkeltse vagy fokozza; 3. hogy gondolkodásra buzdítson; 4. hogy közérdekű, gyakorlatilag hasznos és különösen közegészségügyi szempontból jelentős ismereteket terjesszen és mindezek által a népesség szellemi színvonalát emelje. Ezzel aztán megszűnik a múzeumoknak mai állása is, megszűnik az az anomália, hogy a múzeumok éppen azok céljaira szolgálnak, akik legkevésbé szorulnak rájuk: a tudósok és az intelligensebb osztályok részére és éppen azok előtt vannak elzárva, akik körében a leghasznosabb kulturmunkát végezhetnék.

Hogy a múzeumadminisztráció a német városok kulturpolitikájában már milyen nagy jelentőséggel bír, azt bizonyítják azok a számadatok, melyek a múzeumokkal járó pénzügyi terhek tekintetében rendelkezésünkre állnak. Ludwig Sevin statisztikai adatai szerint ugyanis ezek a kiadások szembeállítva az iskolaügyi céljaira fordított kiadásokkal, a következő képet mutatják.¹⁾

A község neve	Bruttó kiadások 1908-ban		Múzeumokra fordított nettó kiadások
	a) az iskolaügyi céljaira	b) múzeumok, színházak és gyűjteményekre	
	1000 márkában		
Bunzlau	167·2	2·2	2·2
Emden	281·6	3·1	0·8
Emmerich	109·7	0·6	0·6
Fulda	222·7	2·5	2·5
Glatz	76·9	0·2	0·1
Geslar	173·9	1·5	1·3
Homburg	251	4·4	2·7
Jauer	99·1	0·3	0·1

¹⁾ Deutschlands Kulturausgaben von Dr. Ludwig Sevin. Berlin 1912. Puttkammer & Mühlbrecht. 78. 1.

A község neve	Bruttó kiadások 1908-ban		Múzeumokra fordított nettó kiadások
	a) az iskolaügy céljaira	b) múzeumok, színházak és gyűjteményekre	
	1000 márkákban		
Kreutzburg	102·9	1·0	1·0
Marburg	501·4	2·2	2·2 ?
Memel	166·5	6·3	2·8
Nienburg	103·3	1·2	1·1
Quedlinburg	452	0·8	0·7
Rendsburg	181·3	6·8	2·9
Ronsdorf	150·8	0·5	0·2
St. Johann	262·5	2·4	2·4 ?
Schleswig	160·2	2·6	2·6 ?
Siegburg	142·4	0·5	0·5
Suhl	154·9	0·2	0·2 ?
Velbert	155·3	1·3	0·5
Wesel	237·4	0·3	0·3

Első pillanatra is látnivaló, hogy az iskolán kívüli kulturintézmények bruttó kiadásainak legnagyobb részét a múzeumokra fordított nettó kiadások teszik. A legtöbb városnál ez a két számadat teljesen fedi egymást. Ha ez már a fenti porosz városoknál kétségtelen, úgy még inkább szembeszökő bizonyítékokat szolgáltat a Németbirodalom többi városának statisztikája, mely kétségtelenül bizonyítja, hogy a német városi közigazgatásban a kulturpolitika mind jelentősebb tényezővé válik és a közművelődési közigazgatás mind nagyobb és nagyobb financiaiis igényekkel lép fel.

A fejlődés e folyamatát Sevin kiváló munkája, a tízezer lakosnál többel bíró német városok kulturális kiadásaira nézve a következő adatokkal mutatja ki:

A község neve	Nettó kiadások 1908-ban		Közköztatási kiadások 1898-ban	Közköztatási kiadások 1888-ban
	a) az iskolai ügy céljaira 1000 márkákban	b) múzeumok és egyéb kulturintézmények céljaira fejenként márkákban		
<i>Bajorország:</i>				
München	8290·3	22·9	3967·2	1775·2
Nürnberg	3980·5	98·4	—	—
Ludwigshafen	777·9	0·5	—	—
Fürth	621·0	29·5	—	—
Würzburg	730·1	82·9	—	175·1
Augsburg	1064	105·0	544·0	365·0
Regensburg	64	26·2	—	—
Bamberg	271·8	19·8	—	113·1
Bayreuth	265·2	6	—	—
Aschaffenburg	187·0	9·2	—	0·1
Ingolstadt	78·6	4·3	—	—
Rosenheim	74·0	3·0	—	—
Landshut	113·2	17·7	49·6	34·5
Passau	157·4	6·4	—	53·2

A község neve	Nettó kiadások 1908-ban		Közüoktatási kiadások 1898-ban	Közüoktatási kiadások 1888-ban
	a) Az iskolaügý céljaira 1000 márkákban	b) Múzeumok és egyéb kulturintézmények céljaira, fejenként márkákban		
Staubing	107·3	2·6	—	—
Landau	109·5	1·5	62·2	44·0
Speyer	187·5	1·0	—	—
Amberg	57·4	0·4	16·9	28·1
Kulmbach	146·8	0·8	—	—
Ansbach	143·1	2·3	19·5	40·5
Schwabach	65·4	1·0	—	—
Schweinfurt	133·5	1·1	—	—
Kempten	277·4	3·9	122·6	98·2
<i>Szászország :</i>				
Dresden	4992·0	31·3	2220·0	63·8
Leipzig	6268·2	365·8	4312·0	1396·7
Chemnitz	2751·8	80·0	1247·9	714·3
Plauen	1344·4	25·2	443·9	257·6
Freiberg	325·4	12·1	205·0	151·0
Meissen	254·0	0·8	104·9	64·2
Bautzen	3·4	7·2	—	—
Zittau	324·4	20·2	—	—
Döbeln	118·2	2·8	118·9	38·9
Annaberg	226·4	8·6	156·8	100·7
Linbach	97·6	0·1	63·3	33·0
Glauchau	246·0	2·5	175·0	77·1
Auerbach	106·9	1·5	80·2	15·5
Falkenstein	3·9	0·8	—	—
Reichenbach	267·2	4·2	187·5	97·6
Kamentz	83·4	0·6	34·4	26·4
Löbau	108·3	1·4	—	—
<i>Württemberg :</i>				
Stuttgart	3211·5	5·0	—	—
Ulm	471·9	25·5	289·4	213·5
Heilbronn	499·2	17·7	278·6	221·7
Ludwigsburg	134·7	2·3	52·0	44·6
Reutlingen	227·1	0·4	147·0	90·3
Tübingen	105·0	1·2	—	—
Schw. Gmünd	174·7	2·2	96·3	54·5
Göppingen	216·1	0·3	87·7	51·2
Ravensburg	153·0	6·4	140·3	67·1
<i>Baden :</i>				
Karlsruhe	1762·8 ?	11·9 ?	898·2	345·2
Mannheim	3814·8	548·9	—	—
Freiburg	808·8	718·9	—	—
Heidelberg	556·3	110·5	241·5	131·1
Konstanz	217·8	20·0	—	—
Lahr	124·1	7·2	—	—

A község neve	Nettó kiadások 1908-ban		Közüoktatási kiadások 1898-ban	Közüoktatási kiadások 1888-ban
	a) az iskolaügyi céljaira 1000 márkákban	b) múzeumok és egyéb kulturintézmények céljaira fejenként márkákban		
Offenburg	214·9	4·1	103·9	59·1
Rastatt	70·5	11·6 ?	—	—
Durlach	94·5	1·1 ?	40·9	25·5
<i>Hessen :</i>				
Darmstadt	999·0	16·2	437·1	288·0
Mainz	1103·5	245·1	431·2	226·2
Giessen	320·2	2·6	159·6	110·9
Worms	526·2	35·7	221·7	129·9
<i>Mecklenburg-Schwerin :</i>				
Rostock	602·8	44·9	275·9	184·5
Wismar	181·2 ?	8·8	119·0	—
Güstrow	118·3 ?	2·3	—	—
<i>Szász nagyhercegség :</i>				
Weimar	163·9	1·2	116·7	66·3
Eisenach	238·1 ?	3·8	—	—
<i>Braunschweig :</i>				
Braunschweig	1224·6	42·5	—	—
<i>Elsass-Lotharingia :</i>				
Colmar	406·7	50·9	—	—
Hagenau	89·1	3·5 ?	—	—
Montigny	36·1	0·3 ?	8·8	0·7

A kulturális célokra fordított összegek ezen, a közoktatásügyi kiadások többleteiben is kifejezésre jutó fokozatos emelkedését Sevin öt okra vezeti vissza. Ezek: a gyermeklétszám nagyobbodása, a lakosság általános jólétének fokozódása, a szubvenciók és ajándékok összegének növekedése, a községek gazdagodása és végül a lakosság ily irányú szükségleteinek emelkedése. E két utóbbi tényező között az összefüggés igen szoros, mert épen azokban a városokban jut a lakosságra nagyobb összeg fejenként a kulturális kiadásokból, amelyekben a jövedelmi adókból is nagyobb összeg esik fejenként a lakosságra.

Az industrializmus tökéletlenebb állapotára vezethető talán vissza az a tény, hogy Magyarországon a városok aránylag kevés áldozatot hoznak a múzeumok érdekében. A magyar városok statisztikai évkönyvének tanúsága szerint (521—524. l.) a törvényhatósági városok közül mindössze Kassa, Szeged, Budapest, Debrecen, Pécs és Miskolc járulnak nagyobb összegekkel a múzeumok fenntartásához. Ez összegek az említett városok sorrendjében 29.004, 25.000, 17.679, 7420, 4498 és 2400 K. A törvényhatósági városok közül egyedül Lugos szubvencionálja a krassó-szőrén-

megyei múzeumot 2000 és *Szombathely* a vasmegyei kultúregylet által fentartott vármegyei múzeumot 1000 koronával. A többi összeg, mely e statisztikában mint a városok múzeumi hozzájárulása szerepel, elenyészően csekély.

Mindezekből láthatjuk, hogy a községi kulturpolitikának, különösen Magyarországon, a múzeum-ügy fejlesztése körül elsőrendű kötelességei vannak. E kötelességeinek pedig annál inkább lesz kénytelen a község megfelelni, minél erősebben érzi egy reális kulturpolitika szükségességét. Ilyen reális kulturpolitika ugyanis többi programpontjában sem lehet tökéletes akkor, ha a legszemléltetőbb, az élettől a legszorosabban összefüggő és a kultúra népszerűsítésének lehetőségeit a legnagyobb terjedelemben biztosító intézményt elhanyagolja.

* * *

b) A múzeumokkal sok tekintetben azonos elbírálás alá esnek a *kiállítások* is. Míg az előbbieket a kulturállapotok szemléletének permanens intézményei, addig a kiállítások inkább időről-időre való összefoglalásai az újabb kulturális eredményeknek. Ehhez képest más követelményeket is kell támasztanunk velük szemben. Mindamellett a kiállítások felfogásában is lényeges változások mentek végbe az utolsó évtizedekben. Bátran mondhatjuk, hogy a régi szabású nagy világkiállítások ideje letűnőfélben van. Ezeknek ma már csak úgy van jogosultságuk, mint egyes kulturvívományok nemzetközi kiállításai. Ily értelemben nagyon érthető és nagyon indokolt pl. egy nemzetközi aeroplan kiállítás, ahol a nemzeteknek a levegő meghódítása érdekében folytatott küzdelmei szemléltető módon rögzíthetők. Az általános világkiállítások azonban, mint aminő pl. az 1873-as bécsi, az 1892-es chikagói, az 1900-as párisi, vagy az 1905. évi st. louis-i a jövőben éppen a kulturértékek gyarapodása, extenzív és intenzív felhasználásuk óriási lehetőségeinél fogva, nemcsak, hogy megnehezítik azoknak egy kiállítás céljaira történő koncentrálását, hanem csaknem teljesen lerontják azok nevelő és oktató célzatát. Mint mindig, amikor az „embarras de richesse” jegyében történik valami, úgy itt is a látni és tapasztalni valók nagy tömkelege a szemlélőben csak egy nagy chaost és semmi pozitív eredményt sem hagy hátra.

Jóval többet nyújtanak e tekintetben az országos kiállítások, bár ezen a téren is újabb időkben mindjobban érvényesül az a tendencia, hogy általános országos kiállítások helyett részleges, egyes intézmények fejlődését bemutató kiállítások rendeztessenek. De miután az országos kiállítások rendezése is végeredményében állami ügy, e helyütt ezekre sem terjeszkedünk ki bővebben.

Ami a városoknak a kiállításügy körüli tevékenységét illeti, ez reális

kulturpolitikai szempontból a legeredményesebbnek mondható az összes kiállítási formák között. A város nemcsak szubvencióval segítheti elő lokális kulturájának eredményeit összefoglaló kiállításait, hanem saját égisze alatt rendezhet is ilyen kiállításokat a legkülönbözőbb célokból és tárgyakkal. A német városok higiénikus, lakásépítő, iskolaügyi, sok helyütt mezőgazdasági és ipari tárgyú kiállításai körülbelül rámutatnak azokra a lehetőségekre, melyek a városnak e téren rendelkezésére állanak. Nagyon fontosak emellett azok az iparművészeti és tudományos jelentőségű kiállítások is, melyekkel a város időről-időre kiegészítheti a megfelelő permanens intézményeket, különösen pedig a múzeumokat és gyűjteményeket. Ezeknek a kiállításoknak különösen gazdasági jelentősége igen nagy, amennyiben módot nyújtanak arra, hogy az összehasonlítás alapján esetleges ökonomikus hátrányokat kiküszöböljenek, hogy minden téren jobbat és olcsóbbat állítsanak elő, hogy az életképtelen konkurrenciát elhárítsák az útból és általában úgy a szakemberek, mint a közönség tájékozódhassék a kiállítás tárgyát képező kulturértékek gazdasági vonatkozásai tekintetében. Ezáltal jobban szembeötlenek hiányok és mulasztások is, melyeket azután megfelelő módon mestersegesen lehet pótolni. Ilyen módok közé tartozik pl. pályázatok kiírása, egyik-másik fontos és szükséges kérdés megoldása vagy hiányérzet gyors kielégítése céljából, amit ismét sokkal eredményesebben és kielégítőbben tud a község megvalósítani, mint magánosok. Az ilyen kiállítások szociális eredményei is igen jelentősek lehetnek, amennyiben rávilágíthatnak egyik-másik iparág munkaadóinak és munkásainak viszonyára, termelési módszereire és arra, hogy munkásvédelem, munkásbiztosítás és szociálhigiéné, gyári felügyelet, női- és gyermekmunka és egyéb szociálpolitikai kívánalmak milyen képet mutatnak. Hogy ily irányban is sok hasznos tényről szerzünk tudomást a kiállítások útján és hogy ezek ilyenformán sok kíváncsi reformnak rakják le alapjait, azt mindennél jobban bizonyítják az otthonmunka-kiállítások, melyeket Berlinben, Frankfurtban és Zürichben rendeztek. És bár ezeket magánegyesületek kezdeményezésére organizálták, annak sincs akadálya, hogy a városok a maguk iniciatívájából rendezzék őket.

A kiállításoknak és különösen a világkiállításoknak a lokális kultura szempontjából van azonban egy nagyjelentőségű hatásuk, mely különösen középipítési tekintetben jut kifejezésre. A rendszeres időközökben megismétlődő kiállításokra való tekintettel ugyanis Párisban egyes épületeket mindjárt úgy terveztek, hogy azok a kiállítás megszűntével is mint a város egy-egy permanens középülete fennmaradjanak. A kezdeményező lépést ezen a téren Londonban tették, a „Chrystal Palace-nak az 1851-iki világkiállítás után való konzerválásával és a kiállítás területéről, a „Hyde-Park“-ból, a tartós befogadás céljaira átalakított Sydenham-parkba való áthelyezésével. A müncheni „Glaspalast“ is, mely most az évről-évre visszatérő művészeti

kiállítások céljaira szolgál, eredetileg az 1854. évi kiállítás céljaira épült. A párisi 1867-iki kiállításból fenmaradt pavillont a „Champs-Elysées“-en az 1900-iki világkiállítás alkalmával lerombolták és helyébe a kiállítás költségeiből a „Grand-Palais“ és a „Petit Palais“-t emelték, melyek most múzeumok és alkalmi kiállítások céljaira szolgálnak. Az 1878-iki kiállításból maradt fenn a múzeumnak szolgáló „Trocadero“-palota is, míg az 1889. évi kiállítás maradandó emléke az Eiffel-torony.

Hogy különben az újabb világkiállítások is mindinkább megtelnek kulturpolitikai tartalommal, annak fényes bizonyítékait nyújtotta a brüsszeli kiállítás. Ez szakítva a régi elvvel, nem a kiállított tárgyak mennyiségére, hanem azok minőségére helyezi a fősúlyt. Egy ilyen alapelv szerint rendezett kiállításnál a kiválasztás a dolog természeténél fogva nem történeti reminiscenciák értékelése, hanem a kultúra eleven erőinek szemléltetése szerint történik. A brüsszeli kiállításon is az ipűrművészeti, közoktatásügyi és szociálpolitikai érdekű látnivalók keltették a legnagyobb érdeklődést.

Mindennél fontosabb azonban egy ily nagy kiállítás *pedagógiai hatása*. A belga állam is — úgy látszik — nagymértékben számított a kiállítás nevelő erejére. Erre vall az a körülmény, hogy a kiállítás rendezőségétől 80.000 jegyet vásárolt a munkásság részére. Ezekből a jegyekből hétezret a továbbképző- és ipariskolák hallgatói részére tartottak fenn, a többi pedig a betegsegélyző pénztárak útján szétosztották. A népiskolák növendékeinek kiállításlátogatásairól maga a város gondoskodott. Egyik-másik brüsszeli iskola növendékei öt ízben is láthatók voltak, tanítóik vezetése mellett a kiállítás területén. Ez a kongresszus különben abban az irányban is nagy jelentőséggel bír, hogy erősen kifejlesztette a *munkás-tanulmányutak* eszméjét. Így pl. a badeni iparfelügyelőség 126 munkás részvételével rendezett igen eredményes tanulmányi kirándulást. Bréma város 6000 márkát bocsátott hasonló célra hivatalnokok, munkások és kisiparosok rendelkezésére. Ámde mindezeknél frappánsabb bizonyítékokat szolgáltat a kiállítástól várt pedagógiai eredmények tekintetében az aacheni fogyasztási szövetkezet, mely a kiállítás megtekintését azáltal tette széles rétegek részére megközelíthetővé, hogy az Aachen-brüsszeli tanulmányút összes költségeit (útiköltség oda és vissza, a kiállítás és a város megtekintése, 3 napra terjedő lakás és ellátás) mindössze 30 márkában szabta meg. Ennek a tervnek az eredményességét misem bizonyítja jobban, mint az, hogy mintegy kétezer ember vett részt ezen a tanulmányúton. Közöttük nagyobb csoport Berlinből, Breslauból, Leipzighból, Dresdemből és Hamburgból.¹⁾

¹⁾ C. Georg Brodnitz: Ergebnisse der Brüsseler Weltausstellung á „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik 1911. márciusi számában 297. l.

Ezekből az újabb eredményekből báran következtethetünk a jövő tendenciáira is. E következtetések pedig abban kulminálnak, hogy a kiállítások gazdasági jellege mellett mind erősebben kidomborodik kulturpolitikai jellegük is és ennek kidomborításában mind nagyobb és nagyobb részük lesz a városoknak.

A kiállításokkal kapcsolatban kell megemlékeznünk a nemzetközi és nemzeti kongresszusokról is, mint a kulturák kicserélődésének egyik fontos eszközéről. A kongresszusokon az utóbbi években sok várospolitikai és kulturális kihatású kérdés került megvitatás alá. Elég, ha a közegészségügyi tárgyú és speciell a népfürdőkongresszusokra, a városépítési és lakásügyi, a kertvárosok előmozdítását célzó az iskolai és iskolán kívüli nevelés számos problémájával foglalkozó kongresszusokat említjük, melyek nemcsak az ott felvetett eszmék sokaságánál és termékenységénél fogva bírnak nagy jelentőséggel, hanem főleg annál fogva, hogy a kooperációs kulturmunka gondolatát állandóan felszínen tartják. Épen ennek a gondolatnak a kongresszusok által való előtérbe tolása miatt érintjük ezeket, mint a kulturpolitikai tevékenység saját külön eszközeit, nem pedig az általuk kezdeményezett eszmék, vagy elért eredmények kedvéért, melyekről a speciális kulturintézmények taglalásánál tettünk és teszünk még majd említést.

c) A tudomány és művészet közös intézményeihez, melyek a község kulturpolitikai gondoskodását igénylik, soroljuk végül a *mozgófénykép-színházakat* is, melyek bár jelenlegi formájukban sem a tudomány, sem a művészet ügyét nem szolgálják valójában, helyes mederbe terelve kiválóan alkalmasak arra, hogy a népművelés kommunális programját tág tereken vigyék keresztül. Annál fogva, hogy a mozgófényképek az utóbbi években óriási népszerűsége tettek szert; annál fogva, hogy az ökonómia elve teljes mértékben megvalósítható bennük és különösen könnyű hozzáférhetőségük által válnak egy kulturpolitikai program ideális forrásaivá. Sajnos, manapság a magánvállalkozás kezében lévén, a bennök rejlő szociális elem és kulturerő csak vajmi kis mértékben aknázható ki. Idegizgató rémdrámák és pszichológiailag hamis, úgynevezett „drámai képek az életből” képviselik itt az esztétikát, rossz beállítású, romantikus érzelgősségek a kulturtörténetet és izléstelen trikkfilmek a humort. Még a legtanulságosabb filmek, a tájleírások, a földrajzi, természettudományi vagy ipari tárgyú képek is csak tökéletlenül felelnek meg hivatásuknak, csak másodrendű szerepet töltenek be és ennél fogva teljesen eltévesztik céljukat. A publikum, mely a „dráma” vagy a „humor” kedvéért jön el, örül, hogy túlesik az ismeretterjesztés unalmain és még azok is, akik örömeiket lelik idegen országok és helyzetek szemléletében, kielégítetlenül maradnak, mert a film a legjobb esetben is csak fél információt, tudásvágyuknak csak hiányos kielégítését hagyja hátra. Még az amerikai magánvállalatok is érzik ennek az állapotnak

a visszásságát, melyet azzal igyekeznek jóvá tenni, hogy műsorukba egy 10 perces, előadással kísért népszerű tudományos témát mutatnak be a vásznon. Ezek az előadások tömören és koncentrálnak magyarázzák a vásznon meglevenített földrajzi vagy természettudományi témát. Ez kezdeményező lépésnek igen beválik abban az irányban, amely egy hasznosabb és eredményesebb mozgófényképszínház útjait jelöli. Hogy ebben az irányban a községre különösen fontos feladat vár, azt szinte fölösleges bizonyítani. A mozgófénykép vállalatok, melyek manapság száz és száz magánember konkurenciájának vannak kitéve, csak úgy boldogulhatnak, ha a versenyt mind szenzációsabb filmekkel és mutatványokkal gyűrik le. Eközben a népművelési szempontok teljesen veszendőbe mennek. Ha tehát oly mozgófényképszínház létesítésére kell végre gondolni, mely a legteljesebb mértékben hasznosítható a tudomány és művészet népszerűsítésének céljaira, úgy ezt csak olyasvalaki kezdeményezheti, aki nem nyereszkesedésre számít, aki elég független ahhoz, hogy a magánvállalatok konkurenciájával szembeszállhasson és először azok publikumát a helyesebb útra terelve, végre magukat a privát mozgófénykép vállalatokat is szociálisabb és kulturálisabb munkálkodásra kényszerítse. Erre pedig egyedül a város képes. A mai mozgófénykép rendszer hátrányainak és egyszersmind annak felismerésével, hogy a mozgófénykép színházakban óriási kulturerő hever parlagon, mind népszerűbbé vált a községi mozgófényképszínházak meghonosításának követelménye.

A kommunális mozgófénykép vállalatok propagálása érdekében a nyugatnémetországi erkölcsnemesítő-egyesület (Westdeutscher Sittlichkeitsverein) röpiratokat bocsátott szét, melyek népszerű nyelven pompásan kifejezik azokat a feladatokat, melyek egy községi mozgófénykép vállalatra úgy negatív, mint pozitív irányban várnak. E röpiratok szövege a következő volt: „A mozgófényképeknek 1896 óta észlelhető diadalmenete a modern kulturvilágban keresztül oly tény, mely mindnyájunk csodálatát hívja ki. Sajnos azonban, hogy a mai mozgófénykép rendszer részben sok kinövést is tüntet föl. Gondoljunk csak a szellemtelen bohóchumorra, mely az úgynevezett „humorisztikus slágerekben“ kísért, meg a „drámák“ szentimentalizmusára és hazug érzelgősségére, a betörő darabok erkölcsileg aggályos tartalmára, a bejáratokon alkalmazott förtelmes képekre stb. A mai mozgókép színházak egy része a ferde műveltség és butítás intézetei. Hogyan vált ezzé? A mai napig a mozgóképek ügye magánvállalatok kezében van. A rendőrség pedig, amennyiben e téren kötelességét általában teljesítette, csak a rosszat akadályozhatta meg, jót azonban nem teremthetett. A kinematograf azonban nagy mértékben válhatik a közművelődés és oktatás intézményévé, ha annak igazgatását a városok veszik kezükbe és azt magasabb színvonalra emelik.

A természettudományok, különösen pedig a mikroszkópia, a földrajz és történet terén oly tárgyakat lehet nyújtani, melyek kiváló mértékben tanítanak és szórakoztatnak. Mozgófényképszínházakat alapítva a városok: 1. növelik a polgárok értelmiségét, 2. szaporítják az iskolák szemléleti anyagát, anélkül, hogy megterhelnék a város pénzügyeit, mert egy ily színház maga tartja fenn önmagát."

A mozgófényképeknek az iskolákban való alkalmazására nézve a Berlinben 1912. január 21-én megtartott szakértekezleten a következő elveket állították fel:

1. Mozgóképeknek az iskolai tanításban való alkalmazására két mód van. Vagy az iskolák részére saját kinematográf-apparátust szereznek be, vagy pedig a növendékekkel a szomszédos mozgófénykép-vállalatok egyikébe látogatnak el. Az értekezlet szükségesnek tartja, hogy az iskolai hatóságok a szükséges felszereléseket és berendezéseket az iskolák rendelkezésére bocsássák, vagy ha erre nem képesek, a gyermekeket a szomszédos színházakba vezessék.

2. Hogy a tanítóság számára az új filmek fölötti áttekintést megkönnyítsék, a berlini nép- és iskola-kinematográf választmánya lehetőleg 14 naponként bemutatja az iskolai célokra alkalmas, újonnan megjelent filmeket. Ezen bemutatásokra Berlin összes, az ügy iránt érdeklődő tanítói megjelenhetnek.

3. Időről-időre a berlini iskolák részére mintaelőadásokat rendeznek, melyeknek programját az ismeretterjesztő társaság (Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung) állítja össze és ezeket a programokat kisebb városok mozgófényképszínházai és iskolái részére is hozzáférhetőkké teszi.

Az értekezlet tárgyalásai során kísérleteket tettek érdekes és tanulságos filmek bemutatásával (ilyenek voltak: a salzburgi alpesek, a darázs, a tintahal, erkölcsök és szokások Loandában, az elektromos hotel stb.). Ezen mutatványok eredményeképpen beigazolást nyert, hogy a legtöbb ismeretterjesztő tárgyú film pusztán bemutatása a gyermekekre nézve értéktelen és csak a magyarázó szavak által jutnak el a gyerekek a kép megértéséhez. Szükséges evégből az, hogy a tanítók a filmeket megelőzőleg tanulmányozzák. Éppúgy, ahogy ez az álló vetített képeknél régóta általános elterjedést nyert, azonképpen a mozgófényképeknél is szükséges a tárgyak és jelenetek rövid szóbeli magyarázata. Ily módon a mozgófénykép felülmúlhatatlan eszközévé válhatik a népművelésnek és az ifjúság továbbképzésének. Kellő magyarázat nélkül pedig csak annyi eredménye van, hogy a gyermekek agyvelejét megtölti, meg nem értett, vagy félig megértett tényekkel. Több német városban a társaság kezdeményezésére hasonló választmányok alakultak meg, hogy tovább folytassák a Berlinben bevált kísérleteket.

A már tényleg működő községi mozgófényképszínházak közül kiemeljük a következőket: *Eickelben* Bochum mellett létesítették 1912. május havában a Rajna-tartomány és Wesztfália első községi mozgófényképszínházát. A színház programja szigorúan komoly tárgyú és számítva azokra a nehézségekre, melyeket a mulattató magánvállalatok konkurrenciájának leküzdése előreláthatólag okozni fog, a község esetleges többletkiadásokról sem riad vissza, ha a fiatalságot ezáltal rossz mozgófényképek látogatása elől megvédheti.

Stettin és Altona városok szintén saját kezelésben levő községi mozgófénykép-vállalatokkal bírnak. Nemrégiben Gelsenkirchen város is foglalkozott ily mozgófényképvállalat létesítésének gondolatával. De itt az érdekelt magánvállalatok meg tudták akadályozni a tervezetet, azzal az indokolással, hogy nem hajlandók eltérni „a szocialista lejtőre való kerülést.”

A mozgófényképeknek a községi kulturpolitikában való más irányú szereplését érdekes eset kapcsán mutatta be a „Kommunale Praxis“ 1912. évi február 10-iki számában:

Mintegy másfél év előtt történt, írja a nevezett lap, hogy Huysmans brüsszeli városi képviselő javaslatot tett arra nézve, hogy azokat a mozgófénykép-filmeket, melyek Brüsszelre vonatkozó fontos eseményeket tárgyalnak, a városi levéltár egy külön osztályában tervszerűleg gyűjtsék. A közgyűlés elhatározta, hogy erre a célra évi 2000 frankos hitelt szavaz meg. A városi levéltáros, Des Marex professzor, akit ennek a tervnek keresztülvitelével megbíztak, megállapította, hogy hasonló fényképtár sehol sem létezik és a brüsszeli nemzetközi levél- és könyvtárosszövetségen senki sem tudott arra nézve felvilágosítást adni, vajjon teljes biztonsággal feltehető-e az, hogy a filmek évtizedeken és évszázadokon keresztül megmaradnak-e használható állapotban, úgy, ahogy azokat ma előállítják.

Csak utólag derült ki, hogy a javaslatot oly időben tették, amikor a mozgófénykép technika még gyermekkorát élte. Csodálatosképpen azonban maguktól a gyárosoktól sem lehetett pontos felvilágosításokat nyerni, mivel ezeknek nem áll érdekükben a filmek megőrzése, sőt ellenkezőleg arra törekcszenek, hogy mindig lehetőleg aktuálisak legyenek. Evégből sok esetben a filmgyárosok a szállítás alkalmával feltételül kötik ki a lemezek hasznavehetetlenné tételét, hogy mindenkor élénk keresletet biztosítsanak maguknak.

Ami magát, a filmeknek levéltári gyűjtését illeti, ezek haszna és jelentősége kézenfekvő, föltéve, hogy a filmek kiválasztása helyes értékelés szerint történik. Így különösen fontos volna — amennyiben erre ma még alkalom nyílik — hogy a kisipar munkamódszereit, melyek fennmaradását a nagyipar fejlődése kérdésessé teszi és amely egy bizonyos városban (mert hiszen itten városi levéltárakról van szó), határozott for-

mákat öltött (Németországban, különösen Solingenben), a mozgófénykép megőrizze az utókor számára. Ebben az esetben egy mozgófényképfelvétel a közelebbi vagy távolabbi jövőben a kutatónak néhány pillanat alatt sokkal többet mondhat, mint ahogy ez ma lehetséges a középkor munkamódjairól, még hogyha vannak is róluk képeink, vagy a legújabb kor idevágó viszonyairól fotografiák segélyével. Közhasznú intézetek, új közlekedési eszközök inaugurálása és sok más ily esemény rögzíthető ilyen módon.

Mindaddig, míg pontosabb vizsgálatokkal rendelkezünk, a filmek megőrzésének technikai eljárására nézve az az eljárás szolgálhat példaképpen, melyet ezidőszerint Brüsszelben követnek: Itt a filmeket egy staniol réteggel együtt oly helyzetben csavarják össze, ahogy ez a vetítésük céljára is szokásban van, majd egészen staniolba csavarják és légmentesen elzárják. Megőrzésük, mindaddig, míg a filmgyártásra oly tűzveszélyes anyagot használnak, mint aminő a celluloid, természetesen a levéltár többi részétől elkülönítve kell, hogy történjék.

Az eleinte csak 25-re menő brüsszeli filmgyűjtemény annál is inkább fog fokozatos utánzásra indítani, minthogy a filmgyárosok, úgy ahogy Brüsszelben, bizonyára másutt is ambicionálni fogják, hogy községi vonatkozású felvételeiket az illető városnak ajándékozassák.

Ezzel kapcsolatban érdekes lesz arra utalni, hogy egyes városokban már régóta vannak fonográflemezgyűjtemények, melyek általában kiváló férfiak, különösen pedig nagy művészek hangját, az utókor számára megőrzik; épígy természetesen számos város, illetve ezek megbízásából levél- és könyvtáraik kiváló fényképgyűjteménnyel bírnak, melyek hasonló kultur-történeti célokat szolgálnak.

Jelentékeny szerep jut a városoknak a mozgófényképek ellenőrzése és a filmek cenzurázása tekintetében is. Ezen a téren is Amerika szolgálhat példaképpen. Itt ugyanis már a magánvállalatok is felismerték annak az előnyeit, ha oly filmeket mutatnak be, melyekre hatósági jóváhagyást nyertek. Üzleti szempontból is pompásan bevált ugyanis az az intézkedés, hogy a képek címlapjaira rányomatják a „National Board of Censorship” engedélyét.

Újabbán a német városok is megpróbálkoztak ezzel a rendszabállyal. Így Elberfeldben 1911 szeptemberében a rendőrség rendeletet bocsátott ki, mely szerint csak olyan mozgófényképek bemutatása engedélyezhető, melyek a rendőrhatalóság előzetes engedélyét elnyerték. 16 éven aluli személyeknek a mozgófénykép színházak látogatása csak felnőttek kíséretében van megengedve. Hasonló intézkedés történt Düsseldorfban is.

Az ideális mozgófénykép színház, amelyenné városi kezelésben könnyű szerrel válhatik, tudományos és művészi követelményeknek egyformán meg tud majd felelni. Amikor a vásznon a történelmi szcénák nem romantikus

szerelmek központjai, hanem a szemléltető történelmi oktatás központjai lesznek, amikor nem „rémdrámák az életből“ képezik majd a művészi attrakciót, hanem esetleg egy középiskolai kötelező drámaolvasmánynak: a Coriolanusnak vagy a Tudós Nőknek illusztrálása, ha egyáltalán a mozgószínház kevésbé lesz „mozi“ és nagyobb mértékben kulturintézmény, ha hátborzongató szenzációk forrása helyett a továbbképzés eszköze lesz és rossz pianolái helyett stilszerű művészi zenével fogja kísélni a megfelelő képeket; ha végül maguk e képek is művészi ambíciókkal lépnek majd föl és ez ambíciókat meg is valósítják, akkor joggal beszélhetünk majd a mozgófényképekről, mint az igazi kultura forrásáról és segédeszközéről. Addig azonban, amíg mai formájában élni fog a mozgófénykép színház épügy karrikaturája lesz önmagának, mint ahogy a rossz varieték karrikaturái a drámának és az operának. A fejlődés útját egyedül a város kulturpolitikai ereje tudja biztosítani.

IV.

Többször utaltunk arra fejtegetéseink során, hogy a kulturpolitika tág terjedelménél fogva nem választható el mindig mereven a közhatalmi tevékenység egyéb ágaitól, nevezetesen pedig a szociálpolitikától és a közoktatásügytől, amelyekkel állandó és szoros összeköttetésben van. Ezen összeköttetés okozza azt, hogy számos oly kérdés merül fel, melyek két térrénumhoz tartozó határkérdések.

a) A kulturpolitikának a szociálpolitikával való összefüggéseire már volt alkalmunk vázlatosan rávilágítani. Ezúttal megkíséreljük a kettő kapcsolatáról organikus képet nyújtani, felsorolva néhány oly intézményt, melyekben a szociálpolitikai és a kulturpolitikai elemek egyformán jogos követelményekkel lépnek föl. Első helyen is a *lakáskulturáról* kell megemlékeznünk, mely a legutóbbi években egyformán tárgya volt szociális és közművelődési programoknak. A szociális szempont a lakásnyomornak anyagi vonatkozásaira utalt, hygienikus nézőpontokat érvényesített, a kulturpolitikai pedig erkölcsi és esztétikai követelményekre figyelmeztetett. Ha az előbbi kiemelte mindazokat a momentumokat, amelyek alkalmasak arra, hogy a lakásviszonyok terén uralkodó, anyagilag hátrányos és szociálisan káros viszonyokat bemutassa és azok ellen eredményes küzdelmet indítson, az utóbbi főleg azt hangsúlyozta, hogy a lakásreformnak a praktikus követelmények megvalósítása mellett arra is kell törekednie, hogy a lakás ne csupán „az időjárás viszontagságai ellen nyújtson menedéket“, hanem, hogy az a család kulturális központjává váljék, amelyben a praktikus és a szép olcsó eszközökkel biztosítható harmóniában olvadjon össze. Ezen a

téren pedig nem kisebb küzdelem várt a reformerekre, mint a lakáskérdés anyagi problémáinak megoldásánál. Évtizedeknek meggyökeredzett esztétikai babonáival, izléstelenségével, drága és rossz, csunya és impraktikus intézményeivel kellett szembeszállani, ami nem sokkal kevesebb problémát nyújt a kulturpolitikusként, mint az alkotó szociálpolitikai tevékenység. A lakásprobléma ugyanis nemcsak a proletáriátus részére probléma, hanem mindinkább középosztályproblémává is válik. És éppen az industrializálódott, városi középosztály az, amely a lakáskultúra terén a legtöbb reformra szorul. „A mi városi lakásaink — mondja Hermann Muthesius a Dürerbund harmadik röpiratában — főleg a társas élet céljaira vannak berendezve: a vendégekre számító szalónok elveszik a helyet az alvás, főzés, fürdés céljaira szolgáló helyek elől, melyek ilyenformán igen szűk térre szorulnak. Amazokban terpeszkedik az álkultúra, azok a helyiségek pedig, melyekben, hogy úgy mondjuk, az otthon üzemi része folyik, silányak és oly állapotban vannak, hogy mindenki előtt rejtegetni kell őket. Minő más képet nyerne egyszerűen oly lakás, melyet kizárólag a kellemes és kedélyes tartózkodás igényeinek megfelelőleg építettek és osztottak be. Kellemesen lakni pedig annyit jelent, mint egészségesen lakni. Ép ezért a fősúlyt a lakó-, háló- és a ház üzemi részének céljait szolgáló szobákra kell fektetni. Konyhánál, mosogatókamránál, éléskamránál, fürdőszobánál és öltözőszobánál nem szabad a helytel takarékoskodni. A lakás legjobb szobája legyen a gyerekszoba, az utána következő a hálószoba.”

A mai lakásviszonyok kulturális hátrányai voltak azok, amelyek a nagyvárosokból való menekülés gondolatát legelőször fölébresztették. Ez vezetett egyrészt a City-képződésre, másrészt a családi házak utáni vágyakozásra és a kertvárosok megalkotásának programjára. Az angol és amerikai nagyvárosok suburb-jei, a német Vororte azok az intézmények, melyek az első lépéseket jelentik ebben az irányban. Ezekkel a környékbeli telepekkel vetették meg ugyanis az alapját annak, hogy teljesen egyéni céloknak megfelelő lakásokat építsenek jólevegőjű helyen, távol a város zajától, füstjétől és porától, olyannyira, hogy a város mindinkább igazgatási, ipari és kereskedelmi centrum lesz csak, míg hivatalon kívüli életét, kulturéletét egyéni hajlandóságainak a lehető legteljesebb mértékben megfelelő családi házában éli le a városi ember is. Persze ennek általános megvalósítása rendkívül sok gazdasági problémába ütközik bele: mindenekelőtt olcsó és jó közlekedést tételezván föl és oly földviszonyokat, melyek mellett a telekspekulánsok érdekei nem képesek elnyomni a szociális kultúra érdekeit.

Ámde nemcsak a szociális, hanem az egyéni kultúra is lényegesen szabadabban reformálódhatik és fejlődhetik a saját családi házban, amely mint Muthesius mondja, „a szabadság érzetét kelti az emberben és meg-

engedi azt a települést, amely úgy az egyéni, mint az összkultura szempontjából oly nagy fontossággal bír. Akkor aztán a ház önmagától hozza meg annak a szükségességét, hogy tulajdonosa több gondot fordítson rá, hogy mindazt a célszerűt, kellemeset és szépet, ami csak a lakáskulturával összekapcsolható, meg is valósítsa és ezzel a művészi tevékenység egyik legfontosabb ösztönét felkeltse önmagában. A saját házban berendezett szobákkal szemben egész más álláspontot foglal el azok lakója, mert hiszen az ő saját tulajdonáról van szó és meg van a lehetősége annak, hogy azokat úgy alakítsa, ahogy az neki a legjobban megfelel.“

A lakáskérdésnek szociál- és kulturpolitikai kapcsolatairól tiszta képet nyújtanak az utóbbi évek *kertváros mozgalmai* is. Ezeknek a lakáskérdéssel való összefüggését Lotz, nürnbergi műépítész a következőképpen jellemezte: „Észak-Németországban a lakásügy terén gyökeres változás ment végbe a legújabb időben. Oly átalakulás, melynek további fejlődése úgy szociális, mint közegészségügyi tekintetben rendkívüli fontossággal fog bírni. Az iparnak, különösen a bajor ipari centrumban, Nürnbergben való kiterjeszkedése a népesség tömegeit városi lakásokba terelte össze. A nagyvárosban, ép úgy, mint a kisebb helyeken is sok irányban emberhez méltatlan lakásvizonyok uralkodtak. Reformokra törekedtek és a bajor kormány tetterős támogatása mellett csakugyan létesült is számos építőszövetkezet, melyek céljukul nagy, több emeletes és sok lakásra tervezett bérkaszárnnyák építését tűzték ki. Ennek indokául azt hozták föl, hogy a telek oly drága, hogy ökonomikus kihasználása csak többemeletes házak építése által válik lehetővé és hogy az építési költségek is aránylag a legalacsonyabbak az ilyen házak építésénél. Nem gondolták meg, hogy a nagy, sokemeletes házak építése által csak hozzájárultak a telkek megdrágításához, ahelyett, hogy ezt leküzdötték volna és hogy az építési költségek kérdése is sok tekintetben alapos revíziót igényel.

Egy sereg praktikus kísérlet Nürnbergben és környékén beigazolta ugyanis, hogy a munkás és a polgár számára is csakugyan lehetséges a mainál hasonlíthatatlanul szebb és jobb lakást biztosítani, saját, a szomszédságtól teljesen elkülönített házban, szép kerttel. Emellett mindinkább átment a köztudatba az a tény, hogy ilyen kis házak építése a legjobb és leghatásosabb eszköz arra nézve, hogy a nagytömegeket károsító és a természetes értékelmelkedést messze fölülmuló telekdrágulást feltartóztassák.

Ez a családi házak létesítésére irányuló mozgalom mostanában (1911. elején) váratlan fellendülést nyert. A legrégebbi lakásépítő szövetkezet, a Siemens-Schuckert-féle gyár munkásaié, mely már 800 lakást épített nagy, emeletes házakban, tervezetet készített 300 családi háznak Nürnberg városában való létesítése iránt. . . . Egy másik szövetkezet, a „Gartenstadt-Nürnberg“ kissé a városon kívül létesít mintegy 2000 lakásra menő telepet

munkásházakból és kis polgári családi házakból. Hasonló törekvésekkel találkoztunk Fürth, Ansbach, Schwaig, Katzwang, Pappenheim, Bayreuth, Marktredwitz, Schney, Würzburg, Heidingsfeld, Regensburg és számos más helyen.

A munkásházak építési költségei a legtöbb esetben nem rúgtak többre 3000 márkánál, de már 5000—7000 márkával lehetséges volt polgári átlagigényeknek teljesen megfelelő családi házakat létesíteni, melyek kiállítása az emeletes házak kiállítását messze túlszárnyalta.

Ily irányú tervezetek nemcsak kulturális, hanem szociálhygienikus vonatkozásaikban is figyelemre méltók. Amikor Berlinben a Gross-Berlin idea fölmerült, akkor Berg építési tanácsos különös súlyt helyezett ezekre a közegészségügyi momentumokra. Idevágó fejtegetései, melyek a Dürerbund 63-ik röpiratában jelentek meg, ámbár elsősorban berlini igényeket tartanak szem előtt, mégis főbb vonásaikban alkalmazhatók a legtöbb város építési politikájának szociális, kulturális és hygienikus törekvéseire. Különösen hangsúlyozza Berg a fővárosok közelében fekvő *erdőterületek megóvásának* fontosságát, oly irányban, amint ezt a kezdeményező bécsi intézkedés megmutatta. Hasonló fontossággal bír mindezekből a szempontokból, a város azon részének, amely inkább a lakás, mint az indusztriális élet céljaira szolgál, lehető nagy területen *parkokkal való beépítése*. Ennek a két tényezőnek a fontossága kulturpolitikai szempontból is igen jelentős. Igaz, hogy keresztülvitelük már föltételezi azt, ami a legtöbb helyen még csak megalkotandó, t. i. a Citynek a lakásnegyedtől való elkülönítését. Berg még tovább megy és egy hármass felosztást követel, amely felosztás a „Wohnstadt és az Arbeitsstadt“ mellé a „Monumentalstadt“-ot sorakoztatja, amely a tágabb értelemben vett kulturának, a közigazgatásnak, a hatósági reprezentációnak volna a centruma.

Bizonyos, hogy nagy metropolisokban ez a hármass tagolás előbb-utóbb elkerülhetetlen lesz; mert ha manapság a Monumentalstadt a Cityvel összeolvad is, mégis sok jel arra mutat, hogy utóbbiból egy-egy körzet kiválik, mint muzeumi, egyetemi, vagy színháznegyed, aminek igen határozott tendenciáival találkozunk Párisban, Londonban, New-Yorkban és Chicagóban. Nagyban-egészen azonban a városok legtöbbjénél a kettős felosztás elegendő lesz, legfeljebb azzal a módosítással, hogy a kultura intézményei centrálisan a City és a lakásnegyed között nyerjenek elhelyezést, ami azért is indokolt, mert ezáltal ezek egyformán megközelíthetők mindkét részből. Nagyobb lakáskolóniák, kertvárosok és telepek pedig különben sem fogják elkerülhetni, hogy saját külön könyvtárakat, színházakat, iskolákat stb. létesítsenek.

Az erdővédelem kulturális fontosságát a Berlinben 1909. január 16-án összeült erdővédelmi kongresszus a következőkben foglalta össze: Az erdő-

irtás, párhuzamosan a népesség összezsufolásával városi lakásokba, rendkívüli módon veszélyezteti és károsítja az egészséget, azonkívül a hazai földdel való erkölcsi összetartozandóság érzetének lazulásához vezet és a legnagyobb mértékben megnehezíti azt, hogy a városi lakosság mai kulturfoka fölé emelkedhessék.

Ezen súlyos bajokkal szemben sürgős és elkerülhetetlen kötelesség, hogy az összes erre hivatott tényezők, különösen az illetékes városi hatóságok, a községi közigazgatás szervei, a legerélyesebb és leggyorsabb intézkedéseket tegyék meg, különösen a lakosságnak eltompult közönyéből való felrázásával. Ezeknek a követelményeknek a támasztásánál is első-sorban Berlinre gondoltak, de természetes, hogy minden ilyen javaslat — mutatis mutandis — ráillik minden oly város viszonyaira, amelynél erdővédelemről egyáltalában szó lehet.

Hasonló kultúrfeladatnak kell tekinteni az erdők megóvása mellett a növényvilág védelmét is. Ezen a téren különösen a svájci kantonok, Lichtenstein-hercegség és egynémely francia departement hozott figyelemreméltó intézkedéseket, míg a német birodalomban egyedül Bajorországnak van olyan törvénye, mely a növényvédelem tekintetében kulturális és egészségügyi szempotból intézkedik.

Drezdában az 1910. évben indult meg mozgalom abban a tekintetben, hogy a város környékének növényzetét a városi tanács égisze alatt sikerüljön megóvni és fentartani.

Azáltal, hogy a parkirozás mindinkább művészetté válik, mely az építészet harmonikus kiegészítő része, annak kulturális jelentősége is napról-napra növekszik. Ezek a kertészeti dekorációk ugyanis, különösen amint azok a városi parkokban jelentkeznek, a természetnek volnának a helyettesítői a nagyvárosok közhalmazai közepett. Azonban épen annál fogva, hogy ma már a kertek nem az emberek saját házaik környezik a nagy városokban, mint ahogy ez az elmúlt század közepéig volt szokásban, a kertészetnek ez a művészi követelményeket támasztó ága aránylag igen kevés jelentős képviselőt mutathat fel és így a városnak marad fentartva az a hivatás, hogy az általa létesített és kezelt nyilvános parkokban az egészségügyi követelmények pontos betartása mellett, a fönntemlített művészi dekoráció elveinek is szerezzen érvényt. Ennek a művészetnek a természete részint formális, részint tárgyi tekintetben jut kifejezésre.¹⁾ „Formális oly értelemben, hogy a kolorisztikus és a térbeli művészet összes követelményeivel lép föl. A dekoratív kertészet nem törekszik csak arra, hogy a síkban pusztán mértani formákat alkalmazzon, hanem architektonikusan

¹⁾ V. ö. Über Gartenkunst und Denkmalpflege. Vortrag des Landeskonservators Professor Dr. Gradmann-Stuttgart. A „Dürerbund“ 78. sz. röpirata.

ható, napos és árnyékos sétat helyeket, illetőleg lakó- és dísztermeket a szabadban. Ezt a célt a földnek a tagozódása fogja elősegíteni, amellyel árkokat, gátakat, emelkedéseket, síkságokat létesít; építészeti hatásokat használ ki, melyek falakból, rácsozatokból, párkányzatokból, kapukból, oszlopokból, lépcsőkből adódnak és oly növényzetet alkot, mely nemcsak a sík talajt fűdi, hanem reliefet képez, mint a modern magas virágágyak, a szoliter-növények, díszcserjék, fasorok és ligetek. Kötés, fonás és vágás segítségével a növény megfelelő művészi formák közé kényszerül. A mai színizlés fejlettsége sok tekintetben javára válik a virágkertészetnek, melynek a színhatások fontosabbak, mint a pázsitos virágágyak. Itt is a forma egyszerűsége a szabály, minden cifraság száműzve van és a tömegek harmonikus összetartása a fő követelmény.

Ezeknél a formális követelményeknél is fontosabb a művészi kertészet tárgyi tendenciája. Ez igen sok esetben tudományos megfontolásokból indul ki és voltaképpen nem más, mint továbbfejlesztése a botanikus kerteknek. Ez az úgynevezett biológiai kertésztétika. Itt a növénytani és különösen a növényföldrajzi tudás kertművészeti lelkiismeretté és motívummá válik. Semmi természetellenes, valószínűtlen, oda nem való összeállításokat nem tűr ez az elv. Külföldi növényeket ennek értelmében csak úgy szabad felhasználni, hogy azok, mint a hazai rokon vegetáció fokozata érvényesüljenek. Ez nem zár ki tisztán művészi összeállításokat sem, mint pl. magnoliákat fehér tavirózsákkal, melyek virágai lényegesen hasonlítanak egymáshoz. A dekoratív kertészet is rendelkezik képhatásokkal és hangulatfestésekkel, lelki tartalommal és kifejezéssel, szóval poézissel. Neki is megvannak a maga tárgyi alapon megszabott feladatai. Nem célja többé, hogy mint eddig csak sematikus, közönyös módon és minden bensőség nélkül megtöltsön egy adott sík területet semmitmondó zöld növényzettel, hanem az az ambíciója, hogy valami hangulatosat és jellegzeteset létesítsen. Ilyen feladatokat nagy mennyiségben nyújt neki a lokális műemlékek megóvásának kötelessége, melyről egy előző fejezetben kimerítően beszéltünk. A virágdekoráció a mai városépítkezés mellett legfőképpen mint ablak- és erkélydísz jelentkezik, amint ezt nálunk is a „Virágos Budapest” mozgalom néhány évvel ezelőtt kezdeményezte. Persze nem minden épület alkalmas erre egyformán és épen abban rejlik ennek a törekvésnek a művészi eleme, hogy minden épületnél keressük azt a virágdekorációs stílust, amely neki a legjobban megfelel. Ha ez privát házakra áll, úgy kétszeresen tekintetbe veendő középületeknél, kutaknál, szoborcsoporthozatnál és más művészi tekintetben fontos építményeknél. Különös szabályok állanak ebben a tekintetben is a *temetőkre*, amelyek kulturájának főleg Németországban óriási irodalma van. Számos társaság propagálja a temetőkertek, síremlékek és ezek harmóniájának

gondolatát, így a Münchenben 1903. óta fennálló „Művészegyesület“, melynek célja „modern siremlékek létesítése“. A bajor Iparművészeti Egyesület és a Keresztény Művészet Társasága 1904-ben versenyeket rendeztek jó siremlékpályázatok terveire. A müncheni alkalmazott művészeti kiállításon 1905-ben egy mintatemetőt mutattak be és ugyanabban az évben a wiesbadeni képzőművészeti társaság a siremlék-művészet fejlesztésére rendezett kiállítását Németország nagyobb városaiban is bemutatta és később ugyanebből a célból központot létesített különböző fiókokkal, melyek esztétikus siremlékek beszerzését közvetítik. A drezdai harmadik német műipari kiállításon 1906-ban és ugyanez évben Nürnbergben rendezett bajor országos kiállításon, úgyszintén az 1908. évben ismét Münchenben, továbbá Darmstadtban, Berlinben és Salzburgban rendezett kiállításokon szintén bemutattak kisebb sirkerteket, melyeknél úgy az általános beosztás, mint különösen egyes siremlékek elhelyezése tekintetében is szemléltették, miképp lehet kicsiben művészi hatásokat elérni.

Ilyen művészi hatást kertészeti dekorációval, avagy szép tájképek harmónikus létesítése által teljes mértékben csak nagy területeken lehet megvalósítani, olyformán, hogy az egyes sírokra lehetőleg sok szabad terület jut és a sírhalmok úgyszólván csak szétszórta fekszenek a beépített kertek között. Ez a módja a temetőépítésnek divig egyes amerikai városokban, amelyek azután mértőföldre terjednek és részben ezt az eljárást követték a brémai és hamburgi temetőknél is.

A legtöbb városnak azonban ekkora területek, főleg a város közelében nem állnak rendelkezésére és így a harmónikus hatás elérésére nincs más mód, mint az, hogy a temetőket bizonyos szempontok szerint egységesen kiképzett egyes sirkertekbe beosztják és mindenkor gazdag beültetés által gondoskodnak ezen egyes sirkertek zárt művészi hatásának lehető teljes megővéséről. Ily esetben az egyes sírhelyek között fekvő és elkülönítő közök növényzete már eredetileg is meglehető és utólag is létesíthető. Az előbbinek az az előnye, hogy általa a hangulatos benyomás is mára eleve megvan. Különösen áll ez egy fenyő- vagy más tűlevelű fával beültetett erdőnél, melynek komoly hatása állandóan és fokozott mértékben van biztosítva. Ilyen úgynevezett erdei temető van Münchenben, melynek építésére ehelyütt azért is érdemesebb bővebben kiterjeszkednünk, mert a városnak a modern temetővel szemben fennálló kulturpolitikai hivatását kiválóképen mutatja be.¹⁾ A müncheni erdei temető 55 hektárra terjed; 6 kilométer távolságban van a város központjától és mintegy 2,5 kilométernyire München város külső déli határától. Az egész erdőterület ára 1,266.500

¹⁾ V. ö. Hans Grässel: Über Friedhofanlagen und Grabdenkmale. Dürerbund. 60. Flugschrift zur ästhetischen Kultur.

márka volt és így egy négyzetméterre mintegy 2·13 márka esik. Ebből a területből kb. 11 hektárt foglaltak le temetési célokra és ebből a 11 hektárból is ismét csak mintegy 35% szolgál a tulajdonképeni elföldelés céljaira. Az összes többi terület az erdőséggel együtt fenmarad és az egyes sírok természetes keretét képezi. A müncheni városi tanács 1907. június 27-én hozott határozatában részletesen előírja azokat az eljárásokat, amelyeket az ebben a temetőben felállított emlékművekkel szemben követni kell. Az idevágó paragrafusok így hangzanak: „A szabad természet által nyújtott hangulatos hatás ne menjen veszendőbe az erdőnek temetőként való felhasználásánál sem és így a temető területének sírhelyekként való kihasználásánál erre mindig tekintettel kell lenni. Az erdő természetes hatását azáltal sem szabad zavarni, hogy a sírhelyeken alkalmazott emlékoszlopok nincsenek a természetes kerettel harmoniában. Ennek a főelvnek, valamint a többi művészi részletkövetelménynek biztosítása érdekében szükséges, hogy minden az erdei temetőben felállítandó emlékmű előzetes jóváhagyást igényeljen. Ezt a városi tanács adja meg a bemutatott tervek alapján. A terven fel kell tüntetni az emlékmű anyagát, a tervezett színezést és a felíratot. Ezen rendelkezések betartása fölötti felügyelet a tanács által választott bizottság hatáskörébe tartozik, mely a kérelmezett emlékművek felállítása vagy ennek ellenkezője tekintetében is javaslatot tesz. E bizottság tagjai: az illetékes tanácsnok elnöklete alatt a temetők gondnokságából és a városi középítési hivatal egy képviselőjéből állanak.

A fenti tanácsi határozathoz függelékként mellékelve van egy utasítás, mellyel a tanács a megfelelő sirdiszítést akarja biztosítani. Eszerint egy emlékmű értéke nem annak magas árában, hanem környezetével való harmónikus kölcsönhatásában áll. Az erdei temető céljainak legjobban megfelelő kő-emlékoszlopok anyagainak részletes felsorolása következik azután, annak megjegyzésével, hogy a karrarai márvány fajták, csiszolt kövek, valamint sötét és fekete kőzetek csak kivételes esetekben engedélyezhetők. Alkalmas anyagokként szerepelnek: színes kovácsolt vas, mázolt tölgyfa és bronzöntvény kövel kombinálva. Színezés és aranyozással magasrendű művészi hatások érhetők el. A sírfeliratok dekoratív járulékokként hassanak, tehát kívánatos, hogy célszerűen legyenek szétosztva annak részei, rikító színek mellőzésével. Tekintettel kell lenni arra is, hogy az egyes részekben belül ne legyen túl nagy a változatosság a síremlékek formájában. Az egyes csoportok és azok fekvése szerint képezzenek az emlékek egy művészi egységet. Az egyes formák által azonban az egyéni követelményekre is teljes mértékben figyelemmel lehetünk. Silány, sablonszerű tucatmunka kerülendő. A sírok növényvel való diszítésére különösen a mohafajták ajánlatosak, alkalmasak az örökzöld, boróka, vadszőlő és megfelelőleg kiválogatott virágok; dísznövényeket kerülni kell.

Ezek az előírások hamarosan gyakorlati érvényre emelkedtek, a közönség rövid két év alatt teljesen belátta azok előnyeit, melyek abban jutottak kifejezésre, hogy a síremlékek magasságuk korlátozása, csiszolt anyagok tilalma és különösen a fa és vas emlékműveknek újból való meghonosítása folytán jóval olcsóbbak lettek. De a mesteremberek is jól jártak ezekkel az intézkedésekkel, mert sokkal több megrendelésük van síremlékekre, tekintve, hogy most csaknem minden sírra jut emlékoszlop és a kőfaragók, akik azelőtt csak a nagy kőbányatulajdonosok alkalmazottai voltak, társadalmi állásban is emelkedtek, annál fogva, hogy most maguk foglalkoznak emlékoszlopok tervezésével és kivitelével. Ez a tervezés és kivitel pedig mindenképpen individuális munka, tekintve, hogy minden tucatmunkát szigorúan kerülni tartoznak.

A temetőorganizációnak esztétikai oldalára vonatkozólag *Graessel* müncheni középítési tanácsos a következőket javasolja: A síremlékek tekintetében kívánatos: 1. a közönségnek folytonos felvilágosítása, lehetőleg a temetőben felállított kis mintagyűjtemény segítségével. Az érdekelt sírkőkereskedők értekezletei is fontos reformokat léptethetnek életbe, különösen pedig megvalósíthatják azt a követelményt, hogy művészileg megfelelő sírköveket tartsanak raktáron és hogy ebből a célból művészekkel lépjenek érintkezésbe. Másrészt a művészeket lehetőleg rá kell bírni arra, hogy a munkásokkal együtt dolgozzanak művészi tervek kivitelénél. 2. Szükség esetén tartós síremlék-kiállítás rendezendő minden temetőhöz kapcsolódva, művészi vezetés alatt, olyanformán, mint ahogy ez a müncheni erdei temetőnél történt, ami azért is előnyös, mert ez a mód a rosszul ható közhalmazokat, melyekkel csaknem minden temetőkert mellett találkozunk, némileg enyhíti, vagy éppen teljesen kizárja. 3. Időről-időre írásbeli intézkedések teendők a síremlékek és a sírok díszítésére vonatkozólag, valamint az általános esztétikai követelmények tekintetében. 4. Gondoskodni kell ezen kívánalmak célszerű megvalósításáról kis, független, szakértő bizottság útján.

Nagyobb temetőknél fontos, hogy: 1. Lehetőleg nagy területeken létesüljenek, lehetőleg nem túl nagy távolságban a várostól. A nagy központi temetők lehetőleg kerülendők. 2. Ha lehet, oly területeket szerezzünk meg temetőknek, melyek már rendelkeznek használható faállománnyal, különösen pedig szépen nőtt tűlevelű faerdőkkel, mert ezek az első pillanattól kezdve és az év minden szakában hangulatos benyomást keltenek. 3. A temetőket osszuk fel kis, a szükséghez képest egymás mellé sorozható, áttekinthető egyes területekre. 4. Ezen részlettemetőknek harmónikus kiképzése történjék a sírok formája, esetleg növénydíszje szerint.

A városi hatóságoknak a temetésügy kulturális vonatkozásai terén számos lehetőségük van. A sok közül megemlítjük a koporsóraktár intéz-

ményét, amely különösen a Rajna melletti Ludwigshafen-ban járult hozzá nagymértékben a temetkezés egyszerűsítéséhez, amennyiben a hátramardottaknak lehetővé tette, hogy a városi koporsóraktárból igen olcsó pénzen szerezzék be koporsókat. A privát vállalkozók persze nem nézték jószemmel a városnak ezt az intézkedését, főleg azért, mert a város olcsóbban szállította a koporsókat, mint ők. Végre is az egyik beperelte a várost, azonban panaszát a pfalzi járásbíróság alapos vizsgálat után elutasította, azzal az indokolással, hogy a város pauszalírozott taksája teljesen méltányos. Egyébként a német városokban még erős küzdelem folyik a városok részéről abban a tekintetben, hogy a temetkezést az egyházi hatóságok hatásköréből a kommunális hatóságokéba vigyék át. A legutolsó évben összeállított statisztika szerint az a terjedelem, amelyben a német városok a temetkezés kérdéseit intézik nagyon különbözők. Egyes városokban tisztán a holttestek szállítása történik kommunális úton, így Aachen, Chemnitz, Fürth, Halberstadt, Halle, Iserlohn, Minden, Nordhausen, Rixdorf, Schöneberg, Saarbrücken, Stendal és Wiesbaden-ban, más városok ismét a koporsószállítást küszöbölik csak ki hatáskörükből; ilyenek: Bonn, Dortmund, Düsseldorf, Gera, Giessen, Magdeburg, Pfortzheim, Siegen, Stuttgart, Worms.

Az egész temetőügy kommunizálása a következő városokban: Frankfurt am Main, Freiberg, Freiburg, Heidelberg, Karlsruhe, Mannheim, München, Nürnberg, Ulm, Würzburg, van a legteljesebb mértékben keresztülvive.

A magyar városok temetőstatisztikája különösen finánciális tekintetben igen áttekinthető és ha ez a statisztikai eredmény kulturpolitikai tekintetben csak másodrendű jelentőségű is, mégis képet nyújt a pénzügyi statisztika amannak lehetőségei tekintetében is. Eszerint az 1908. évben a községi temetők a következő állapotokat tüntették fel:¹⁾

Város neve:	száma	a k ö z s é g i t e m e t ő k		
		területe m ² -ben	bevételek k o r o n á k b a n	kiadások k o r o n á k b a n
I. Törvényhatósági városok.				
Selmec- és Bélabánya . .	10	70.421	1.081	959
Pozsony	2	35.134	—	—
Pécs	1	184.146	31.827	31.170
Székesfehérvár	6	157.598	3.175	2.915
Győr	5	103.052	3.055	919
Szabadka	5	273.412	—	534
Szeged	9	—	23.057	20.423
Budapest	7	3,124.700	852.920	522.144
Kecskemét	1	483.383	—	1.660

¹⁾ Lásd: Magyar Városok Statisztikai Évkönyve 266 l.

Város neve	száma	a k ö z s é g i t e m e t ők		
		területe m ² -ben	bevételek k o r o n á k b a n	kiadások
Kassa	2	215.649	38.281	23.259
Nagyvárad	3	201.411	3.561	334
Arad	3	258.957	15.000	13.000
Temesvár	4	255.821	32.288	4.072
Pancsova	5	103.167	2.725	225
Kolozsvár	6	100.341	26.846	36.846

II. Rendezett tanácsú városok.

Körmöcbánya	2	7.693	—	366
Újbánya	1	21.330	—	50
Esztergom	3	54.000	7.469	7.852
Korpona	1	34.527	90	—
Rózsahegy	5	82.859	—	—
Nyitra	2	—	1.304	132
Trencsén	1	—	1.888	70
Breznóbánya	2	41.933	120	—
Zólyom	1	13 426	948	—
Kismarton	1	4.484	290	—
Ruszt	1	4.000	—	—
Szekszárd	3	44.437	1.466	1.320
Kőszeg	1	29.549	748	748
Szombathely	1	50.190	2.569	2.343
Pápa	3	20.313	1.309	606
Nagykanizsa	1	10.000	6.741	6.479
Zalaegerszeg	1	11.509	850	4
Gyöngyös	2	78.250	—	—
Szolnok	1	114.772	12.408	8.293
Turkeve	5	37.800	337	—
Kiskunfélegyháza	3	162.224	—	—
Újpest	1	92.074	5.086	—
Munkács	1	58.730	477	148
Jolsva	1	23.018	—	—
Nagyőrce	1	12.080	480	624
Rimaszombat	1	13.458	300	1.200
Rozsnyó	3	16.000	627	346
Gölnicbánya	3	26.312	95	—
Igló	1	944	350	—
Késmárk	1	36.145	1.826	943
Leibitz	1	23.018	138	—
Szepesbéla	1	17.002	369	324
Szepesváralja	1	34.527	—	—
Gyula	1	3.518	—	—

II. Rendezett tanácsú városok:

Hajdúnánás	2	261.452	320	—
Fehértemplom	1	—	620	134

Város neve	a k ö z s é g i t e m e t ő k			
	száma	területe m ² -ben	bevételek k o r o n á k b a n	kiadások
Nagybecskerek	1	30.000	—	—
Gyulafehérvár	1	35.834	4.078	8
Beszterce	1	31.445	156	362
Csikszereda	1	8.627	—	—
Sepsiszentgyörgy	1	43.154	—	—
Hátszeg	1	57.600	387	337
Vajdahunyad	1	17.264	—	—
Nagyszeben	1	172.638	10.000	20.875
Dés	4	74.841	593	302

Látnivaló tehát, hogy nagyban-egészben financiaális tekintetben a magyar városok is megengedhetnék maguknak azt a kulturpolitikai temető-reformot, melyet, mint fent láttuk, már számos német város inaugurált. A magyar városok ezt annál is inkább tehetik meg, minthogy a temetők nagy része városi tulajdonban, azok üzeme pedig szintén városi kezekben van. Magyarország erősen centralizált közhatalmi szervezete mellett azonban, mely különösen kulturpolitikai téren érvényesül és abban jut kifejezésre, hogy az ország kulturerejének zöme az ország fővárosában összpontosul, valószínű, hogy nagyobb fellendülés a vidéki városokban csak akkor várható, ha az ország fővárosában is mélyebbre ható reformtörekvések érvényesülnek a temetőkérdésekkel kapcsolatos kulturális reformok terén.

Ezen a téren nagy jelentőségű kezdeményezés volt a *krematórium* létesítésének terve, mely nagy mértékben alkalmas arra, hogy egy kultur-szempontról jelentős temetőadminisztráció alapjai megvettessenek. Nem célunk ehelyütt a krematóriumokkal kapcsolatban pro- és kontra felhozott érveket ismertetni, vagy éppen azokat szaporítani, csak azokra a közhatalmi intézkedésekre óhajtunk röviden kiterjeszkedni, melyeket a legutóbbi időben a hatotthamvasztás terén hoztak. A krematóriumok története általában nem nyúlik vissza nagyon hosszú időre, amennyiben az első modern értelemben vett krematórium 1876-ban épült Milanóban. Ezt követte 1878-ban a góthai, 1891-ben a heidelbergi és 1892-ben a hamburgi. Németországban 1910-ben a krematóriumok száma 28 volt és pedig a következő városokban: Baden-Baden, Berlin, Bremen, Cassel, Chemnitz, Coburg, Dessau, Dresden, Eisenach, Gera, Gotha, Hagen, Hamburg, Heidelberg, Heilbronn, Jena, Karlsruhe, Leipzig, Lübeck, Mainz, Mannheim, Offenbach, Reutlingen, Stuttgart, Ulm, Weimar, Zittau, Zwickau, melyekben 1909-ben mintegy 4900 hamvasztást végeztek, szemben az 1907. év 3000 hamvasztásával. Annak szemléltetésére, hogy a német városi adminisztrációban miképen foglal helyet a halotthamvasztás, idézzük Gera városának 1909-ből való községi szabályrendeletét. Eszerint a halotthamvasztást esetről-esetre a

tanácsnak kell bejelenteni. Ilyen bejelentéshez szükséges mellékletek a következők: 1. Igazolása annak, hogy vagy maga az elhunyt kívánta elhamvasztatását, vagy, hogy az a személy, aki az eltemetésről gondoskodni tartozik, az elhamvasztást választja; ez a választás tilos akkor, ha tudomásra jut, hogy az elhunyt életében kifejezetten tiltakozott halála esetén való elhamvasztása ellen. 2. Az anyakönyvvezető halotti anyakönyvi kivonata. 3. Orvosi jelentés, esetleg boncolási jegyzőkönyv, melyekben a valószínű haláluk megadandó. A tanács bizonyos esetekben hatósági orvosi bizonyítványt is kérhet. 4. Nyilatkozat arról, vajon a hamvakat elássák-e, vagy pedig, hogy azok a családnak adandók-e át. 5. Azon esetben, ha egy már eltemetett személynek utólagos hamvasztásáról van szó, hatósági orvosi bizonyítvány az exhumálás megengedhetőségéről.

Az elhamvasztás után a hamut egy, a város által adott edénybe gyűjtik, melyet hivatalosan elzárnak és lepecsételnek.

A halotthamvasztásokról jegyzéket készítenek. Ez a jegyzék tartalmazza mindazokat az adatokat, melyek az elhamvasztott egyén személyére és arra vonatkoznak, hol nyert elhelyezést a hamvakat tartalmazó edény vagy kinek adták azt ki. A jegyzékben nyert folyószám az edényre is rávezetendő. Ezeknek az edényeknek az elhelyezésére a krematórium falain fülkéket alkalmaznak, melyeket zárva tartanak. Minden ilyen fülke körülbelül 12 edény befogadására alkalmas. Az így elfoglalt helyet külön kell váltani.

Ezenkívül úgy a krematóriumépületben, mint a temető többi részében is speciális területek állanak e célra rendelkezésre. Ezek a területek megfelelően díszíthetők is.

Emlékoszlopok felállítására és sírfeliratok alkalmazására nézve a temető-adminisztráció idevágó határozatai irányadók.

* * *

Ezekből a példákból is láthatjuk, hogy a kulturpolitikának szociál-higiénikus kiágazásai csaknem olyan mélyrehatóak, mint maguk a szociál-politikaiak. A kulturális szempont oly tág területet foglal le a maga számára, hogy el lehet róla mondani, hogy nem is annyira a tennivalók egy határozott programjával lép föl a közösségekkel szemben, mint inkább azzal a törekvéssel, hogy a kommunális élet minden terét új nézőpontokkal hassa át.

b) Ami ennek a szempontnak speciálisan *higiénikus* vonatkozásait illeti, azokat egyformán megtaláljuk a köztisztasági, a táplálkozáshigiéniai és a fürdőügyi adminisztráció terén. Mindezek a maguk egészében és részleteikben egyformán esnek szociálpolitikai és kulturpolitikai vonatkozások alá és ezek mellett sok tekintetben speciális követelményekkel is lépnek

föl. Ezeknek a különböző szempontoknak és követelményeknek célszerű egyesítése a községi politika főfeladata. Akár a köztisztasági problémákkal kapcsolatban a por- és füst mizériával, akár a táplálkozási politika kapcsán vásárcsarnokok építésével, akár végül a fürdőüggyel összefüggő számos kérdéssel foglalkozunk, — hogy csak néhány példát soroljunk fel — mindenütt szemünkbe ötlük az a nagyfontosságú kapcsolat szociál- és kulturpolitika között, melynek szemmel tartása eminens érdeke a városnak, ha maradandó és reális kommunálpolitikát akar üzni.

1. A *füstnek és pornak* mint szociál- és kulturpolitikai negatívumnak hatásait csak az újabb időkben ismerték fel. Az 1909. évi zürichi közegészségügyi kongresszuson az idevágó tapasztalatokat és a bajok megszüntetésének módzataira vonatkozó elveket a következőkben foglalták össze:

1. A füst és por elhárításának, mint községi feladatnak legfőbb akadálya az a feltevés, hogy a kőszénfüst csupán alkalmatlan és kényelmetlen. Nagyobb haladás csak akkor várható, ha általános meggyőződésé válik, hogy az az emberi egészségre nagyon kártékony és hogy a városi levegőnek ez a jelenleg legnagyobb mérvű megfertőzése époly elbírálás alá esik, mint a földé, vagy a vízé.

2. Az a körülmény, hogy a városok fölött és azokban elterjedt kőszénfüst tömegei az egészségre károsak, egyformán kiderül statisztikai adatokból és kísérletekből, melyek egyértelműen bizonyítják, hogy pornak és füstnek még kis tömegei is a tüdősejtek megrongálása által akut tüdőbajra való hajlamosságot létesítenek és a tüdővész lefolyását gyorsítják. Ezenkívül a ködképződést is elősegítik, a köd viszont leköti és koncentrálja a port és a füstöt és így ezek beszívását megkönnyíti. Ehhez járul az, hogy a füst a napfény egy jelentékeny részét abszorbeálja és növényzetet meg épületeket károsít.

3. A városi levegőnek eddigi vizsgálatai a füstnek soha nem sejtett jelentőségére mutatnak rá. Hogy nagy, illetőleg kis üzemekre miképpen oszlanak meg ezek a hatások, esetről-esetre való módszerekkel állapítandó meg. A levegőnek folytonos vizsgálata ép oly fontos, mint a vízé, vagy az élelmiszereké.

4. Csak ilyen vizsgálatokból és megfigyelésekből szűrődhetnek le a községi idevágó rendszabályok alapelvei; az eddigi harc, mely főleg tétlen kifogásolásban merült ki, méltatlan, igazságtalan és szabály szerint csak igen korlátozott helyi értékkel bír.

5. Az egyes községekben követendő azonos eljárás már csak azért is szükséges, nehogy kevésbbé szigorúan eljáró községek ezáltal kedvezményt nyújtsanak ipari üzemeknek, magukhoz vonva azokat. Kívánatos ezért, hogy e mizériák ellen a küzdelmet egy központból, centrálisan folytassák.

Ennek a centrumnak a következő feladatokat kellene megvalósítania: egységes módozatok kidolgozása a városi levegőnek, illetve a füstnek megállapítására és vizsgálatára; megfigyelések tétele abban a tekintetben, milyen természetű károkat okoz a rossz levegő emberekben, növényzetben, épületekben stb.; reformjavaslatok tanulmányozása (esetleg más hatóságokkal egyértelműleg); pályadíjak kiírása erre vonatkozólag; szabályzatok kidolgozása a füst elleni küzdelem módozataira vonatkozólag és általában a városi levegő megjavítása tekintetében és a közönség felvilágosítása, előadások, kiállítások stb. útján.

7. A por- és füsttelenes akciónak egyformán kell a házi és az ipari tüzelés túltengései ellen irányulnia.

8. A technika mai állása megengedi, hogy az üzemek gazdaságossági követelményeinek sérelme nélkül, nagyban-egészben gyöngye füstöt produkálo üzemek legyenek létesíthetők a tüzelés mindenféle fajtájának igénybevétele mellett is.

9. A tüzelés eszközeinek kezelése a füstmizéria leküzdésénél döntő jelentőségű tényező. Evégből különös fontosságot kell tulajdonítani iskolázott, ügyes fűtők alkalmazásának s a helyes tüzelési módszerek elterjesztésének háztartási iskolákban, cselédotthonokban, a sajtóban és így tovább.

10. Városi építési tervek megállapításánál az ipar lokális vonatkozásaira tekintettel kell lennünk olyformán, hogy az ipari centrumban a füstproblémával kapcsolatos részletkérdések még nagyobb figyelemben részesüljenek mint másutt.

11. Az ügy fontossága megköveteli, hogy az egész vonalon, a házi-tüzelés tekintetében is hatósági intézkedések történjenek, melyek keresztülvitele ne csak mellékesen, hanem kizárólag e célra alkalmazott, a tüzelési technika terén jártas szervek útján valósuljanak meg.

Hogy a füst és por a világosságot mennyire leszállítja, azt bizonyítja az a statisztika, amelyet Londonra vonatkozólag e tekintetben fölvettek. Kiderült ebből, hogy az angol fővárosban a szénfüst megszüntetése által a ködnek 20%-a volna elkerülhető. A szénfogyasztás növekedésével szaporodik a ködös napok száma is. Az említett statisztika szerint:¹⁾

1870—1875 között a ködös napok számának átlaga	93
1875—1880 " " " " " "	119
1880—1885 " " " " " "	131
1885—1890 " " " " " "	156

Az ennek megfelelő szénfogyasztás pedig:

1875-ben	4,882.000 tonna
1889-ben	6,391.000 "

¹⁾ Lásd: Kommunales Jahrbuch 1910-ről 31. l.

Világos, hogy ezen állapotok alatt egyformán szenved ember és állat, a növényzet és nem kis mértékben a városok középületei is. Nem kicsiny azon kár összege sem, mely a szén kevésbé ökonomikus kihasználásából származik. Mindezek a körülmények parancsoló szükségességgel követelik, hogy a füst- és szénkérdéssel behatóbban foglalkozzanak a községi hatóságok. Erre készítenek ugyanis a közegészségügy, a szociálpolitika és a közművelődés érdekei.

II. A városok *táplálkozási politikája* a kötelezettségeknek oly szövevényes láncolatát rója a kommunális hatóságokra, hogy azoknak a maguk teljes egészében való felsorolása, szervezet és működés szerint való részletezése speciális tanulmányt igényel. Amit ehelyütt ezen kérdéssel kapcsolatban és tulajdonképeni témánkra vonatkoztatva ki kell emelnünk, az nem annyira pozitív intézkedésekben, szabályrendeletekben, vagy más jogszabályban, mint inkább javaslatokban, tervekben és kísérletekben áll. Az utóbbi években Európaszerte, sőt mondhatni világszerte beállott élelmiszerdrágaság a néptáplálkozás problémáját előtérbe tolt. Ehhez képest nagyszabású kutatás indult meg, melynek célja a célszerű és olcsó táplálkozás módjainak és eszközeinek földerítése. Ennek a tevékenységnek a programja, mely felöleli a városoknak hússal és tejjel való ellátásától kezdve csaknem valamennyi tömegtáplálási kérdést, a szociálpolitikai alkotások egész halmazát követeli meg megoldása érdekében. Kulturpolitikai tekintetben ez a kérdés csak bizonyos forgalmi, technikai és a vásárcsarnokok építése révén architektonikus értékű intézmények meghonosításával lép előtérbe. A vásárcsarnokokra mint középületekre a speciális művészi szempontból mindaz áll, ami a művészi dekoráció kulturpolitikai követelményei tekintetében a középületekről általában elmondható. Specifikus intézkedések csak sajátlagos rendeltetésük által adódnak és azon centrális hivatásuknál fogva, amelyből kifolyólag a tömegtáplálkozás céljaira szükségelt anyagok beszerzését sok decentralizált és kezdetleges piactól egy nagy központi áruházba vonják össze, melyben a hatósági ellenőrzés is tágabb keretek között lehetséges és melyben az eladás alá kerülő árúk változatossága, izléses elhelyezése, sok tekintetben kiállításként ható grupírozásai, aquariumai, virág- és gyümölcskirakatai stb. nevelő hatásaiknál fogva is igen figyelemreméltó kulturális értékek.

III. A *fürdőknek* és általában a fürdőügynek kulturális jelentőségéről alig szükséges szót vesztegetni. A népfürdők intézménye is azok közé az intézmények közé tartozik, melyeknek fejlettebb vagy kevésbé fejlett voltából méltán következtethetünk egy országnak, egy népnek, illetve egy városnak kulturális fejlettségére. Az utóbbi években ezért a fürdőintézmények is jelentékeny haladást tanúsítanak, különösen abban a tekintetben, hogy az olcsóbb fürdőalkalmatosságokhoz : a népfürdökhöz, melyek mind tökéletesebb

berendezést és szervezetet nyernek, újabb, tökéletesebb, modern intézmények is járulnak, különösen pedig a hatóságilag berendezett nap- és légfürdők. A városok ez utóbbiakkal szemben kezdetben tartózkodók voltak, újabban azonban mind jobban és jobban felismerték a nap- és légfürdők előnyös higiénikus hatását, melyet ezek különösen a bérkaszáryokban tanyázó munkástömegekre gyakorolnak. Emellett nap- és légfürdők céljaira szolgáló intézmények sokkal kisebb költséggel vannak összekötve, mint pl. az uszodák. A svájci városok példáján felbuzdulva, a német városokban is létesítettek nagyobb stílű városi légfürdő-telepeket, melyek közül különösen említésre méltók a következő városok ezirányú alkotásai: Barmen, Durlach, Düsseldorf, Friedrichroda, Gelsenkirchen, Metz, München, München-Gladbach, Ulm, Zittau. Ezek közül igen karakterisztikus a müncheni nap- és légfürdő, melyet egy városi ingyenfürdőhöz kapcsolva létesítettek 1903-ban és amely oly népszerűsége tett szert, hogy látogatottsága 1909-ben kerek 26.000 emberre menő volt. Az építési költségek körülbelül 21.000 márkát tettek ki, a fentartási költségek mintegy 1000 márkát vesznek igénybe évenként, mihez másik 1000 márka járul a fürdőszolgák fizetési fejében. A bevételek ezzel szemben az 1909. évben 3050 márkát tettek ki, tehát teljesen elegendők voltak az üzemi költségek fedezésére, az építési költségek kamatainak behozására, sőt még az adósság törlesztését is megengedték.

A kulturpolitikai intézményeknek a szociálpolitikaiakkal és a közegészségügy intézményeivel való összefüggésének említett példái természetesen nem igényelhetik a teljesség, az összes lehetőségek tökéletes kimerítése követelményének való megfelelést. Épen csak példák akartak lenni azoknak az óriási lehetőségeknek az illusztrálására, melyek e határkérdések terén a községekre várnak. Mindezeknek a lehetőségeknek elméleti kifejtése — különösen mai tudásunk, kulturpolitikai tapasztalatainknak aránylag gyér volta mellett — csak úgy volna lehetséges, ha minden egyes kérdést, mely e határkérdések összes tereumaiba beleütközik, megannyi szakember karolna fel, akiktől tárgyük alapos ismerete mellett megkövetelendő volna a speciális kulturpolitikai érzék és a határos, rokonterületeknek és speciális témájuk azokkal való összeköttetéseinek exakt ismerete, ami ezidőszert még csaknem lehetetlen követelmény. De ha már ezeknek a kulturpolitikai határkérdéseknek *elméleti* megalapozása ilyen nehézségekbe ütközik, úgy e nehézségek még halmozódnak a teendőknél oly irányú *gyakorlati* keresztülvitelénél, mely a kulturpolitikai követelményeknek is eleget tesz. Nevezetesen szervezeti tekintetben vannak jelentékeny akadályai annak, hogy azok a különös szempontok érvényesüljenek, melyeket mi kulturpolitikai szempontoknak nevezünk. A községi közigazgatás mai állása mellett ugyanis az egyes szakhivatalok speciális kérdések eldön-

tésénél kizárólag a szakszemponatok követelményei szerint fognak eljárni és — hogy a fentemlített példák mellett maradjunk — a krematórium ügyet ép úgy valamely közegészségügyi hatóság fogja a maga előírt szabályai szerint intézni, mint ahogy ugyanaz a hatóság fogja — más-más szakértő közegek meghallgatásával — a tömegtáplálás ügyét, vagy a fürdőügyet rendezni. Elég nehézséget okoz ebben az esetben is a higiénikus követelményeknek, meg a középítési és egyéb műszaki szabályoknak az összeegyeztetése, ami már magában véve is több szakértő hatóság kooperációját tételezi fel. Mindezek mellett a kulturpolitikai szempontok csak úgy oldhatók meg, ha minden ilyen kérdésre nézve a közegészségügyi, középítési és esetleg szociálpolitikai szakértő szervek mintájára egy kulturpolitikai központ áll fenn, mely aztán minden olyan kérdésben, mely bármily tekintetben kulturális vonatkozású, mint szakértő hatóság szerepel. Hogy a jövő útja mindjobban ide vezet, azt sok tünet már ma is elárulja. Elég, ha arra gondolunk, hogy pl. a közegészségügyi hatóság, mint temető-hatóság, a temetőben felállított emlékoszlopok engedélyezésénél egyértelműleg jár el egyrészt a középítési hatósággal, másrészt a szociális és kulturpolitikai hatósággal (Budapesten a szociálpolitikai és közművelődési ügyosztály közvetítésével a képzőművészeti bizottsággal). Hiba volna azonban azt hinni, hogy ez a tendencia csak ilyen művészi tárgyú kérdéseknél áll fenn. Ellenkezőleg, a praxis azt mutatja, hogy a közművelődési szempontokat vajmi gyakran szükséges a közigazgatási élet sokágú intézkedései közben segítségül hívni.

* * *

c) Még a kulturpolitikának *közoktatásügyi* vonatkozásait kell kissé terjedelmesebben vázolnunk. Az újabb idők oly sok pedagógiai és iskolaszervezeti javaslatot vetettek felszínre, hogy azoknak csak csekély része volt az általános tanterv, a bevett iskolaadminisztráció keretén belül megvalósítható és így ezek a javaslatok továbbra is mint kulturpolitikai követelmények, reformprogrammok és tervezetek állanak fenn. Ezeknek különösen *szociálpedagógiai*, *iskolaegészségügyi* szempontból és a hatóságilag szervezett *továbbképzés* szempontjából kell különös jelentőséget tulajdonítanunk.

Szociálpedagógiai tekintetben az első és fő követelmény a *tanszerek ingyenessége* az iskolákban. Ez a követelmény voltaképpen logikus folyománya az általános tankötelezettségnek, annál fogva, hogy ez utóbbinak hatályos keresztülvitelét semmi sem tudja annyira biztosítani, mint a vele járó anyagi köteleseknek a minimumra való redukálása. Ezen a téren a svájci népiskolákban történtek igen jelentős kezdeményezések, de emellett az amerikai és különösen a németországi iskolákban is, mely utóbbi ország az újabb szociálpedagógiai törekvéseket nagy energiával kezdeményezte, propagáta

és karolta fel. Példaképpen megemlíti azokat az intézkedéseket, melyeket a nürnbergi városi tanács az 1910. év májusában tett.¹⁾ Ezek szerint: Szegény szülők gyermekei a népiskolában szükségelt tanszereket ingyen kapják, olyformán, hogy az egyszer megadott tanszeringyenesség szabály szerint az iskolakötelezettség egész tartama alatt érvényben marad. A továbbképző iskola megkezdésekor újbóli kérvényezés szükséges.

Ilyen kérvényeket a népiskola első osztályába belépő gyermekek bejelentésénél az illető osztálytanítónak adnak át. A kérvények tovább kezelésére egy blanketta szolgál, mely a gyermek nevét, születésének dátumát, vallását és illetőségét, valamint a szülők nevét, lakását és vagyoni viszonyait tartalmazza. A kérvényeket a tanító láttamozza és továbbítja.

A felvételnél kitöltött összes ilyen jelentkezési ívet az osztálytanítók haladéktalanul a városi iskolai hatósághoz juttatják, mely azok tanulmányozása és rendezése után az ívet a másutt illetékes gyermekeknél, további eljárás végett a szegényügyi hatóságnak adja ki.

A városi iskolai hatóság azután megbízza az illető kereskedőket, hogy mindenekelőtt a nürnbergi illetőségű gyermekek tanszerszükségleteit még a vakáció alatt szállítsák be az iskolaigazgatóknak, akik aztán minden osztálytanítónak nyugta ellenében kiutalja az ennek osztályára eső részt, a gyermekek között való szétosztás céljából, úgy, hogy az iskolaév kezdetén valamennyi, idejekorán tanszeringyenességért folyamodott gyermek a tanításhoz szükséges eszközöket megkapja. Idegen illetőségű gyermekek csak akkor kaphatnak tanszereket, ha az illetékes hatóság engedélye beérkezett. A felvétel alkalmával való bejelentés alapján elnyert tanszeringyenesség egyelőre csak egy évre szól és erre az időre kapják a gyerekek a szükséges tanszereket a város költségére. A tanszeringyenesség végleges engedélyezése tekintetében az év leforgásával egy külön bizottság határoz, mely tanácstagokból, bizottsági tagokból, a szegényügyi hatóság és az iskolaszék tagjaiból áll. Minden olyan esetben, amikor a tanszeringyenességet tartósan engedélyezik, a városi iskolahatóság erről utalványt állít ki és azt a gyermekek szüleinek kézbesítetteti ki.

Olyan gyermekek részére, akiknek szülei ilyen utalvány birtokában vannak, az osztálytanítók a jelentkezési ívet évenként újra kiállítják, az engedélyezési határozat dátumának megjelölésével, mely ívet azután az igazgató közvetítésével még az iskolaév befejezte előtt teszik át az iskolai hatósághoz.

Oly gyermekeknél, kiket csak az iskolaév kezdetével jelentenek be az iskolába való felvételre, valamint olyanoknál, kiknek szülei csak az iskolaév folyamán költözködnek a városba, vagy pedig rendkívüli viszonyok folytán

¹⁾ V. ö. „Kommunale Praxis“ 10. évf. 26. sz. 811. lap.

kényszerülnek arra, hogy tanszeringyenességért folyamodjanak, a kérvényeket az osztálytanítóknak adják át, kik azokat továbbítják. Hasonló intézkedések állnak a női kézimunkatanításhoz szükséges anyagokra vonatkozólag is.

Ez a javaslat úgy tekinthető, mint az iskolaügyi szociálpolitikának kívánatos minimuma és egyszersmind mint egy reális kulturpolitika alapfeltétele. Nagyon természetes azonban, hogy igen sok esetben nem lesz elegendő az iskolakötelezettség teljesítésének biztosítása érdekében egyedül a tanszeringyenesség megadása; vajmi gyakran elkerülhetetlen lesz a gyermekeknek más irányú segélyezése is a község részéről: így sok esetben ruhával való ellátás, ingyen étkeztetés és egyéb segélyek.

Magyarországra vonatkozólag ezeket a kommunális segélyeket a „Magyar Városok Statisztikai Évkönyvé”-ben található statisztika (515. lap) a következőkben foglalja össze:

Város neve:	Tanszerekkel való ellátás		Ruhával való ellátás		Ingyen étkeztetés	
	a segélyezett gyermekek száma	költség koronákban	a segélyezett gyermekek száma	költség koronákban	a segélyezett gyermekek száma	költség koronákban
I. Törvényhatósági városok.						
Pozsony	—	—	24	260	436	2.935
Pécs	—	1.110	—	4.000	—	2.359
Székesfehérvár	—	1.300	—	—	—	—
Komárom	100	200	75	600	140	600
Sopron	—	298	—	—	—	—
Baja	—	85	—	400	—	—
Szabadka	152	1.555	127	3.953	—	—
Hódmezővásárhely	—	—	50	400	—	—
Szeged	1.692	2.020	895	4.214	—	—
Budapest	27.892	34.281	7.651	—	5.260	26.270
Kecskemét	280	91	274	2.703	—	—
Nagyvárad	1.421	2.598	—	—	—	—
Debrecen	40	—	28	390	Népkonyhánál	
Szatmárnémeti	—	600	—	—		
Arad	956	1.000	170	1.000	370	3.900
Temesvár	186	2.181	277	1.835	636	2.678
Versec	85	500	—	—	—	—
II. Rendezett tanácsú városok.						
Esztergom	—	50	—	1.860	—	—
Érsekújvár	—	120	25	282	—	—
Szokolca	—	—	6	78	—	—
Nagyszombat	42	150	—	—	—	—
Besztercebánya	303	1.672	—	—	—	—
Breznóbánya	70	254	17	208	—	—

Város neve:	Tanszerekkel való ellátás		Ruhával való ellátás		Ingyen étkeztetés	
	a segélyezett gyermekek száma	költség koronákban	a segélyezett gyermekek száma	költség koronákban	a segélyezett gyermekek száma	költség koronákban
Kőszeg	93	187	—	—	—	—
Szombathely	—	490	—	—	—	—
Nagykanizsa	168	250	77	770	53	200
Magyarkanizsa	—	374	—	1.820	—	—
Zenta	100	200	200	1.200	—	—
Szentes	—	20	45	250	—	—
Jászberény	526	866	—	—	—	—
Kisújszállás	475	1.200	—	—	30	900
Kiskúnhalas	202	492	130	2.291	—	—
Szentendre	130	400	—	—	—	—
Újpest	50	570	40	950	—	—
Vác	140	200	38	400	—	—
Dobsina	88	410	—	100	—	—
Eperjes	17	150	—	—	—	—
Hajdúböszörmény	140	400	140	1.800	—	—
Nagykároly	—	357	—	—	—	—
Szilágysomlyó	100	38	7	40	—	—
Makó	190	—	—	—	—	—
Lugos	70	700	—	—	—	—
Fehértemplom	43	59	—	—	—	—
Abrudbánya	—	—	—	200	—	—
Gyulafehérvár	210	7.100	—	—	—	—
Csikszereda	120	360	—	—	—	—
Kézdivásárhely	—	—	—	200	6	100
Segesvár	210	65	—	—	—	—
Dés	25	55	39	93	—	—
Szamosújvár	—	—	8	105	—	—
Székelyudvarhely	109	500	81	500	—	—

Egyéb segélyekben részesített: Nagyvárad város 20 gyermeket 400 korona költséggel, tanulmányi kirándulás céljaira; Temesvár 11 gyermeket 3696 korona költséggel, ösztöndíjakra és tanulmányi segélyekre; Esztergom 50 koronát fordított iskolai jutalmakra. Gyulafehérvár 1 gyermeket helyezett el a budapesti siketnémák országos intézetében 1200 korona költséggel.

A Budapestre vonatkozó statisztikánál megjegyzendő, hogy az iskolás-gyermekek segélyezése a társadalom és iskolaszékek közreműködésével történik; az étkeztetés rovatában a napközi otthonokban segélyezett gyermekek és ezek étkeztetésének költségei vannak kimutatva, melyek túlnyomó részben a társadalom áldozatkészségéből fedeztetnek.

Persze, az ingyenes tanszerellátásnak és egyéb az iskolai hatóságok által a szegény gyermekeknek nyújtott segélyek mellett mindezek a könnyi-

tések szociális szempontból csak kis értékkel bírnak ott, ahol maga az egész népoktatás nem ingyenes. Hogy pedig a népoktatásnak ingyenessé tétele szintén csak a várostól indulhat ki, ezt magától értetődővé teszi a városnak egész demokratikus karaktere és szociális struktúrája, mely lehetővé teszi számára, hogy a legnagyobb szükségletet a leggyorsabban észlelje és orvosolja. Az első lépés az ingyenes népoktatás felé a tandíjelengedésnek fokozatos keresztülvitele a népiskolában, először a szegényebb sorsúaknak és csak fokról-fokra a jobbmodúaknak is, míg nem a rendszer a város nagyobb anyagi károsodása nélkül az egész vonalon keresztülvihető. Ilyen módon kezdeményezték néhány német városban az ingyenes népoktatást, így pl. a badeni Eberbachban, hol 1910. márciusában határozta el a közgyűlés a tandíjfizetésnek ilyen fokozatos beszüntetését.

Első pillanatra is látnivaló, hogy a szociálpedagógia par excellence kulturprobléma, mert egyaránt gondoskodik az egyéni és szociális kultúra biztosításáról: a nevelésről és a közművelődés alapjainak lerakásáról. Természetes, hogy a szociálpedagógiának megvannak a maga szorosan szociálpolitikai előfeltételei is, minők: a gyermekvédelem nagyobb arányú állami és községi szabályozása, tételes intézkedések a gyermekmunka és különösen a gyermekek éjszakai munkája tekintetében, az ifjúságnak az alkoholtól és egyéb erkölcsileg és szellemileg is kártékony tényezőktől való megóvása, ezeken kívül az ifjúkori bűntevők megfelelő úton, esetleg helyes irányban működő javítóintézetekkel, stb. való megjavítása, törvénytelen gyermekek jogvédelme és a mainál teljesebb társadalmi oltalma, mindezek természetesen előfeltételei a szociálpedagógiának.

Csak ezekre az alapokra építhet az alkotó szociálpedagógia és építhet a hatósági pedagógiának az a része is, mely már meglévő értékek megóvása és biztosítása által inkább preventív intézkedések megtételére lesz kénytelen szorítkozni. Ezen kétféle programhoz képest a következőkben mi is elsősorban ezekre a preventív intézkedésekre fogunk kiterjeszkedni, legfőképpen pedig a gyermekek legfőbb javának, testi épségüknek az *iskolaegészségügy* segítségével történő biztosítása útján, hogy aztán kiterjeszkedjünk az alkotó szociálpedagógia azon tevékenységére, melyet ez különösen a *továbbképzés* terén folytat. Ez az alkotó szociálpedagógia van ugyanis arra hivatva, hogy a jövőendő hatósági pedagógiájává, közoktatásügyévé váljék. Társadalmi kezdeményezések, javaslatok, kísérletek azok, amelyek kiinduló pontját jelölik az így bevált intézmények hatósági akceptálásának. Ezt az utat a társadalmi iniciatívától a jogrendbe való felvételig a legtöbb közintézmény megteszi, de talán a közélet egyik terén sem bír ez az átmenet akkora fontossággal, mint a közoktatásügy terén. Nagyon szükséges itt, hogy a társadalmi kezdeményezés alaposan átszűrődjék a praktikus élet számos retortáin, addig, amíg maga is az életet rendező jog-

szabálylá válik, mert itt helyrehozhatatlan értékekről: generációk szellemi fejlődéséről van szó, mely nem tehető ki csak félig megbízható institúciók tárgyának.

Épen annál fogva nagyfontosságú kulturális tényező a szociálpedagógia, hogy azon az úton, mely az ötlettől, a kísérlettől, a kezdeményezéstől a megvalósításhoz visz, sok oly megfigyelést tesz, adatokat szerez be és eredményeket jegyez föl, melyek szorosan kulturszempontról akkor is megbecsülhetetlen értékeivé válnak a tudománynak és a társadalomnak, ha paragrafusokba való öntésük nehézségekbe ütközik is. Különösen fontos ennek a tényezőnek a figyelembevétele ma, amikor a pedagógiát a társadalomtudomány és lélektan egész apparátusával művelik, amikor egyik pedagógiai novum a másikat követi és amikor még a szakpedagógusnak is jelentékeny nehézséget okoz a szociálisan igazán értékesnek kiválogatása a sok reformjavaslat, tervezet és ötlet közül. Az a szociálpedagógia, amelynek hivatása, hogy egykoron a hivatalos közoktatásügy részévé legyen, csak erős kritikával helyezkedhetik el mindezek között.

Az iskolaegészségügy terén különösen Anglia és az Egyesült Államok folytattak igen eredményes tevékenységet. Angliában az 1907. évi törvény kötelezőleg mondja ki, hogy a helyi közegészségügyi hatóságok kötelesek gondoskodni az iskolás gyermekek rendszeres orvosi vizsgálatáról. Ezzel kapcsolatban az iskolaegészségügyi intézmények egész sorára vonatkozó javaslatok merültek föl, melyeket a fábiánusok egy igen jelentős füzetben gyűjtöttek össze.¹⁾ Különösen érdekes az, amit e füzetben az iskolafürdőkről, a gyermekeknek szemüvegekkel való ellátásáról, az iskolának a kórházakkal való kooperációjáról, az iskolaklinikákról, az iskolai fogápolásról, a lélegzési és testgyakorlatokról, valamint a szabad ég alatt berendezett iskolákról olvasunk. Az ezen körökből vett pozitív intézkedéseket a következő néhány példával világíthatjuk meg: *Sheffield*-ben a közoktatásügyi bizottság intézkedéseket tett arra nézve, hogy az iskolás gyermekek nyilvános úszodákba járassanak, úgy az iskolai órák ideje alatt, mint azokon kívül. *Bristol*-ban az 1908. év nyarán mintegy 4000 iskolás fiút taníttatott úszni a közoktatásügyi hatóság. *Glasgow*-ban két iskolában zuhanyfürdőt létesítettek, *Liverpool*-ban pedig a nyári hónapok alatt az iskolás gyermekek ingyenes légfürdőt vehetnek.

Iskolásgyermeknek szemüvegekkel való ingyenes ellátása tekintetében az 1908/9. évben 21 városi hatóság intézkedett. Számos más város pedig azon fáradozott, hogy minden szemüvegre szoruló gyermek, bármily anyagi körülmények között éljen is, jótékony alapokból kapja az üvegeket. Ezek az alapok azonban rendszerint nem képesek a szükségleteket fedezni.

Az iskolai klinikákra vonatkozólag igen érdekes kísérleteket találunk *Deptford*-ban, mely kísérletek azt a konklúziót engedik meg, hogy az úgy-

nevezett iskolai klinikáknál a nagyigényű és drága berendezések inkább kártékonyak mint szükségesek. Az említett klinikán egy szobában van a fogorvos, a kezelőorvos és az ápolónő, kiki a részére fentartott sarokban végezve munkáját, anélkül, hogy a másikat a legcsekélyebb mértékben is háborgatná. Egy másik szoba váróteremként szolgál nagyszámú szülő és gyermek számára. Ahol pedig a klinika magán az iskolaépület területén van és az iskolai órák alatt is nyitva áll, ott még erre a külön váróteremre sincs szükség. A legteljesebben felszerelt ilyen iskolaklinika *Bradford*-ban van, ahol az 1908. év második felében 840 gyermeket kezeltek, kik közül 546-ot meggyógyítottak, 295-öt pedig visszatartottak további gyógykezelés céljából. A betegségek közül a leggyakoribbak voltak: szemgyöngeség és szembetegségek, bőrbajok és fülbetegségek.

Ami a *fogbajokat* illeti, bebizonyosodott, hogy a közoktatási hatóságok határozott intézkedései hiányában, a szülők csak egy formában gondoskodnak gyermekeik fogainak egészségéről, t. i. abban, hogy a hibás fogat kihúztatják. A fogorvosi vizsgálat azonban kiderítette, hogy a megvizsgált gyermekeknek 20—40 százaléka 4 vagy több romlott foggal bír. Ez pedig egyike a legkomolyabb bajoknak, melyeket az orvosi vizsgálat feltárt, tekintve, hogy gyöngeség, étvágytalanság, vérszegénység, sőt sok esetben tüdőbaj is egyenesen a rossz fogakra vezethető vissza. A gyermekek számára létesített speciális fogorvosi klinikák tűzték ki céljukul ezeknek a bajoknak az orvoslását és ilyen klinikákkal találkozunk a deptfordi-n kívül számos más helyen is az iskolák szomszédságában.

A nemzetközi iskolaegészségügyi kongresszusok is sok figyelemreméltó bajra és az orvoslásoknak megszívlelendő módjaira hívják föl a figyelmet. Így az 1910. évi párisi nemzetközi kongresszuson a következő javaslatok merültek fel: Valamennyi iskolában, melyeknek a tanítók kiképzése jut osztályrészül, ép úgy szükséges iskolaegészségügyi tanítást nyújtani, mint egyéb szakismereteket. Ennek a tanításnak orvosok útján kell történnie és vizsgával kell befejeződnie. A párisi iskolaorvosi egyesület kezdeményezésére bizottságot küldenek ki olyan szabályzatok tanulmányozása és írásbafoglalása céljából, melyeket az iskolaorvosok és tanítók kezébe lehessen adni; ezek az iskolaegészségügy szabályait egyszerű, pontos és könnyen érthető formában adják vissza. Minden tanintézetben kötelezővé teendő fiúk és lányok számára egyaránt és egyetemes elvek szerint a testgyakorlat. A községi hatóságoknak játéktereket kell az ifjúság számára létesítenie. Egyéb pozitív kívánalmak mellett ott találjuk a francia kongresszusi referensnek azt a javaslatát is, hogy az összes

¹⁾ L. *Fabian Tracts* No. 156. What an Education Committee can do. By members of the Education Group. London, Published by the Fabian Society 1911.

iskolás-gyermekek testsúlya, magassága és mellkasának térfogata legalább is egyszer évenként megméréndő.¹⁾

A svájci iskolaegészségügyi társaság 1910. évi gyűlésén részletes megvitatás tárgyát képezte az iskola levegőjének, porának és tisztogatásának kérdése. Ez utóbbinak alapfeltételeként kimondták a tanítványoknak a tanító által tisztaságra való nevelését. Mindenkitől, aki az iskolaépület küszöbét átlépi, tisztaságot kell követelni. A porképződésre nagy befolyást gyakorol a tanítás alatt gyakorolt fegyelem és általában a gyermekek magaviselete. Ehez járul a tisztogatás módja is, különösen, ha az a száraz seprésben és porolásban áll, mely módszer minden körülmények között elvetendő.

Az iskolás gyermekeknél fellépő *szembajokra* fordított különös figyelmet a német iskolaegészségügyi egyesület 1909. évi kongresszusa. Az iskolásgyermekek rövidlátása ellen felvett harc nagyon helyesen azzal vette kezdetét, hogy a szemet közletről és kedvezőtlen vagy célszerűtlen föltételek között végzett és megerőltető munkától meg akarják kímélni. Szükséges evégből az, hogy a munka nagyobb látástávolságban legyen végezhető, hogy jó nappali világításban dolgozzanak, este pedig megfelelő mesterséges fényforrásokból eredő közvetlen fényt kapjanak, hogy könyveik jól legyenek nyomtatva, hogy a gyermekek testtartása jó legyen és hogy megfelelő padokban üljenek. Ezekhez a követelményekhez járulnak még, hogy a kis látástávolságban végzett munka tartama korlátozva legyen, úgyszintén, hogy az elvégzendő anyag csökkentése szükség esetén szemorvosi rendelettel állapíttassék meg. Ez az előírt tananyag megrövidítése nélkül is, a tanítási módnak megfelelőbb beállításával történhetik: több szemléleti oktatás, kevesebb fölösleges írásbeli munka kiszabása és úgynevezett büntető munkák kiküszöbölése által, valamint a házi olvasmányoknak, a házi kézimunkának és zenetanításnak megszorításával. Úgy a magasabb, mint a népiskolák számára a tanítást a délelőttre kell korlátozni, a délutánok pedig maradjanak szabadon a sport, játék és torna számára.

Különösen szükségesnek mondja ki a kongresszus speciális iskolai szemorvosok alkalmazását, kik az iskolák építése és berendezése tekintetében is tanácsadási joggal bírnak.²⁾

Az *iskolaépület* higiéniájára nézve az Egyesült Államokban történtek jelentős intézkedések, hol a „National Educational Assotiation“ feladatául tűzte ki, hogy az iskolák építésére vonatkozó tételes reformtörekvéseket megvalósítsa. Különösen három irányban fontos a törvényes befolyás és

¹⁾ V. ö. „Kommunales Jahrbuch“ 1911/12. évre, 362. l.

²⁾ V. ö. : Dr. Best kongresszusi referátumával az 1910. évi „Kommunales Jahrbuch“ 347. stb. lapján.

pedig: 1. A tantermek fekvése, világítása, szellőztetése és fűtése tekintetében. 2. A lépcsőházak nagyságának, számának, építési módjának, a kijáratoknak és vészkijáratoknak meghatározása tekintetében. 3. A kazánok, füst-, gőz- és melegvízcsovek elhelyezése és építési módja tekintetében. Snyder adatai szerint csak magában New York városában közel másfél millió dollárt kellett hiányos lépcsők, kijáratok és vészkijáratok javítása céljaira fordítani. Snyder erőlesen ellenzi a vészkijáratokat és mindjárt az épület tervezésénél követeli a lépcsők és kijáratok szükséges nagyságának és számának megállapítását. A lépcsők és az őket körülvevő falak tűzálló anyagból épüljenek és a lépcsőház legyen minden emeleten a folyosóra nyíló és tűzbiztos ajtókkal lezárva. A kivezető ajtók ne nyiljanak közvetlenül a lépcsőre, hanem csak egy előrészre, melynek szélessége legalább is akkora legyen, mint magáé az ajtóé. Miután alkalmas iskolaépületeknek szolgáló telkek megszerzése többnyire nagy nehézségeket okoz, Snyder mindenekelőtt kisajátítási törvény létesítését ajánlja.

Csak két államban: New York és Pennsylvania államokban bocsátottak ki törvényeket, melyek részben megfelelnek a támasztott követelményeknek.¹⁾

Az *iskolaorvosi* intézménynek, mint iskolaegészségügyi követelménynek fentemlített minimuma, kapcsolatban az iskolásgyermekeknek legalább is egyszer évenként való megvizsgálásával, oly kevésnek bizonyult immár, hogy az utóbbi időben komoly törekvéseket folytatnak az iskolaorvosi védelem gyökeres reformálása tekintetében. Különösen Drezdában történtek figyelemreméltó intézkedések abban a tekintetben, hogy az iskolaorvosi védelem a polgári és a felsőbb iskolákra is kiterjesztessék és ami még ennél is fontosabb, arra nézve, hogy az eddigi egyszeri vizsgálathoz egy másik is járuljon és pedig közvetlenül a tornatanítás megkezdése előtt. Emellett továbbra is fenmarad az iskolaorvosoknak az a kötelessége, hogy az iskolaépületeket felülvizsgálják és egyes esetekben egyes tanulókat alaposan megvizsgáljanak. Figyelemreméltó továbbá az is, hogy az iskolaorvosok egyesületének elnöke megjelenési és szavazási joggal bírjon az iskolaszéki üléseken.

Rendkívül érdekes iskolaegészségügyi adatokat tartalmaznak azok a jelentések, melyeket a charlottenburgi iskolaorvosok adtak ki az 1910. évről.²⁾ Ezek szerint minden iskolaegészségügyi reformnak nagy mértékben útját állja az a körülmény, hogy a gyermekeknek egy nagy része kevésbé táplált és ennek az anomáliának következményeit nyögi. Ezek között valamennyi orvos egybehangzóan panaszolja a gyermekek vérszegénységét. A felvételek

¹⁾ „Kommunales Jahrbuch“ 1910. évf. 380. l.

²⁾ L. „Kommunale Praxis“ XI. évf. 38. sz. 1192. l.

alkalmával folytatott vizsgálatok tanúságai szerint 31·5% anémikus és 19·5% angolkóros. Dr. Giere iskolaorvos pl. ezeket írja: „Gyakran találtam, hogy a vérszegénység összes következményeivel együtt a hiányos táplálkozás eredménye, mihez gyakran járulnak szomorú lakásügyek és általában rossz viszonyok odahaza.“ Már előbbi vizsgálatok is kiderítették, hogy a tanulók körében nagyfokú zavarokat okoz a kellő táplálkozás hiánya. Már az 1902/3. évben igyekezett a közoktatásügyi hatóság ezeken a bajokon segíteni és az említett iskolaév téli felében 300 szűkölködő községi iskolai tanulót, kik odahaza nem kaptak meleg reggelit, részesítettek 90 téli reggelen keresztül egy negyedliter meleg tejben, hozzá két süteménnyel. A következő évben a lakosság szaporulatának megfelelőleg növekedett a kiutalt porciók száma is. Majd tovább menve, oly gyermekek számára, kik otthon nem kaptak meleg ebédet, tápláló étkezéseket nyújtottak, melyek száma 1910-ig 600-ra emelkedett. De emellett sem voltak az összes szűkölködők kielégíthetők, úgy, hogy további szaporítások váltak szükségessé.

Épp úgy, mint a kellő táplálék hiánya, azonképen a friss levegő és szabad mozgás hiánya is speciális bajokat szül, melyek túlnyomóan az angolkórban jutnak kifejezésre. Konrad *Beger*, a „Kommunale Praxis“ 1910. évi 36-ik számában fejtegeti a rachitis-nak, mint szociális betegségnek szomorú hatásait. Kimutatja, hogy azon 75.000 tizennégy éven aluli nyomorék, kiket a német birodalmi statisztika kimutat, a tuberkulózison kívül főleg az angolkórnak hatása alatt jutott testi fogyatkozásához. Ha azonban igaz az az elmélet, melyet az ismert berlini orvostanár, Hansemann felállított, hogy t. i. a rachitis az embereknél hasonló módon keletkezik, mint az állatkertjeinkben senyedő állatoknál, t. i. friss levegő és szabad mozgás hiánya következtében, akkor nagy jelentőséget kell azoknak a mozgalmaknak tulajdonítanunk, melyek a gyermekek számára ezt a két fontos tényezőt: a levegőt és a mozgást követelik.

Ennek a két tényezőnek a biztosítása érdekében számos intézményt létesítettek az elmúlt években: játéktereket, erdei üdülőtelepeket, játékdélutánokat, szünidei gyermektelepeket és így tovább. Mindezek az intézmények a legteljesebb mértékben beváltak, amennyiben nem túl nagy áldozatokkal anyagi téren, lehetővé tették, hogy az iskolás gyermekek egészségügyi viszonyaiban öröndetes javulás mutakozzék. A szabad levegőn létesített iskolák hívei is öröndetesen szaporodtak világszerte. A lyoni sikeres példán felbuzdúlva csakhamar Páris is nagyobb erdőterületet szerzett iskola céljára, melyen a tanítás időtartama legalább három hónap. Ez az idő meghosszabbítandó, ha az orvos szükségesnek tartja.

Amerikában a „fresh air rooms“ intézménye képviseli az iskolának szabad levegőn való berendezése elvét. Egy másik módja Amerikában ezen elv keresztülvitelének az, hogy kompokon rendezik be az iskolákat és így

egy egész napot töltenek a vízen, teljesen pormentes friss levegőben. Este aztán hazatérnek. Egészségileg ezeknek a szabad levegőn létesített iskolának a hatása abban is mutatkozik, hogy állítólag még a dadogás és vitustánc eseteit is csökkentette. Érdekes, ilyen kísérletet tettek Rómában is, a Janiculus hegyen létesítve ily iskolát, hová a tanulók korán reggel mennek és késő este térnek haza. Miután padjaik, íróasztalaik és táblaik hordozhatók, a tanítást napközben tetszés szerinti szép pontokon folytathatják.

A német birodalomban ezidőszereint kilenc erdei iskola van és pedig: Charlottenburgban, városi üzemben 1905 óta, Mülhausenben ugyancsak városi üzemben szintén 1905 óta, München-Gladbach-ban 1906 óta van községi erdei iskola, Elberfeldben a közjótékonyági egyesület üzemében 1907 óta, Wesloe-ban, Lübeck mellett a Vöröskereszt Nőegylet üzemében 1907 óta, Dortmund-ban városi üzemben 1908 óta, Münchenben ugyancsak városi üzemben 1909 óta, Ziegenhals-ban, Sziléziában magántüzemben 1909 óta és Zehlendorf-ban községi üzemben 1910 óta. További ilyen iskolákat vettek tervbe Aachenben, Kölnben, Rheydt-ban, Solingen-ban és Nordhausen-ban.¹⁾

Számos ilyen kísérletezés és próbálkozás folyik világszerte a gyermekek fizikai jóléte érdekében, nem megvetendő eredményekkel. Mindezekben a törekvésekben, mint láttuk, a városok tevékeny részt vesznek, mert tudják és érzik, hogy ezen tevékenységükkel alapját vetik meg egy messzemenő kulturális tevékenységnek, melynek hordozóit, személyi elemét óvják és védik akkor, amikor a jövő generáció testi épségéről gondoskodnak.

Még sokkal jelentősebb azonban az a tevékenység, mely a városra nézve abban a tekintetben háramlik, hogy az iskolaszervezet mai hiányait kulturpolitikai tevékenysége útján pótolja és kiegészítse. Ez a hézagpótló tevékenység, mely a sok tekintetben merev közoktatásügyi szervezetbe nem illeszkedő pedagógiai novumokat intézményesen szervezi, a kulturpolitikának egyik legjelentékenyebb feladata. Ehhez különösen a *továbbképző- és szakiskolák*, valamint a községi közoktatásügy keretén belül, de mégis ennek tevékenységi körétől sok tekintetben függetlenül szervezett institúciók, mint pl. városi egyetemek és hasonlóak tartoznak. A továbbképző iskolák szervezetén belül ismét óriási a tennivaló. Ha megfigyeljük ezeknek ez intézeteknek fejlődését a XIX. század második felében, láthatjuk mekkora programot ölel fel a továbbképző- és szakiskolák intézménye és mennyi vár még ma is a megvalósulásra.

Franciaországban, hol ez intézmény igen magas fokon áll a továbbképző iskolák mai fejlettsége a harmadik köztársaság egyik legnagyobb érdeme.²⁾

¹⁾ Kommunales Jahrbuch 1911/12. 377. 1.

²⁾ L. „Die Kultur der Gegenwart“ I. köt. 243. 1. Kerschensteiner: Das Fach- und Fortbildungsschulwesen.

Szilárd rendszer alapján épülnek ezek az iskolák, melyek egyidejűleg fejlődnek az alacsonyabb fokozatokból a magasabbak felé. A szempont az alacsonyabbaknál az, hogy „a jó szakoktatás nem tekinthető ma már kivételes állapotnak“, a felsőbbeknél pedig az, hogy „a műszaki tisztek, mérnökök, építészek számára nem elegendő immár pusztán elméleti kiképzés, ha ez még oly alapos is, hanem e mellett szükséges és hasznos a korai praktikus iskolázás is“. Sem Németországban, sem Ausztriában nincs a kézimunka és műhelyoktatás annyira elterjedve, mint a francia iskolákban. Már az elemi iskolákban is ott találjuk a „l'atelier dans l'école“-t és az ezekhez kapcsolódó „cours complémentaires“-t, melyeket a múlt század 80-as éveinek közepe táján oly 13—15 éves fiúk részére létesítettek, kik ipari, vagy kereskedelmi pályákra készültek. Ilyen kiegészítő kurzusokat Franciaországban csaknem minden városban találunk. Rendszerint egy évig tartanak és csak ha a jelentkezők száma elég nagy, terjesztik ki a tanfolyamot két évre. Az itt nyert bizonyítvánnyal, sőt sokszor egyszerű népiskolai bizonyítvánnyal is a tanulók inasiskolába igyekeznek belépni. Ilyen iparostanonc-iskolákat Franciaországban háromféle formában létesítettek. Először abban a formában, mely hároméves kiképzésre terjed ki és meglehetősen egyöntetűen van szabályozva országszerte. A műhelyoktatás ezekben az iskolákban az év 30 hetére terjed. Berendezésük a közigazgatási és városi hatóságok dolga, az állam azonban jelentékeny összegekkel járul a tanítók fizetéseihez. Az 1900. évben 33 ilyen iskola volt Franciaországban részint fiúk, részint leányok, részint pedig mindkét nembeliek részére a koedukációs elv alapján. Ezek mellett nagyszámban vannak magánintézetek, „a technikai oktatás nyilvános és szabad iskolái“ név alatt. A másik fajtája ezeknek az iparostanonc iskoláknak az „Écoles primaires supérieures professionnelles“, melyek helyenként nagy változatosságot mutatnak és 3—4 évi naponkénti oktatással vannak egybekötve. Ezeknek mintegy harmadrésze a lányok ipari, illetve kereskedelmi kiképzésének céljait szolgálja. Igen kiváló ilyen intézeteket tart fenn Páris város, számra nézve 13-at, hetet fiúk, hatot lányok számára. Ezeknek az iskoláknak rendes költségvetése az 1900. évben egymaga több mint két millió frankot tett ki. A harmadik fajtát képviselik végül 1889. óta az állami ipariskolák, amelyekben az iparoktatás az első évtől kezdve, mikor még csak másodrangú szerepet tölt be, mindinkább fokozódik, míg nem az utolsó félévben a főhelyet foglalja el. Az inas ezeket az iskolákat fejlődésének oly pontján hagyja el, amikor már csak szakmájának gyakorlására van szüksége ahhoz, hogy szakemberré váljék és vagy egy műhelybe lépjen be, vagy pedig a tulajdonképeni szakiskolát látogassa.

A többi országok továbbképző iskolái közül említésre méltók a dán falusi népegyetemek mellett szervezett mezőgazdasági továbbképző iskolák,

melyek száma mintegy 70 és melyeket a dán falusi népességnek mintegy ötöd része látogat állandóan.

Oroszországban a technikai iskolák fejlődése csak 1888-ban veszi kezdetét és pedig három különböző típussal. Az egyiknek az a hivatása, hogy magasabbrendű, műszakilag és tudományosan képzett segédmunkást neveljen, a másodiknak célja üzemvezetők és felügyelők kiképzése nagyobb üzemek számára, míg a harmadik csoportnak az a hivatása, hogy az iparosokat munkájuknak tudással és hozzáértéssel való végzésére képesítse.

Angliában főleg az *esti iskolák* tettek sokat a továbbképzés érdekében. *Kerschensteiner* a „Kultur der Gegenwart“-ban a továbbképző szakiskolákról közzétett tanulmányában említi, hogy Londonban egy 1903-ból való jelentés szerint nem kevesebb, mint 376 ilyen továbbképző esti iskola volt, melyeket mindkét nembeliek látogatnak és igazgatásilag a londoni „School Board“-nak vannak alárendelve. Ezeknek az iskoláknak a tanfolyamai a következő tudományágak különböző területeire terjednek ki: történelem, földrajz, természettudományok, gazdaságtan, kereskedelmi tudományok, képzőművészet, kéziügyesség, technika, zene, ó- és modern európai nyelvek. Ezen tanfolyamok egyike-másika nem csupán elméleti, hanem gyakorlati oktatást is nyújt. Emellett figyelemreméltó tevékenységet fejt ki a műszaki oktatásra felügyelő hatóság is Londonban. Az ennek hatósága alá tartozó 26 nagyobb politechnikai intézetben az 1904. évben 64 különböző iparág és kéziügyesség részére volt 313 osztály berendezve. Magában a Regent-street-i politechnikum esti iskolájában évi 10—12,000 ember hallgatja az előadásokat. Ezen esti továbbképző iskolákban néha a tanítás a legmagasabb fokokat éri el, így pl. a londoni Kings College továbbképző iskolájában egészen a londoni egyetem képesítő vizsgájáig lehet elkészülni. Egyes esti iskolák uszócsarnokokkal, játékterekkel és egyéb sportterületekkel vannak felszerelve. A statisztika szerint az 1902—3. évben London város összes esti iskoláit kerek számban 657.000 hallgató látogatta, kiknek 22%-a 12—15, 53%-a 15—20 és 25%-a 20 éven felüli személy volt. Ezek a számok messze felülmulják azokat a számokat, melyeket akár Páris, akár Berlin, akár Bécs esti iskolái mutatnak.

Az Egyesült Államokban mindenekelett a *Manual Training Schools* továbbképző intézményei vannak kifejlődve, olyannyira, hogy azon 587 város közül, melyek lakosságának száma meghaladja a 8000-et, 322-nek nyilvános iskolájában tanították a kézimunkát és ezek közül is 180-ban *főképen* a Manual és Industrial Training-gel foglalkoztak. Sok ilyen ipariskola törvényes intézkedésnek köszöni létesülését. Massachusetts állam például törvényileg kötelezi a 200.000 lakoson felüli városokat, hogy egy Manual Training High Schoolt rendezzenek be. Fiuk és leányok számára egyaránt szolgálnak ezek az intézetek és sok esetben a tanítványoknak jogában áll

a tantárgyakat, melyek iránt érdeklődnek, tetszésük szerint kiválogatni. Ugyancsak Massachusetts államban honosult meg az a szokás is, hogy az állam szövőiskolákat 25.000 dollárig menő szubvencióban részesít abban az esetben, ha a városok ennek az összegnek a kétszeresét adományozzák ugyanerre a célra. Tekintve a textilipar magasfokú fejlettségét Massachusetts államban, ez az intézkedés mindenesetre érthető, de kiderül ez intézkedésből az is, hogy ezek a továbbképző- és szakiskolák azok az iskolaügyi intézmények, melyek a legteljesebb mértékben tesznek eleget az iskola és az élet összehozása követelményének.

Lényeges fejlesztést nyernek a mezőgazdasági és ipari szakiskolák az 1862. évi College-Land-Grant törvény által, melynek értelmében az Unió minden állama köteles ily iskolák létesítése céljaira ingyenes telket rendelkezésre bocsátani. Ennek a törvénynek az alapján az 1902. évig nem kevesebb, mint 10,320.843 ár földet engedélyeztek erre a célra.

A kereskedelmi szakoktatás céljait az 1902. évi jelentés szerint 520 Business School és Business College szolgálja mintegy 137.000 hallgatóval; ehhez járul még mintegy 4200 oly iskola, melyben mellékes tárgyakként adják elő a kereskedelmi ismereteket. Igen jellegzetes az amerikai továbbképző iskolák egész rendszerére az az intézmény, melyet a *levelezés* útján való oktatás képvisel. Ezeket a speciális szakiskolák mindinkább érezhető hiánya keltette életre és rövid pár év alatt óriási elterjedést nyertek. A legnagyobb ilyen intézet Scrantonban van és 400 tanító és asszisztens nyújt benne levélbeli oktatást. Ez az oktatás az ismeretek legtágabb körére terjed ki; a legnagyobb az érdeklődés azonban a rajz (az összes jelentkezőnek mintegy 20 százalékánál), az elektrotechnikai (18%-nál), s kereskedelmi ismeretek (18%) iránt. A scrantoni iskola fennállásának 13 éve alatt több mint félmillió tanítványt vett föl.

Németországban, Ausztriában és Svájcban a továbbképző iskoláknak nincs egységes szervezete, bár Németországban határozott tendencia mutatkozik úgy a férfi-, mint a női továbbképző iskolák kiépítése irányában. Itt is tisztán látják immár, hogy csak olyan továbbképző iskolák gyakorolnak jelentősebb vonzóerőt a tömegekre, melyek az oktatást a tanítványok jövődjéé pályája irányában szervezik. Az amerikai eredményekre támaszkodva Németországban is mindinkább arra törekszenek, hogy a továbbképzés ügye törvényes szabályozást nyerjen, annál is inkább, minthogy a továbbképző iskoláknak gazdasági jellege mellett épen Németországban mindinkább kidomborítják a politikait is. A szorosán vett szakoktatás mellett mindjobban előtérbe állítják a továbbképző iskolákon belül az állampolgári nevelés követelményeit is.

Ennek a követelménynek a megvalósítása és az a felismerés, hogy a továbbképző iskolák csak az esetben teljesíthetik hivatásukat, ha a növen-

dékeket azok látogatására kötelezik, irányítják a német továbbképző ügy jelenlegi programját. Ez a program szab irányt az eljövendő törvényhozási intézkedéseknek is, melyek hivatása az, hogy a továbbképző- és szakiskolákat minél teljesebben bekapcsolják a hivatalos közoktatásügy keretei közé.

Remélhető, hogy a nyugati országok ezen szociálpedagógiai áramlatai mihamar hozzánk is eljutnak és a magyar városok is oly eredményes munkát fognak e téren végezni, mint a kulturpolitikai törekvések egyéb terein.

* * *

Végezetül még a községi közoktatásügynek egy olyan kísérletéről kell megemlékeznünk, mely ha általánosan beválk, hivatva van a községi iskolaügynek egész hálózatát betetőzni és ez a városi egyetemeknek újabban sokat vitatott kérdése.

A példát e tekintetben az amerikai és angol egyetemek szolgáltatják. *Birmingham* város már a múlt század vége felé gondolt saját városi egyetem felállítására.¹⁾ Ennek az egyetemnek az alapjait *Mason* acéltollgyárosnak körülbelül 6 millió koronát kitevő adománya vetette meg, melyhez az idők során további 600.000 korona folyt be ajándékokból. Az így létesített *Mason-College* csakhamar egyetemi ambíciókkal lépett föl és az átalakításhoz szükséges pénzösszegeket a népesség összes rétegeiből jövő ajándékokkal és pénzadományokkal valósították meg. A városi tanács évi szubvenciót szavazott meg, a County Council követte példáját s általános gyűjtés indult meg, melynek során a gazdag gyáros ezreket vagy százezreket adott, a szegény munkás pedig heti csekély járulékra kötelezte magát, football-clubok versenyeket rendeztek az egyetem javára, majd kis és nagy hagyományokkal gazdagodott, melyek révén néhány év alatt az egyetem vagyona több mint 10 millióra emelkedett és ma meghaladja a 20 milliót. Az 1901. évben *Birmingham* város megnyithatta egyetemét és példája buzdítólag hatott más nagy városokra is. Ami ezeknek a városi egyetemeknek a szervezetét illeti, abban természetesen lényeges szerepet játszik a város polgársága, melynek képviselői minden oly kérdésben, mely az egyetemnek nem tisztán tudományos, hanem pénzügyi kérdéseire vonatkozik, a mérvadó többséget képezi. Az államnak csak igen kis regulatív befolyása van ezekre a községi egyetemekre, annál jelentősebb azonban az a szubvenció, melyet azoknak juttat. Az államnak köszönhetik többek között a városok azt is, hogy most mindenütt nyugdíjalapot létesíthettek tanáraik részére. Természetes, hogy

¹⁾ V. ö. A „*Frankfurter Zeitung*“ 1911. évi nov. 18-iki számában közzétett cikkel. Újból lenyomtatva a „*Kommunale Praxis*“ 1912. évf. 1. számában, 14. l.

az egyetem összes alkalmazottai a tanárokat beleértve, a városi tanács által életfogytiglan választatnak az egyetemi tanács előterjesztése alapján. A kormánynak a tanárok kinevezésébe semmi beleszólása sincs.

Arra a kérdésre, hogy mibe kerülnek ezek az újonnan létesített városi egyetemek a „Kommunale Praxis“ folyó évi első száma a következő táblázatot közli, mely legfontosabb bevételeit és kiadásait tartalmazza három egyetemnek együttvéve és pedig az 1586 hallgatóval bíró manchesteri, a 984 hallgatóval bíró birminghami és a 409 ember által látogatott sheffield-i egyetemnek. Az alábbi számok az 1908/9. iskolaévre vonatkoznak, amelyről a kormány hivatalos jelentést adott ki.

Évi bevételek:

	Manchester		Birmingham		Sheffield	
	Shilling	Százalék	Shilling	Százalék	Shilling	Százalék
Alaptőke	487.360	31·1	169.240	15·5	75.400	9·2
Ajándékozások	40.000	3·6	26.880	2·5	30.440	3·7
Állami hozzájárulás .	380.680	23·7	301.400	27·7	226.100	28·1
Helyi járulékok	10.500	6·4	141.620	13·0	322.240	39·3
Tandíjak	502.820	31·4	343.520	31·6	134.440	16·4
	1,421.360	96·2	982.660	93	788.620	96·7

Évi kiadások:

Fizetések, laboratoriu- mók stb.	999.400	63·2	747.240	61·3	557.160	68·6
Igazgatás	141.500	8·9	132.220	10·8	85.620	10·5
Fenntartás	177.160	11·2	122.100	10·0	80.120	9·7
Ösztöndíjak, jutalmak	102.180	6·3	37.920	3·1	26.220	3·2
	1,418.420	89·6	1,039.480	85·2	749.120	92·0

Az angol városi egyetemek sikerei a kontinentális nagy városokban is gondolkodóba ejtették a hatóságokat. Különösen a frankfurti egyetem építésével kapcsolatban került ez a téma a német várospolitikai sajtóban megbeszélés alá, azonban eddig minden különösebb eredmény nélkül. Ha azonban az angol városi egyetemeket fentvázolt szervezetükben és működésükben összehasonlítjuk a kontinensnek és kiváltképpen a német rendszerű egyetemeknek organizációjával és funkcióival, úgy lehetetlen el nem ismernünk, hogy a mindjobban fejlődő és indusztrializálódó élet szükségleteihez sokkal inkább képes egy modern szellemben berendezett városi egyetem simulni, mint amennyire ezt a középkor hagyományaihoz hiven ragaszkodó állami egyetemek tehetik. Akár a tudományos szabadság szempontjából, akár gazdasági tekintetben hasonlítjuk össze a városi egyetemeket az államiakkal, mindenképen arra az eredményre jutunk, hogy az előbbieket sokkal teljesebben felelhetnek meg hivatásuknak. A modern egyetemi élet

ismerői gyakran utalnak azokra az előnyökre, amelyeket a nagy korporációk által létesített és nagy alapítványokból fentartott amerikai egyetemek: a Harvard, a Yale, a Columbia stb. egyetemek felmutatnak. Ezeknek az előnyöknek a titka pedig a nagyobb fokú mozgásszabadságban, a mutatózó szükségletek gyors kielégítésének lehetőségében rejlik, csupa oly előnyben, melyeket az állami egyetem nem valósíthat meg. Ámde az alapítványokból fentartott és általában nagy kapitalisztikus vállalatokként adminisztrált egyetemeknek megvannak a maguk hátrányai is, melyeket semmivel sem lehet szerencsésebben elkerülni előnyeiknek egyidejű fentartásával, mint a kommunális egyetemmel, melyben az egyes nagyhatalmú egyéniség nem folyhatik bele olyan döntő súllyal, mint ahogy azt teheti példának okáért Rockefeller az általa alapított chicagói egyetemmel szemben, avagy Vanderbilt a róla elnevezett nashville-i egyetemmel szemben. A községi egyetem ilyenformán úgy jelentkezik, mint a helyes kiegyenlítődés az államnak bürokratikus és az alapítványokból fenntartott egyetemnek pénz-feudalisztikus egyetempolitikájával szemben.

Abban a pillanatban, mihelyt egyszer a község ezzel a legmagasabbrendű tanintézettel betetőzi közoktatásügyi- és kiegészítő kulturpolitikáját, oly szellemi erőt létesít, mely hatásait jóval a kommunális határokon túl érezteti. És különösen ha a város egyetemének organizálásánál nem indul ki a hagyományos négy fakultás rendszerből, hanem tisztán a fennálló és lokális követelményekhez idomuló rendszert követ, várható nagy jelentőségű reformja a kommunális szellemi életnek.

A városi egyetemnek ez a szerepe és hivatása körülbelül úgy viszonylik az állami egyeteméhez, mint ahogy a városi és állami múzeumok viszonylanak — a fentebb elmondottak szerint — egymáshoz kulturpolitikai és szociális tekintetben. És épen ennek a szociális szempontnak kell a városi egyetem létesítésénél a dominálnak lenni. Nemcsak abban az irányban hogy a tanár és tanítványok viszonyában létesítsen egy a maitól előnyösen elütő harmóniát, hanem abban a tekintetben is, hogy az egyetem a szó legteljesebb értelmében igazán a városé legyen és nem a professzoroké. Legyen az egyetem a városé oly értelemben, hogy annak irányításába — persze nem tudományos irányításába — a polgárság is befolyjon, adminisztrálásában részt vegyen, működését ellenőrizhesse és legyen a városé oly értelemben is, hogy eredményeiben is ne csak egyesek, vagy kis csoportok, hanem az összesség is részesüljön. Ne csak egyetemi grádusokat osztogasson egyeseknek, hanem elfogulatlan és hamisítatlan tudományt valamennyinek és ne csak szaktudományt nyújtson, hanem általános műveltséget is, másszóval ne csak a régi értelemben vett egyetem legyen, hanem a szó igazi értelmében vett modern népegyetem, oly *universitas*, mely nemcsak a tudományok egyetemét nyújtja, hanem a lakosság egyetemének is nyújtja azt.

Ezzel elértünk volna ahhoz a ponthoz, amelyből kiindultunk, megfutva azt a pályát, mely a népművelési politika alapjaiból, a szabadoktatásból indul ki és tetőpontját éri el a városi hatóság szervezett főiskolájában. Ezen pálya megfutása közben a városi hatóságokra és a városi polgárságra sok kötelesség teljesítése és nehéz munka vár. De az az erős közszellem, mely együtt jár a modern városok fejlődésével, nagy mértékben könnyíti meg ezen feladatok megvalósítását, mert amennyire az egyes feladatok maguk is eredményei egy emelkedettebb közszellemnek, azonképen mindegyik a maga részéről is jelentékenyen hozzájárul az általános szociális öntudat fokozásához és a kulturpolitikai szolidaritás érzetének élesztéséhez.

TARTALOM.

	Lap
I. FEJEZET	3—18
A kulturpolitika tárgya és tartalma. 3. — Szociálpolitika és kulturpolitika. — A kulturpolitikai tevékenység felosztása. 4. — Az ismeretterjesztő kultúra és intézményei:	
a) A szabadoktatás. 5. — Eredményei Németországban. 6. — A bécsi Volksbildungsvereine. 7. — Népművelés és népjólét. 8. — Schultze összehasonlító adatai Orosz-, Spanyol- és Poroszországot illetően. 9. —	
b) A községi könyvtárpolitika feladatai. 10. — Az Egyesült Államok példája. 11. — A könyvtárak kiképzésének kérdése. 12. — A könyvtári szakiskola. 13. — A könyvtárügy története New Englandban. 14., 15. — A könyvtárak szociálpedagógiai jelentősége. 16. —	
c) A sajtó mint kulturális tényező. 17. — Ujságok kommunális üzemből. 18. —	
II. FEJEZET	19—45
A művészi kultúra községi vonatkozásaiban:	
a) A színházak szerepe a városok életében. — Az angol városok színházi viszonyai. 20. — Színházpolitika és színházadminisztráció a német városokban. 21., 22. — A svájci városok szubvenció-statisztikája. 23. — Az orosz községi népszínházak. 24. — A magyar városok színházpolitikája. 25. —	
b) A községek feladatai a zenei élet fejlesztése terén. 26. — Városi zenekarok. 27. — A német városi zenekarok személyzeti kiadásainak statisztikája. 28., 29. — Szervezeti, művészi és technikai problémák. 30., 31. — Zenei nevelés. 32. — Pénzügyi és szociális szempontok. 33., 34. — A műsor kérdése. 35. —	
c) A képzőművészet követelményei a városi adminisztrációval szemben. 36. — A képzőművészeti nevelés elvei. 37. — Ez elvek megvalósítása az iskolában. 38. — Az iskolaépület mint művészi miliő. 39. — A városkép esztétikája. 40. — Műemlékek megóvása mint községi feladat. 41., 42. — A képzőművészeti bizottságok szerepe. 43. — Lokális művészi értékek védelme. 44. — Községi és állami kulturpolitika. 45. —	
III. FEJEZET	46—61
A tudományos és művészi kultúra közös intézményei:	
a) A múzeumok és gyűjtemények. 46. — A párisi városi múzeumok szervezete. 47. — Centralizációs és decentralizációs múzeumpolitika. 48. — A német „Heimatismuseum”. 49. — A múzeumok szociális haszna. 50. — A német múzeumok költségei. 51., 52. — A magyar viszonyok. 53. —	
b) A kiállítások kulturális jelentősége. 54. — Általános és speciális kiállítások. 55. — A brüsszeli világkiállítás szociálpedagógiai tanulságai. 56. — A kongresszusok mint a kultúra kicserélődésének eszközei. 57. —	
c) A mozgóképfényképszínházak. 58. — Jelentőségük népművelési szempontból. 59. — Községi mozgóképfényképszínházak. 60. — Filmek levéltári gyűjtése. 61. —	

IV. FEJEZET . . . . . 62—96

Rokonterületek és határkérdések:

a) Szociálpolitikai vonatkozások. 62. — *A lakáskultúra*. 63. — *A kertváros-mozgalom*. 64. — Erdővédelem. 65. — Parkirozás. 66. — Művészi kertészet, különös tekintettel a temetőkre. 67. — A müncheni erdei temető. 68., 69. — Községi temetőadminisztráció. 70. — Német és magyar városok. 71., 72. — *Krematóriumok*. 73. —

b) A kulturpolitika szociálhigiénikus kiágazásai. 74. — A füst és por. 75., 76. — *A fürdőügy* kulturális jelentősége. 77. — Szervezeti problémák. 78. — Kulturpolitikai centrum. 79. —

c) A kulturpolitika közoktatásügyi vonatkozásai. Tanszeringyenesség. 80. — Iskolásgyermekek segélyezése a község részéről. 81., 82. — Szociálpedagógia és kulturpolitika. 83. — *Az iskolaegészségügy* intézményei Angliában. 84., 85. — Az iskolaépület reformja az Egyesült Államokban. 86. — *Az iskolaorvosi* intézmény. 87. — A „fresh air rooms”. 88. — *Továbbképző szakiskolák*. 89. — Eredményeik Franciaországban. 90. — Az angol *estí iskolák*. 91. — *A levelezés* útján történő oktatás Amerikában. 92. — *A városi egyetemek* kérdése. 93. — Manchester, Birmingham és Sheffield példája. 94. — Állami, községi és magánegyetemek. 95., 96. —

IRODALOM.

A rendszeres kulturpolitikának — államinak épügy, mint községinek — alig van számottevő irodalma. Általános feldolgozásokkal enciklopédiákban, kulturegyesületek kongresszusi jelentéseiben és egyéb kiadványaiban, valamint folyóiratcikkekben találkozunk. Egyébként azonban csak a kulturpolitika részletproblémáinak nagyrészt monográfikus feldolgozásaira kell támaszkodnunk. Ilyenek — főleg német nyelven — nagybőségben jelentek meg az utóbbi években. A szövegben felsoroltakon kívül itt még a következő műveket kell, mint értékes forrásmunkákat felemlítenünk:

AZ I. FEJEZETHEZ.

Fritz: Das moderne Volksbildungswesen. „Aus Natur und Geisteswelt.” Teubners Verlag, Leipzig.

Müller: Amerikanisches Volksbildungswesen. Diderichs, Jena.

Wille, Bruno: Die freie Hochschule als Mittel zur Steigerung unserer Volkskultur. Verlag „Hilfe” Berlin-Schöneberg.

Schultze: Die Schundliteratur. Halle a. d. S. Buchhandlung des Waisenhauses.

Lietz: Gedanken und Bilder aus den deutschen Landeserziehungsheimen. R. Voigtländer, Leipzig.

Wehr: Die Veredlung der Volksunterhaltungen. Quelle & Mayer, Leipzig.

A II. FEJEZETHEZ.

Matzdorf und *Scholz*: Wegweiser für Volksunterhaltungsabende. Verlag von Arwed Strauch, Leipzig.

Stätten der Kultur, eine Sammlung künstlerisch ausgestatteter Städte-Monographien, herausgegeben von Dr. Georg Biermann. Verlag Klinkhardt u. Biermann. Leipzig.

Gradmann: Heimatschutz und Landschaftspflege. Mit Vollbildern von W. Strich-Chapell. Strecker u. Schröders Verlag, Stuttgart.

Lindemann, F.: Das künstlerisch gestaltete Schulhaus. R. Voigtländers Verlag, Leipzig

Rein, B.: Der Brunnen im Volksleben. R. Pipers Verlag, München.
Lux: Geschmack im Alltag. Gerhard Kühtmanns Verlag, Dresden.
Weissmann: Berlin als Musikstadt. Berlin, Schuster & Löffler.

A III. FEJEZETHEZ.

Die Kultur des modernen England. Herausgegeben von Dr. Ernst Sieger. M. Oldenbourgs Verlag, München.
Schultze-Naumburg: Kulturarbeiten. Kunstwartverlag. Georg D. W. Callwey.
Volkeit: Kunst und Volkserziehung. 2. Aufl. Beck. München, 1912.
Natorp: Volkskultur und Persönlichkeitskultur. Leipzig, Quelle & Mayer.

A IV. FEJEZETHEZ.

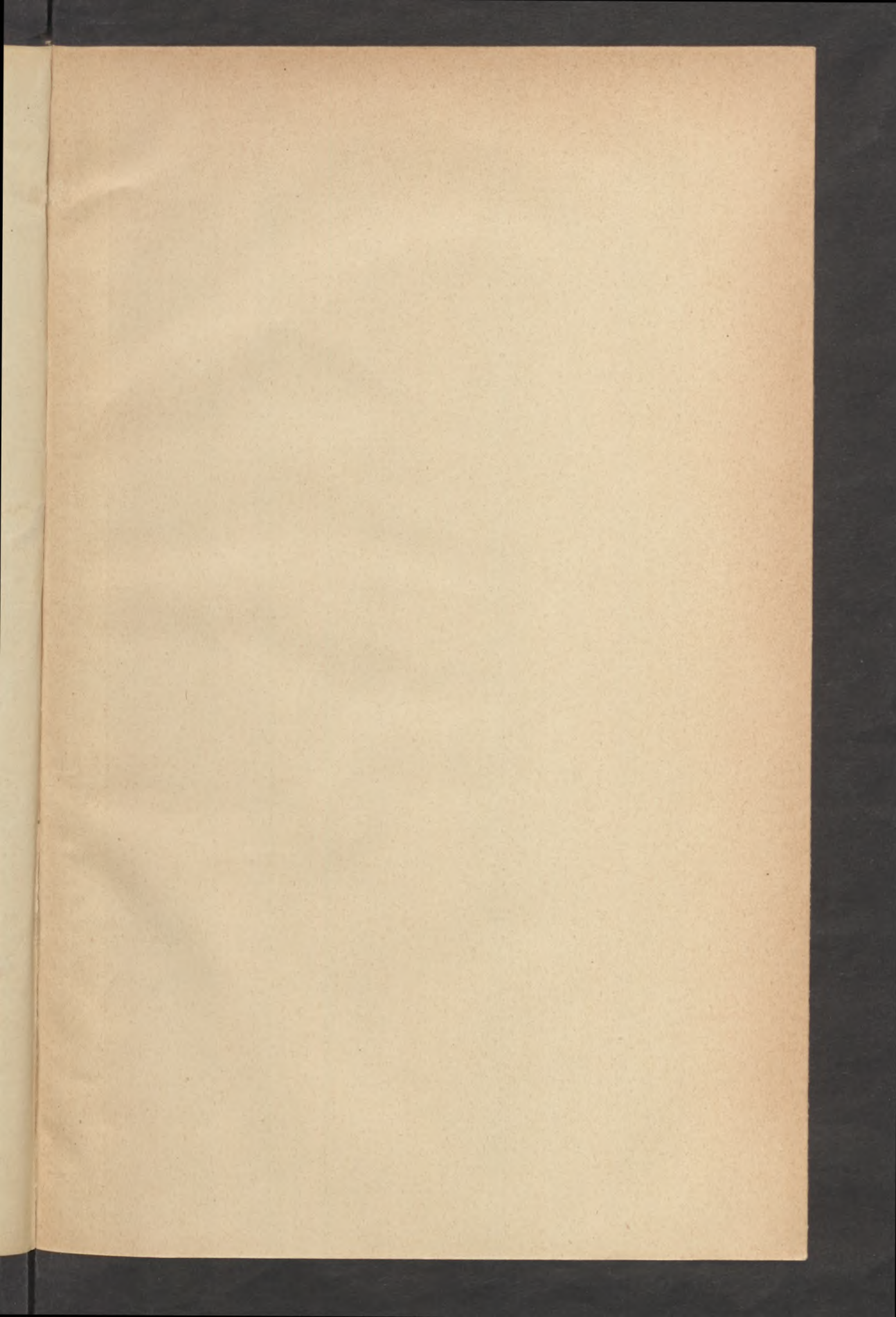
Kampffmeyer, H.: Die „Gartenstadtbewegung.“ Aus Natur- und Geisteswelt, 259.
Hirtz: Waldschulen u. Erholungsstätten für Stadtkinder. Volksvereinsverlag, München-Gladbach.
Niederhausen: Jugendpflege in Anschluss an die Werks- und Fortbildungsschule. Deutsche Landbuchhandlung. Berlin, 1912.

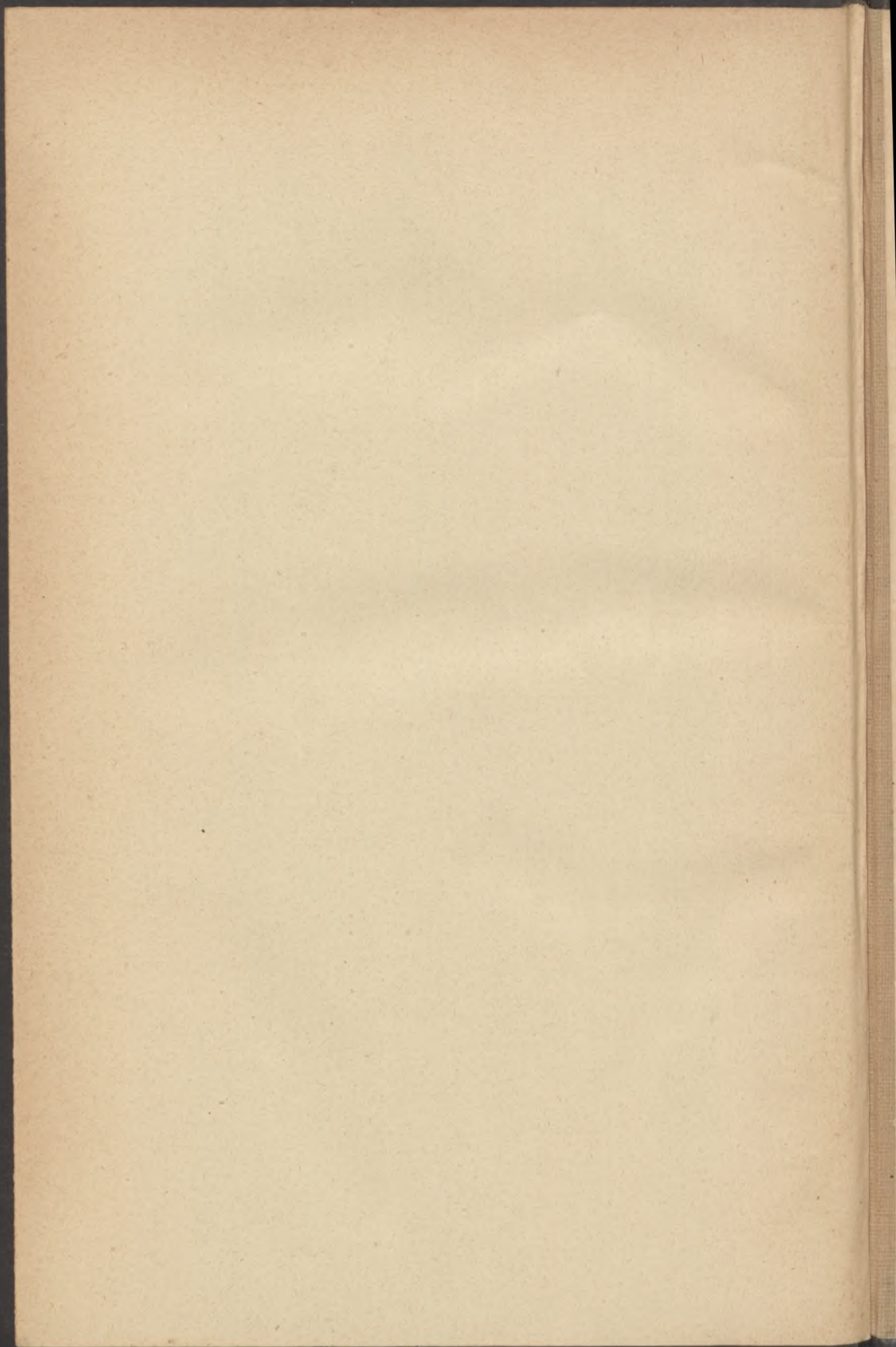

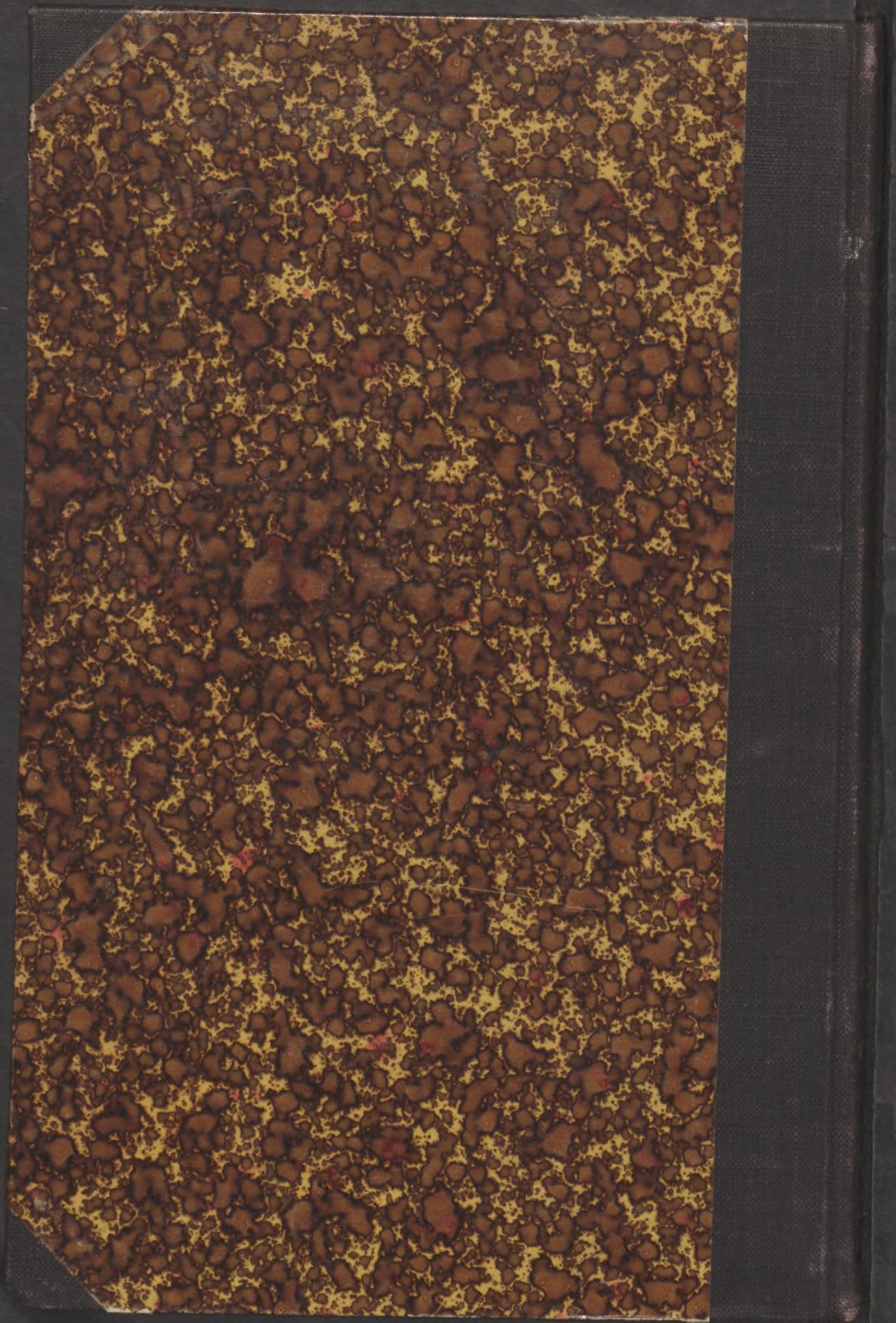

(III)

III

Bolgar; A községi kultúrpolitika

III

III

III

III

III

III